Gözlem
Yayınları

ANDRE MAUROİS

RUH TARTICISI

Andre Maurois

RUH TARTICISI

Çağdaş Dünya Yazarları: 14

Andre Maurois
RUH TARTICISI

Çeviren : Ali Avni Öneş

Dizgi : Gözlem Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd.
Baskı : Erdoğan Ofset
Birinci Baskı : 1993

GÖZLEM YAYINLARI
Nuruosmaniye Cad. Atay Apt. No: 5/6
CAĞALOĞLU - İSTANBUL
Tel : 513 74 77 - 513 74 88

Andre Maurois

RUH TARTICISI

Roman

Çeviri

Ali Avni Öneş

Gözlem Yayınları

RUH TARTICISI

Bu hikâyeyi kaleme almadan önce uzun bir süre tereddüt ettim. Yazacağım şeylerin en çok sevdiğim kimseleri şaşırtacağını, içlerinden birçoğunda hoşnutluk uyandıracağını biliyorum. Kimi benim inancımdan, kimi sağduyumdan şüphe edecek. Eğer anlatacaklarım rastlantı sonucu karşılaştığım, bende isyana yol açmış olaylar olmasaydı kendim de, onlar gibi düşünebilirdim. Bunların akla sığmayacak olgular olduğundan o kadar eminim ki en yakın sırdaşlarıma bile hiç sözünü açmadım. Şimdi sessizliğimi bozuyorsam, sebebi, ölümümle bu garip rüyanın tek tanıklık belgesini yok olmaya bırakmak hakkını kendimde bulamayışımdır.

Beni okuyacak olanlardan, Doktor James'in teorilerini akıl almayacak şeyler diye reddetmeden önce, zihnimin bir şeye inanmak için son derece ihtiyatlı davrandığını hatırlamalarını isterim. Benim de her insan

gibi güçsüzlüklerim ve tutkularım oldu. Vereceğim yargıları bunlardan kurtarmaya çalıştım. Bilimde, metafizikte, politikada, hatta duygusal hayatımda arzularımı delil olarak almamaya çaba gösterdim. Her zaman başarı kazanmış olmaktan uzağım; ama bütün bu ihtiyatlı davranma kaygılarım dolayısıyla, en çok inanılmaya ihtiyacım olacağı anda kendime güvenemez miydim?

Benim yararıma olan olan ikinci delil şudur: Anlatacağım olaylar hayret vericidir ama onları deneyle ispatlamak imkânsız değildir. Her fizikçinin, her biyoloji bilgininin, ya da hekimin kolayca yapabileceği bazı basit deneyler James'in teorisinin, akla sığmaz kabul edilmesine rağmen gözlemler üzerine kurulmuş olduğunu gösterecektir. Niçin kendim bu deneylere devam etmedim. Neden bu deneyleri, onun ölümünden sonra herkese tanıtmadım. Bunu açıklamak bence biraz güç. Bazı meselelerle uğraşmaya karşı hissettiğim tabii bir hor görme duygusu üstün geldi. Şartlar beni bir yazar yapmıştı, bilgin değil. Elimin altında ne hastane vardı, ne laboratuvar. Bu kadar aykırı olaylar üzerine bazılarının dikkatini çekmek için harekete geçmekte de tereddüt ediyordum; onların gözünde dinsiz bir kimse olacaktım. Onların fikirlerini biliyordum. Zaafımdan dolayı esef duymakla birlikte, bu anıların yayımlanması sergüzeşçi zihinlerde benim talihsiz dostum-

dan sonra, yeni bir dünyanın keşfine devam etmek isteği uyandırırsa mutlu olacağım.

* * *

Doktor James'i savaş sırasında tanıdım. İlk defa Flandre'ların çamurlu bir tarlasında karşılaşmıştık. Neşeli ve sıhhatli bir İngilizler topluluğunun ortasında, etsiz çıkıntılı elmacık kemikleri, acılı yüzü ile dikkatimi çekmişti. Fransız irtibat subayı bulunduğum tümene hekim olarak atanmıştı. Çabucak dost olmuştuk. Savaş zamanının korkunçluğuna rağmen bende hemen hemen hoş bir anı olarak kaldı bu. Onunla birlikte, Ypres çıkarmasında aylar geçirdim. Aynı çadırda kalıyorduk. İkimizin karyolası arasında, hem masa, hem kitaplık işine yarayan bir bisküvi sandığı vardı. Geceleyin başımızın üstünden Poperingh'e doğru uçan otobüslerin vızıltısı ve ıslak çadır bezinin rüzgârda çırpınışı uyumamıza engel olunca alçak sesle delillerden, şairlerden bahsediyorduk. Arkadaşımı seviyordum. Sinik dış görünüşü altında, onda hisli ve cesur bir ruh keşfediyordum. Öyle kayıtsız bir hali vardı ki, uzun zaman karısı ve çocukları bulunup bulunmadığını bilmeksizin aynı hayatı paylaştım.

Mütareke, daha birçok şeyler gibi bu dostluğa da ani bir son verdi. Bir yıl yazıştık. Böylece onun Londra hastanelerinden birine atanmış olduğunu öğrendim.

Sonra ikimizden biri karşılık vermeyi ihmal etti. James anılarıma karışmış bir hayal oldu. Fakat bir roman kahramanı gibi hiç gerçekliği olmayan bir hayal. Sonunda artık onu düşünmez oldum; rüyalarımdan bile silinmişti. Bu durum 1923 baharına kadar sürdü.

O yıl British Museum'da araştırmalar için uzun bir süre Londra'da kalmam gerekti. Kendimi yalnız, oldukça hüzünlü, fazla uzayan bir çalışma yüzünden hayli yorgun bulduğum bir gün, hava öylesine güzel, güneş öylesine parlaktı ki kütüphaneye kapanmak cesaretini göze alamadım. Birkaç müzenin Yunan tarzı sütunları altında, Saint-Marc'ın güvercinleri gibi insana alışkın ve kayıtsız güvercinleri seyrettim. Hayal kuruyordum. Kısa bir süre için insana rahatlık veren yalnızlık, sonra çekilmez bir hal alıyordu.

Ama İngiliz arkadaşlarım vardı. Niçin onları görmeye çalışmamıştım? Akşamları doktor James gibi zeki bir insanla geçirmek hoş olmaz mıydı? Adresini unutmuştum, fakat bir hekimi bulmak hiç de güç değildir. Büyük okuma salonuna girdim. Orada elime geçen bir Tıp Yıllığından Dr. H.B. James'in Saint-Barnabé hastanesinde kaldığını öğrendim. O sabah çalışmamaya ve dostumu aramak için oraya gitmeye karar verdim.

Saint-Barnabé hastanesi, Tamise'in sağ kıyısında Blackfriars Bridge'in ötesinde uzanan fakir halk sem-

tinde idi. Nehri bu kısımdan geçiş bende daima garip ve kuvvetli hisler uyandırır. İnsan gotik Londra'dan, Rönesans Londra'sından satranç tahtası gibi küçük meydanlar ve büyük binalarının önüne ağaçlar dikili rıhtımlar Londra'sından, kırmızı arabalar seli Londra'sından çıkar; bir fabrikalar antrepolar, çıplak duvarlar, dört köşe bacalar Londra'sına girer. O sabah bir bulutun hemen güneşi maskelediği anda, bu aykırılık bana çok daha belirgin göründü. Hüzünlü bir fırtına aydınlığı içinde karaya çekilmiş bir mavna üzerinde adamların çuvallara alçı doldurduğu çamurla kaplı kıyıya yanaştım. Caddede buharlı traktörler, tramvaylar ortalığı demir şangırtısına boğuyorlardı. Kaldırımda sefil bir pazaryeri kaynaşıyordu. Başka bir halkın bölgesine giriyordum.

Bir polis memuru bana Saint-Barnabé yolunu gösterdi. Hastane nehir boyundaydı. Orası kasvetli evlerin ve antrepoların penceresiz duvarları ortasında bana bir sığınak gibi göründü.

Bina hemen hemen bütün Londra'da gördüklerim gibi romantik gravürlerdeki yapılara benziyordu. Onlarda uzun beyaz serpintiler gölgelerin kara yoğunluğunu meydana çıkarır; fakat şurada burada küçük lekeler halinde dağıtılmış renkler, bir çimen yeşili, bir hemşirenin lavanta çiçeği mavisi elbisesi, ilk yürüyüşe çıkmış üç nekahetli hastanın keskin kırmızı renkli

mantosu görünüşe canlılık veriyordu. Parmaklığın üzerinde, Saint Barnabé'nin yardımla yaşadığını ve şu sırada otuz bin lira eksiği olduğunu bildiren bez bir levha asılıydı. Girip kapıcıya H.B. James'in hastanede olup olmadığını sordum.

– Doktor James mi? dedi... Evet, tabii.. Bu saatte belki daimi kalan doktorlar dairesinde bulursunuz. Töreh kemerinin altından geçince sola dönünüz.

Tarifi üzerine yürüdüm ve kendimi gene beyaz taştan yapılmış ayrı bir pavyonun karşısında buldum. Taşlar isten kararmışlardı, fakat yabanasmaları ve sarmaşıklarla kaplıydılar Merdivenin dibinde bir tabloda doktor adları yazılıydı. Her birinin karşısında, hastanede ya da dışarda olduğunu gösteren işaretler konmuştu. Listenin başında, "Dr. James, birinci kat, 21 numaralı oda-içerde" yazısını okudum.

Yukarı çıktım. Dostumun adı bir kapının tahta plakası üzerine kazılmıştı. Kendimi birdenbire sıkılmış hissettim, hemen hemen bir çekingenlik duydum. Bu kadar uzun bir unutmadan sonra beni görmekten hoşnut olacak mıydı? Birkaç nazik cümlenin ardından, kendimi bu hüzünlü bacalar ve bakımsız kulübeler yığını arasında yalnız mı bulacaktım.

Kapıya vurdum ve bilinçsiz bir hareketle elimi tutamağın üzerine koydum. Tutamak dönmüyordu. İçerden kilitlenmişti. Bir ses, rüzgârın paslı tenekeler üze-

rinden çıkardığı gibi gıcırtılı, çok iyi tanıdığım bir ses, bana düşmanca gelen bir tonla:

– Bir dakika, rica ederim, dedi, onu izleyen sessizlik içinde aceleci adım patırtıları, aniden çekilen bir perdenin ray üzerinde kayan halkalarının şıngırtısı, dikkatsizlikle sıkıştırılan ya da üzerine vurulan küçük bir hayvanın ciyaklamasına pek benzeyen bir ses, sonra birbirine çarpan bardakların şangırtısı işitildi. Bir musluktan, tatlı, gıcıklayıcı bir şırıltıyla su aktı.

Kapının önünde, belli belirsiz bir huzursuzluk içinde ayakta bekliyordum. James ne yapıyordu? Bir ameliyatını, bir pansumanını, bir muayenesini mi yarıda bıraktırmıştım? Bunun gerçeklik payı azdı. Zira James operatör değildi, hem sonra, bir hastayı odasına getiremezdi.

Gece nöbetinde çok mu geç kalıyordu? Onu uykudan mı uyandırmıştım? Nihayet suyun akması kesildi. Elimin altındaki tutamak döndü. Ve kapı yarı açıldı; doktorun başını gördüm. Yüzü, savaş zamanındakinden daha zayıftı. Çukura gömülmüş gözleri bir endişe pırıltısı saçıyordu ve adeta perdeli gibiydiler. Onların anlatımında beni fena halde şaşırtan bir vahşilik buldum. Anıları arasında bu beklenmedik ziyaretçiye uygulayabileceği birini seçmeden önce bir dakika tereddüt etti. Sonra gülümsedi ve kapıyı ardına kadar açtı. Beyaz bir gömlek giymiş olduğunu gördüm.

– Merhaba çocuğum! İngiltere'de ne işiniz var? Bu sabah sizi görebileceğimi hiç de hatırıma getirmemiştim!

Oda sade döşenmişti: Bir seyyar karyola, iki sandalye, büyük bir meşin koltuk, bazıları kitap dolu, bazıları yeşil bir perde arkasına saklanmış raflar vardı. Şüphesiz, çubuğunun üzerinde halkalarının kaydığını duyduğum bu perdeydi.

Bir köşede sabunlu su dolu bir musluk teknesi vardı. Şöminenin üzerinde genç bir kadına ait birçok fotoğraf bulunuyordu.

James oturmak için koltuğu işaret etti ve sigara kutusunu uzattı. Fakat bu sırada çevresine öylesine endişeli bir göz atmıştı ki, kendi kendime odada bir üçüncü kimsenin olup olmadığını sordum. Sonunda benimle konuşmak için bir çaba gösterdi; yüzünde yalancı bir ilgi okunuyordu. Şüpheli bir iş yapmakta iken üstüne gelinmiş ve yapmacıklı bir hareket ve konuşma serbestliği göstererek durumunu belli etmek istemeyen bir kimse hali vardı.

– Well? Well? Tarihçi olduğunuzdan beri beni büsbütün unutmuştunuz. Bana göndermemiş olmanıza rağmen son kitabınızı gördüm. Fena değil. Bunu yapabilecek yetenekte olduğunuza doğrusu inanmazdım. E, kitaplar bir yana, nasılsınız bakalım.

Buraya, bana en canlı manevi zevklerimden bazılarını tattırmış olan, sevdiğim bir kimseyi tekrar görmekten pek mutlu olacağımı umarak gelmiştim. Oysa sıkıldığını hissediyordum. Öyle tedirgin olmuştum ki bütün neşem kaçmıştı. Jamesle benim birbirimize söyleyecek hemen hemen hiçbir şeyimiz kalmamış olduğunu anladım. Biz uzun zamandır varlığı ortadan kalkmış bir toplumun üyeleri olarak tanışmıştık. 1918'deki ruhumuzdan eser kalmamıştı. Savaştan ileri gelen ortaklaşa sıkıntımız, savaşa ait yalanlar karşısındaki ortaklaşa nefretimiz, yaralı arkadaşlar için duyduğumuz ortaklaşa şefkat, bütün bu duygular dünya görüşlerimiz üzerindeki yalınkat şekiller gibi ölmüştü.

Bu odaya girmiş olan Ben için, burada oturan James, hemen hemen Picadilly'de rasgele durdurmuş olacağım bir yolcu kadar yabancıydı.

Bana öyle geldi ki, onda daha derin ve daha değişmez katlara inmenin tek yolu, uğradığım bu hayal kırıklığını kendisine söylemekti:

– Pek garip, Doktor, dedim. Ypres'deki akşamlarımızdan birinde bana delilerde kişiliğin ayrımını açıkladığınızı hatırlıyor musunuz? Şu anda aynı türden bir his duyuyorum içimde. Artık var olmayan bir Ben'i aramak için size, buraya gelmiştim. Sizi görmekten memnun olmama imkân verecek çılgınlık anını boşuna bekliyorum.

Böyle bir cümle, vaktiyle bilgilice ve mizahi bir nutkunu dinlemiş olduğumu James'e sorduğum şeyi hatırlatmaya yetti. Fakat omuzlarını yorgunlukla kaldırarak bir sigara yaktı ve gene kaygılı haliyle çevresine göz atarak kendini sandalyelerden birine bıraktı.

– Ah, diye içini çekti. Böyle şeylerle uğraşmaktan vazgeçeli hayli zaman oldu. Kanserlilere, kalplilere, zatürreelilere bakıyorum. Londra limanı bana sizin vatandaşlarınızdan denizciler gönderir.

Bu anda yeşil perdenin arkasında, işitenlerin unutamayacağı bir gürültü oldu. Hızla koşan bir farenin ayaklarındaki sert tırnakların çıkardığı sese benzeyen kuru ve çabuk geçen bir gıcırtıyı andırıyordu. Birdenbire bende, James'le birlikte bir demiryolu yarıntısına sığındığımız günün anısını uyandırdı. Neşelice:

– Vay, dedim. Fareleriniz mi var? İşte bizde ortak anılarınızı canlandıran bir şey bu...

James memnun olmadığını belirten bir tavırla kalkarak:

– Fareler mi? Bir hasatanede fareler bulunmasını nasıl düşünebilirsiniz? Vehimleriniz var dostum. Pek üzgünüm ama, şimdi burada kalamayız koğuşları dolaşma saatimdir. Benimle gelir misiniz? Belki de bu sizi ilgilendirir.

Şimdi büsbütün sıkılmıştım.

– Sizi rahatsız etmeyeceğimden emin olabilirsiniz. Başka bir zaman tekrar gelebilirim.

Hem iyilik okunan, hem alaycı bir tonla:

– Hayır, dedi. Hayır... Beni hiç rahatsız etmiyorsunuz.

Çabucak musluğa doğru yürüdü. Eline sabunlu sudan biraz alarak eviyenin kenarındaki kan lekelerini sildi.

* * *

Saint Barnabé hastanesi bana kafamda kurduğum kadar hüzünlü görünmedi. Odalar ak ve kara dört köşe taşlarla döşeliydi. Kırmızı karyolalar düzenli bir şekilde sıralanmıştı. Pencerelerin kenarlarında çiçekler vardı.

Mavi patiskadan önlükleri içinde, hemen hepsi de güzel ve sevimli görünen hastabakıcılar bu hastalar ülkesine temiz havalı bir vaha serinliği getiriyorlardı. Her odanın, daha koyu mavi beresinden tanınan bir başhemşiresi vardı. James birine:

– Yeni bir şey var mı hemşire? diye sordu.

– 216'ya bir baksanız Doktor, ateşi düşmüyor.

Doktor karyolaya yaklaştı, hastanın üstünde asılı olan tabelayı çevirdi, hastalığın gidişini anlamaya çalıştı, yorgun ve hüzünlü bir sesle tedavi şeklinde bir değişiklik gerektiğine işaret etti. Doktorun, kadınlar kısmındaki kayıtsızlığı dikkatimi çekmişti. Hasta bir kadının görünüşü (bilhassa genç ve güzelse) bende her zaman, şiddetli bir acıma uyandırır. Bu belki de biraz şehvetle karışık bir duygudur. Bu odalara giren bir hekimin, benim gibi aynı zamanda dokunaklı ve tatlı yakınlık ve sevgi dolu bir acıma duymamasını anlıyordum, bununla birlikte, ölmekte olan kadınların bazı işvelerine arkadaşımın duygusuz kalmasına karşı hayret ediyordum. Yüzü ölüm sarılığında olan bir genç kız dağılmış uzun saçlarının içinden bize gülümsemeye çalıştı, sonra, soluyarak yastığa düştü.

– Zavallı küçük, dedim James'e.

– Hangisi?.. dedi. Ah! 318. Ya! Artık bitti.

Erkek koğuşlarında birçok hasta kalkmış ve kırmızı ceketleriyle karyolaların ya da üzerleri çiçek dolu masaların çevresinde gruplar halinde toplanmışlardı. Limanda grev vardı o sıralarda. Hastaların çoğu, aralarında Hyde Parc hatiplerinin ağır tonuyla politika ve din tartışmaları yapan hafif yaralılardı. On beş yaşın-

da çok güzel bir delikanlı ile konuşurken James'in bakışlarının tatlılaştığını gördüm.

– Ah! Sen misin Sonny, dedi... Artık baş dönmesi yok mu?... Yarın çıkacaksın. Başka bir şey var mı hemşire?

– 413'ün bu geceyi geçireceğini sanmıyorum Doktor... Artık gözlerini açmıyor.

James üzerinde yaşlı bir adamın yattığı köşedeki karyolaya gitti. Hastanın zayıf yanakları ve burun kanatları gözlerinin içine doğru çekilmiş gibiydi. Çok hızlı soluyordu. Kızıl ve beyaz sakalı günlerden beri tıraş edilmemişti. James, duygusuz hiçbir tepki göstermeyen hastanın nabzını tuttu.

Ani bir canlanma ile:

– Hakkınız var hemşire, dedi. Bu geceyi geçiremeyecek... Gregory'ye haber vereyim. Siz hiç karışmayın... Gündüzün tekrar görmeye geleceğim. Ona biraz kâfurlu yaparız. Bu onu akşama kadar yaşatır.

Arkadaşımda başlayan değişiklik beni şaşırtmıştı. Bu ana kadar kayıtsız olan doktor şimdi çok heyecanlanmış görünüyordu.

– Post-Mortem Clerk'i görmem lazım, dedi. Benimle geliniz. Sizi ilgilendirir.

– Pest-Mortem Clerk nedir? Diye sordum.

– Latince'yi unuttunuz mu? Post-Mortem Clerk, isminin de belirttiği gibi, ölümden sonra cesetlerin otopsisine bakmakla görevlendirilmiş yardımcıdır. Bizimki, Gregory adında ufak tefek garip bir adamcağızdır.

Üç merdiven indik. James birkaç sürgüsü bulunan ağır bir kapıyı itti. Oturulacak yirmi kadar yeri olan bir amfiteatra girdik.

Beyaz duvarlar kaygan bir vernikle kaplanmıştı. Ortada dört tane teşrih masası bulunuyordu. Nahoş bir formaldeid kokusu havayı doldurmuştu. Amfiteatrın ortasından ufak bir adamın şeytani bir çubuklukla ortaya çıktığını görünce titredim. İlk anda ondan hoşlanmamıştım. Burgu şeklinde kıvrılmış yağlı bıyıklarının uçları altın çerçeveli gözlüğüne doğru yükseliyordu. James bana bu cesetler memurundan bahsettiği zaman, niçin bilmem, kafamda bir nevi romantik cellat hayali kurmuştum. Bu nazik esnaf bayağılığının ölüm fikri ile karışması beni irkiltmişti.

– Günaydın Gregory, dedi Doktor. İşte hastaneyi ziyaret eden Fransız arkadaşlarımdan biri. Size bu akşam 413'ü alacağımızı haber vermeye geldim...

– Pekâlâ, dedi küçük adam. Bu akşam geleceğim... Her şey hazır olacak... Saat onda mı?

James:

– Evet, aşağı yukarı, dedi, yapabilirseniz biraz daha erken.

Gregory alçak sesle:

– Bu arada, son ikisinden bana borçlu olduğunuzu unutmayınız Doktor, diye mırıldandı.

James, odasında iken beni şaşırtmış olan aynı endişeli bakışlarla etrafına göz attı, cüzdanından iki kâğıt para çıkarıp Gregory'ye uzattı. Beriki gözlüklerinin üzerinden bana baktı. Paraları yavaşça katlarken.

– Belki, dedi, belki Fransız centilmen tesislerimizi görmekten hoşlanır?

Anlaşılmaz bir cümle mırıldandım. Bu salonun kokusundan fenalaşmaya başlamıştım. Birdenbire bayılmaktan korkuyordum. Küçük adam hoşnut bir tavırla devam etti:

– Bu salonda ve bitişiğinde günde sekiz kadavra üzerinde çalışabilecek kadar tertibatımız var. Bu yazın kâfi geliyor, çünkü süt çocukları çok vaktini alıyor. Ama bayım tam mevsiminde bile, metotlu çalışınca işin içinden çıkabiliyorum. Değil mi Doktor?... Aynı masada dörde kadar yaptım. Ayakları burda, başı şurda... Doğrusu buna çalışma derler... Hayır hayır, buradan değil bayım... En güzelini görmediniz...

Vernikli duvarın içine gömülmüş ve üzerine şöyle bir yazı yapıştırılmış olan kapıya yöneldi: "Profesör Simson el değmemiş kalpler istiyor. Çok dikkatli hareket edilmelidir."

Sürgüler gıcırdadı. Kapı ağır ağır döndü. Beni bir ölüm soğukluğu sardı. Çok sararmış olmalıyım ki, Doktor James yüzüme dikkatle bakarak kolumdan tuttu. Birkaç basamak indik ve kendimizi tuğla fırınına, bir makine kazanına, ya da daha doğrusu dev gibi bir peteğe benzeyen bir mahzende bulduk. Odayı, içinden uzun uzun çubuklar çıkan dökme demirden bir alet kaplamıştı.

Gregory bana baktı, sanki dünyanın en güzel armağanını verecekmiş gibi esrarlı bir şekilde beklememi işaret etti, sonra, olağanüstü bir çeviklikle kapakları açtı ve çubuklardan birini çekti. Az daha çığlık atacaktım; çünkü içerden çıkarıp ortamıza getirdiği uzun tablanın üzerinde boylu boyunca, çıplak bir kadın yatıyordu.

Ah! Bu ölü ne kadar da güzeldi. Üzerinde meme uçlarının iki pembe ve solgun nokta gibi durduğu bu olağanüstü beyazlıktaki vücudu asla unutamayacağım. Gözleri kapalıydı. Mahzun ve gururlu bir gülümseme çok güzel bir ağzın kenarlarında donup kalmıştı. Böyle bir kadın, nasıl gelip de bir banliyö hastanesinde ölmüştü? Onu tanımış olmayı, onu teselli etmiş, ona yar-

dım etmiş olmayı isterdim... Gregory ile James hareketsiz, bana bakıyorlardı.

– Onu tanıyor musunuz? dedi Gregory. Şu küçük Rus kızı... Ailesinin müracaatı bekleniyor.

Ani bir hareketle çubuğu iterek vücudu üzerinde yattığı yüzeyle birlikte demir makinenin içine attı. Sonra bana gururla şöyle dedi:

– Burada onu, soğuğun içinde sonsuzca saklayabiliriz. Bir de erkek görmek ister misiniz?

– Hayır, dedim, teşekkür ederim. Çıkmak istiyorum.

James bu kez, lütufkâr bir tavırla koluma girdi.

– Sizi odama kadar götüreceğim, dedi, size bir bardak porto vereceğim. Biraz fenalaştınız... E, Gregory, bu akşam, anladın mı?

Bu anda amfiteatrda boğuk bir çıngırak sesi duyuldu: tak-tak... tak-tak-tak-tak...

– İki-dört, sizin için, Doktor dedi Gregory.

James bana döndü:

– Affedersiniz, sizden bir dakika ayrılacağım. Evet, her birimizin özel bir çağrılma işareti var... Benimki iki-dört... Burada olduğu gibi bütün koğuşlarda,

hatta odalarımızda ziller vardır. Şimdi santrala telefon edip bana ihtiyaçları olup olmadığını öğrenmem gerekli. Burada bekleyebilir misiniz?

– Sizinle sonra buluşsak daha iyi olur Doktor. Bu akşam benimle yemek yer misiniz? Kentte bir otelde kalıyorum; küçük, şirin bir yer.

– Bu akşam, diye düşünceli bir halde mırıldandı... Bu akşam... Evet, yerime başkasını koyabilirim... Ben de sizinle konuşmayı isterdim. Yalnız siz de duydunuz: Saat onda buraya gelmem lazım. Daha erken, yediye doğru yemek yemek isterseniz gelebilirim.

– Bekleyeceğim... Johnson Hoteli...

Amfiteatrın tepesinde, çıngırağın pek boğuk sesi tekrar işitildi: İki-dört.

* * *

Johnson Oteli'nin sahibi, ne kalorifer ne de elektrik tesisatı yaptırmamış olmakla övünüyordu. Fakat holün şöminesinde büyük bir odun ateşi yanıyor, yemek salonunun masasında gümüş şamdanlar pırıldıyordu. Hizmetçiler son derece sessiz ve saygılıydı. Müşterinin kendileri onlar için bir numara değil, bir insan olduğunu biliyorlardı. Bu yemek için, açık renkli meşe kaplamalarından hoşlandığım küçük özel yemek odasını bana ayırmasını söyledim. Saat yediye doğru odaya

girince şaşırtıcı bir samimiyet hissi duydum. Maun masanın üzerinde mumların tatlı ışığı ile aydınlanan bir fulya vazosu vardı. Bir saniye sonra James gelince, bu kadar basit dekorun cana yakınlığından onun da duygulanmış olduğunu memnunlukla gördüm.

Ateşin önünde ayakta ellerini ısıtırken:

– Yalnız bir Fransız, Londra'nın ortasında eski ingiltere'den köşeler buluyor. Ne güzel bir fikir bu... Böyle bir dinlenmeye ihtiyacım vardı. Esas olarak ben konsültasyonlarla uğraşmıyorum, ama pazartesi günleri o kadar yüklü oluyor ki, yapabilirsem, arkadaşlarıma yardım ediyorum...

– Neden pazartesi günleri daha çok hasta oluyor?

– Oh! Anlaşılması çok basit... Bizim fakir mahallelerimizde pazartesi, mal sahiplerinin haftalık kiraları toplamaya geldiği gündür. Kadınlar evde bulunmamak için bir bahane arıyorlar, çocuklarını bize getiriyorlar. Bunu görmek için bir gün gelmelisiniz, inanılmaz şey doğrusu! İçlerinden bazıları çocuklarını sıranın üzerinde bırakır, karşıdaki birahanede içmeye giderler. Konsültasyon bitince, bize bıraktıkları yumurcaklardan birini almaları için, biradan yarı sızmış halde olan kadınları oradan getirmek lazım. Buna pazar günü kazalarını, dövüşlerini ve tabii benim kendi hastalarımı da katınız... Bunlardan dolayı pazartesi çok zorlu bir gün olur.

– Sofraya Doktor... Size hastaneyi unutturmaya çalışacağız. Amiens'de içtiğimiz Bourgonne'u hatırlıyor musunuz? Sizin için aynını ısmarladım.

Yemek sırasında hep askerlik hatıralarını andık. Sonra James derin bir sessizliğe gömüldü. Böyle bir dilsizlik devresinden, vaktiyle hoşuma giden o parlak ve aykırı fikirlerle dolu nutuklarından birine başlamak için çıktığını hatırladım. Ben de sustum ve bekledim.

– Söyle bana, diye birdenbire başladı. Size hiç sormadığım, sorulması pek tabii olan bir zamanda bile hiç bahsini açmadığım bir mesele var. Ruhun ölmezliğine inanıyor musunuz?

Biraz şaşırmıştım; fakat bu ani çıkışta James'i bulduğumdan dolayı oldukça memnun bir halde, azıcık düşündüm:

– Ne soru! dedim. Biliyorsunuz, daha doğrusu, vaktiyle biliyordunuz, benim metafizik "durumu"mu... Tabiatta bir düzen, bir plan izleri gördüğüme inanıyorum. İsterseniz buna Tanrısal varlığın yankısı deyiniz... Fakat planın kendisi bana bir insan zihni için anlaşılmaz gibi görünüyor... Bu durumda size geleneksel bir doktrinin yardımıyla cevap verebileceğim. Size dürüstçe şunu söyleyebilirim ki, ruhların ölmezliğini belirten gözle görülür bir işarete rastlamadım. Fakat ruhun bedenle birlikte öldüğünü söylemek de aynı şekilde, fazla kesin konuşmak gibi geliyor bana.

– Ne kadar ihtiyatlısınız, dedi sabırsızlıkla. Bu iki varsayımdan birinin size öbüründen daha gerçek gibi göründüğünü söylemek imkânsızdır... Başka bir hayata inanmış olarak mı, inanmamış olarak mı yaşıyorsunuz?

– Elbette ki bir son yargılanmaya inanmayarak yaşıyorum, fakat bu, ruhun ölümlülüğünden emin olduğumu ispat etmez. Bu aynı zamanda bizim Yaratıcımız olan Tanrı'nın gaddarlığına inanmadığımı ispat eder. Fakat bana biraz düşünme zamanı bırakırsanız, ruhun bedenle birlikte yok olacağı varsayımına yararlı deliller bulacağımı sanıyorum. Bedensiz düşünce!. Bu bana, havsalaya sığmaz gibi görünüyor. Siz de öyle bulmuyor musunuz? Düşüncemiz bir hayaller, duyular dokusudur... Duyular, duyu organlarının çalışmalarının durmasıyla durur ve hayallerin yeniden doğuşu bir sinir sisteminin var olmasına bağlıdır. Siz benden daha iyi bilirsiniz ki, beyin hücrelerindeki bazı fiziki tahripler kişilikte bir değişiklik, hatta eksilmeye yol açar. Spiroşetlerin varlığında bazı salgıbezleri maddelerinin enjeksiyonunun bir insanın düşüncelerini değiştirebileceğini bana siz kendiniz öğretmiştiniz. Bu bizzat düşünce ile düşüncenin fiziksel dayanağı arasında kuvvetli bir bağ olduğunu pek iyi ispat etmektedir. Ya sonra bayılma... Doktor, Flandre'da attan düşerek hayvanın altında kaldığımı, çayırda beni baygın bulduğunuz gü-

nü hatırlayınız. Orada iki saat beklemiştim. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Bedenim yok olmuşken ruhum yaşamaya devam etmişe benzemiyordu.

Doktor tırmalayıcı ve alaycı bir sesle:

– Bana oldukça zayıf görünen bir yargılama, dedi. Bayılma halinde, bir an kişiliğinizden habersiz olursunuz, bunda aynı fikirdeyiz. Bununla birlikte söylemesi kolay değildir, zira birçok hastalar bir ameliyat uykusundan veya bayılmasından sonra olağanüstü hayaller hatırlarlar ve bazı kereler serbest kalmış bir ruh duygusu hissettiklerini belirtirler; fakat bu kişilik yok olmuş demek değildir, ayılmamız bile aksini ispat etmektedir. Attan düştükten sonra kalktığınızda başka bir kimse değildiniz, aynı kimseydiniz... Bu deneme bir şeyi ispatlıyorsa, o da şudur: Bedeniniz onu bırakmış gibi göründüğü halde, kişiliğiniz yaşamakta devam etmiştir. Fakat daha iyi düşünmek gerek. Bugün bir kalbin çarpması, bir ciğerin nefes alması durursa biz doktorlar hasta öldü diyoruz. Güzel... Ölünün beyninde yeni bir kan akımı dolaştırma usulü bulduğumuzu farz edelim (pek de akıl almayacak gibi değil, zira buluyorlar); acaba insan yeniden canlanamaz mı?

– Bilmiyorum. Mümkündür...

– Yeniden hayata gelirse aynı kişilikte mi olur, yoksa başka kişilikte mi.

– Aynı kişilikte tabii.

– Anlaştık. Fakat bu kişilik nereden gelecektir? Birdenbire anılar peyzajı ile, arzuları ve duyguları ile yeniden doğan bedenden aniden teşekkül etmiş olduğunu mu iddia edeceksiniz. Ya da bu ölünün eski ruhudur mu diyeceksiniz. Eğer o ise böylece onun vücutla birlikte ölmemiş olduğunu itiraf etmiyor musunuz?

– Niçin Doktor?.. Eğer anılar beynin bir dokusuna bağlı ise ve bu doku değişmemişse yeniden, eskisinin tıpkısı olarak doğarlar. Benim düşüncem hakkında size bir fikir vermek için kabacı bir benzetişi alıyorum; sizin dediğiniz gibi, geceleyin Bakanlık boştur, değil mi? Ama sabahleyin memurlar tekrar gelince aynı işlerle meşgul olurlar. O halde Bakanlığın geceleyin de kalan görünmez bir ruhu vardır.

Doktor bardağına şarap koyarak:

– Ustaca sofizm, dedi. Fakat hiçbir sağlamlığı yok. Zira siz Bakanlıkta dosyalar bulunduğu gibi beyinde de hayallerin, anıların izleri bulunduğunu sanıyorsunuz. Oysa bana, bir hekime, beynin böyle bir teşkilatın hiçbir belirtisine sahip olmadığını düşünme izni verirsiniz herhalde. Beyin lokalizasyonları uzmanlar tarafından gitgide bırakılmaktadır. Hatta onlar gerçek olsalardı bile, sizin söylediklerinizi doğrulamazlardı. Hayır, beynin dokusu ne kadar incelenirse, Bergson'u-

nuzun dediği gibi bir haberleşme sistemi, bir telefon merkezi olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Tabii, santralı bozarsanız haberleşmeyi durdurmuş olursunuz, fakat bu konuşan kimsenin hiç mevcut olmadığını, ya da telefon aracıyla birlikte kaybolduğunu ispat etmez...

– Öyle ama Doktor, telefon santralı meselesinde, konuşan kimsenin varlığına inanırım. Çünkü bunu kolay bir deneyle anlayabilirim. Yaya olarak, atla, uçakla ona kadar gidip kendisini bulabilirim. Sizin konuşucu - ruh'unuzu kimse hiç bulmuş mudur? Bana bir bedene dayanmayan tek düşünce örneği verebilir misiniz?

– Fakat elbette... Örneğin sizin bedeninizi yaratmış olan düşünceyi bile. Bedenden önce, ilk hücreden önce, protoplazmanın görülebilir ilk damlacığından önce, madde bir vücut olarak teşekkül etmeden önce bir "hayat kuvveti" nin, bir "yaratıcı düşünce" nin, var olduğunu sanmıyor musunuz? Sizin, karşımda bulunan sizin, karbondan oksijenden, fosfordan ve daha birkaç hissiz maddeden bir vücut halinde teşekkül etmiş olmanız oldukça hayret vericidir. Ve gene bu şekilde bir ayı, bir karides değil de bir insan ortaya koymuş olmanız daha da hayret vericidir. Sizin doğmuş olduğunuz düşüncenin maddi dayanağı nerede? Verasetle gelen düşünceleri, sizi siz yapan atasal hayalleri size hangi beyin iletti?

– Ciddi mi konuşuyorsunuz Doktor? Bu maddi dayanağın bedenin çıktığı döllenmiş hücrede olduğuna inanmıyor musunuz? Biyoloji bilgim pek kuvvetli değildir, fakat...

– Ah! Ne kadar eğlendiriyorsunuz beni. Elli yıl önce vücudunuzun ve ruhunuzun bir hücrede şekil bulmuş olduğunun bilimsel olarak ispat edildiğini nerede gördünüz, zavallı çocuk!... Bana az önce şöyle diyordunuz: "Konuşan kimsenin var olduğuna inanırım, çünkü kolay bir deneme onu bulmamı sağlar." Fakat burada hangi denemeyi yaptınız? Mikroskoplarımızın görüşü dışında kalan hücrede büyük dedenizin burnunu ya da benimkinin püritanizmini keşfetmemiz için bir hücrenin dev cüssesi oluncaya kadar büyümesinin yeter geleceğini hayal etmeye imkânı veren nedir?...

Ve gerçekten inanıyor ve bu inanışınızın bilimsel olduğunu düşünüyor musunuz? Bu büyük bir yanlışlık olur. Bu fikir, eğer ona sahipseniz, bir dindir, öbürlerinden ne az, ne de çok ispatlanmış bir din. Yalnız az önce hiçbir doktrine bağlı olmadığını söyleyen bir insanda bu inancın bulunması oldukça şaşırtıcıdır. Pekâlâ biliyorum ki on dokuzuncu yüzyılda manevi olan maddiye indirgenmeye zorlandı, ama bu başarısızlıkla sonuçlandı. Gözlem akıl hayatının, duyu hayatının maddi hayat içinde olduğunu hiç de ispat edemiyor; fakat aksine, buna keşfedilmemiş bir alan katıyor.

Şişman, al yanaklı metrdotel kahveyi getirdi. İrkilmişe benziyordu. Şüphesiz ki Johnson Oteli müşterilerinin ruhun ölmezliğini coşkuyla tartışma âdeti yoktu. Sustum. James'in delillerini oldukça can sıkıcı buldum. Kendisine bir sigara uzattım. Bir süre sessizce içti. Sonunda ben:

– Bununla birlikte, dedim... Bununla birlikte... Aksini düşününüz. Her birimizin ölümsüz bir ruhu olduğunu düşününüz, bu yaşamış olan milyonlarca kişinin ruhları hangi cehennemde toplanır? Yaşayacak olan daha milyar kere milyar kişinin ruhları da hangi cehenneme gidecektir? Ya hayvanların ruhları nerede? İlahiyatçı olsaydınız onların ruhları yoktur diye karşılık verirdiniz. Fakat siz bir tabiat bilimcisiniz. Hiç yaşanmamış fok balıklarının, kanguruların, yengeçlerin bunu nerededir? Böyle bir fikri kabul edilemez bulmuyor musunuz?

– Eğer ilahiyatçı olsaydım, dediğiniz gibi, belki de size, bu sizi korkutan rakamların tüm kudrete ve Tanrı'nın sonsuzluğuna oranla hiç kalacağı karşılığını verirdim. Ama, şimdi bütün kişiliklerin sonrasız yaşamasından söz açıyorsunuz. Sizden daha fazlasını istemiyorum. Her canlı bedenin, niteliğini bilmediğimiz söz kolaylığından dolayı akışkan dediğimiz bir miktar kuvvete bağlı olduğunu düşünmüyor musunuz? Ölümden sonra bu "akışkan"ın bir tür ortak kaynağa döndüğünü

düşünmekten bizi ne alıkoyabilir? Neden enerjinin korunması ilkesine benzer bir hayatı koruma ilkesi olmasın? Bunu kabul ediniz de ben tatmin edilmiş olduğumu bildireyim.

– Tatmin edilmiş mi? Fakat neden bu kadar dayanıksız varsayımlara o kadar bel bağlıyorsunuz?

Ayağa kalkarak dedi ki:

– Benimle hastaneye kadar gelmek dostluğunu gösterirseniz bunu bir saat sonra size açıklarım.

* * *

Biz yemek yerken, kalın bir sis şehri sarmıştı. Görünmeyen otomobillerin yanan farları ortalığa kırmızı beyaz haleler yayıyorlardı. Koyu bir kâbus görüntüsü içinde gibiydik. James koluna girmemi söyledi ve beni bir otobüse kadar götürdü. Otelden ayrıldığımızdan beri konuşmamıştık. Oturunca sordum:

– Ne göreceğiz?

– Belki hiç. Kendiniz bir yargıya varacaksınız. Her ne olursa olsun, araştırmalarımı açıkladığım ilk kimse siz olacaksınız. Zaten anlıyorsunuz. Yanımda oturan yas içindeki kadına düşmanca bir bakış fırlatarak ekledi; burada konuşmamayı tercih ederim.

Araba Tamise'den gerçek bir sarı pamuk yığını içinde geçti. Lâlentli kıyıda fabrikaların ateşleri pamuğumsu gece içine gepgeniş ve solgun ışıklar saldılar. Otobüsün sarsıntıları içinde yarı uyukluyordum. Doktor James birdenbire:

– İnelim, dedi.

Saint – Barnabé'nin önündeydik. Hastane, kendini saran bulutun içinde hafifçe parlıyordu. James kendi arazisinde olan bir adamın hareket güvenliğiyle beni kemerler altından avlu boyunca götürdü. Az sonra ölüler odasının madeni kapısını tanıdım. Uzun zamandır beni götüreceği yerin burası olacağını düşünüyordum. Elimde olmayarak ürperdim. Arkadaşım şiddetli bir sinir gerilimi içindeymiş gibi görünüyordu. Gecemiz hangi ölüm sergisi ile sona erecekti?

Kapı sürgülü idi. James vurdu; uzun bir vuruş, sonra iki kısa...

Gregory'nin o çekilmez sesi içerden:

– Buradayım Doktor, dedi.

İç rahatsızlığımı gidermeye çalışıyordum, ama onu büsbütün yenemiyordum. Gerçekte, soğukkanlılıkla düşününce, sinirliliğimin sebebini kendi kendime açıklamakta güçlük çekiyordum. Bu Gregory hoşuma gitmemişti, fakat onun zararsız bir hazırlayıcıdan başka

bir kimse olduğuna inanmam için hiçbir sebep yoktu. James'i uzun zamandır tanıyordum. Onun hakkında bütün bildiklerim bana yalnız güven veriyordu. Savaştan beri çok değişmiş olduğu gerçekti, ama sağduyusunun tamamen yerinde olduğundan da pek emin değildim. Fakat neden korkabilirdim? Ölümün görünüşünden mi? 1914'ten 1918'e kadar onunla yakınlık kurmuştuk. Gönülsüz bir suç ortağı mıydım? Ama hangi suçun ortağı?

On yıl önce bir bombardıman anında yaptığım gibi kendime gelmek için bütün gücümü topladım ve metin olmaya kararlı bir halde kapıdan geçtim, Gregory:

– Tünaydın Doktor, dedi.

Sonra ben gözüne ilişince, şaşırmış gibi göründü ve bana bundan pek memnunluk duymamış gibi geldi:

– Nasıl, Doktor! diye ekledi.

Ve bir kenara çekilerek pek alçak bir sesle duymadığım cümleler mırıldandı. James yüksek sesle:

– Bunun önemi yok, dedi arkadaşım bir Fransız' dır, hastanenin tamamen yabancısı olduğu gibi bütün savaş süresince de benim sadık bir dostumdu. Dilini tutar.

– Ümit ederim, ümit ederim. Doktor, eğer bu centilmen konuşacak olursa ikimiz de yerimizi kaybederiz.

James sabırsızlıkla karşılık verdi:

– İyi iyi, size söyledim konuşmayacağını. Adamı aldınız mı?

Gregory uzaklaştı; böylece teşrih masası açıldı. O zaman tamamen çıplak, başı geriye atılmış bir vücudun yatmakta olduğunu fark ettim. Sabahleyin can çekişirken gördüğüm ak ve kızıl sakallı adamı tanıdım. Onu yaşlı sanmakla yanılmışım. Hastalık yüzünü buruşturmuştu fakat vücudu gençti, güzel ve adaleli idi. Ölümün bu acındırıcı dermansızlığı içinde bütün gücü kuvveti zalimce çekilip alınmış bir kimse izlenimi veriyordu. Sol kalçasında bir dövme vardı. Birbirine sarılmış iki yılandı bu. Göğsünde ise bir başkası; rüzgârla yelkeni şişmiş bir gemi görünüyordu.

– Geç kaldık, dedi James... Bu sistem. Ne zamandır burada?

– Son nefesini dokuza kırk kala verdi. Doktor, şu anda saat on buçuk.

– Bu da olur, dedi Doktor. Her şey kaybolmuş sayılmaz. Çabuk Gregory, baskül... Siz, – bana dönerek ilave etti – bir sıraya oturunuz... Hiç kımıldamayınız,

hiç konuşmayınız... Görmüş olacağınız şeyi size daha sonra açıklayacağım.

Amfiteatrın altında kaybolmuş olan Gregory, koltuğunda bir aletle geldi. Onu monte edince kadranlı ve ibreli bir baskül olduğunu gördüm. Hemen hemen garlarda bulunanlar gibi... Yüzeyi, üzerine bir insan vücudu yatırılabilecek kadar büyüktü. Hazırlayıcı, James'in yardımıyla kızıl adamın cesedini kaldırıp oraya yatırdı. İbrenin ucuna küçük bir ayna taktı. Sonra tekrar sıraların altına dalıp oradan oldukça yüksek bir çubuğun ucuna takılı bir silindir getirdi. Bir yayı çevirmekte olduğunu işittim. Şüphesiz ki, saat mekanizması gibi bir şey kuruyordu. Doktor sabırsızlıkla.

– Haydi çabuk Gregory, dedi. Hazır mısın? Söndürüyorum.

Bir düğmeyi çevirdi. Salonun lambaları söndü. O zaman ibrenin ucuna yerleştirilmiş aynadan yansıyan bir ışık demetinin ağır ağır dönmekte olan silindire vurduğunu gördüm. Bu şekilde, ibrenin her hareketine silindir üzerinde daha geniş bir ışık noktası düşüyordu. Bu fizik derslerinde bir galvanometrenin duyarlığını artırmak için yapıldığını gördüğüm klasik metottu.

Seyrettiğim deneyden hiçbir şey anlamıyordum, ama sahne bilimsel bir görünüş almıştı ve beni sakinleştiren de buydu. Şimdi bunun garip güzelliği karşısın-

da duygulanmıştım. Zayıf bir ışık demetinin parıldadığı bu karanlık loşluk içinde belli belirsiz seçilen bu çıplak vücut, James'in silindirin üzerine eğilmiş olan yüzünün, bir anlık modelini çizen ışın, hepsi, Rembrandt'ın o tablolarını hatırlıyordu: Sadece dar ve tabiatüstü bir pencerenin sarı ışığıyla aydınlanmış esmer bir karanlık içinde bir filozof, bir simyager çalışmaktaydı. Birkaç dakika mutlak bir sessizlik oldu sonra karanlıklardan James'in sesi yükseldi.

– Anlamaya başlıyor musunuz? Ağırlığını gösterdiğini kestiriyorsunuz, değil mi? Şimdi silindirin tepesini ve tabanını işaretleyen iki fosforlu başlangıç noktasına bakınız. Işının vurma noktasının yavaş yavaş aşağı indiğini görürsünüz; demek ki ağırlık azalıyor. Ölümü takip eden saatler içinde cesedin ağırlığı hep azalıyor. Niçin azalır? Anlamak kolaydır. Dokuların içindeki suyun bir kısmı ağır buğulaşma ile kaybolmakta ve hiçbir gıdalanma da onu yerine koymamaktadır. Bu azalmanın sürmekte olduğuna dikkat ediniz. Buna bakarak şunu ispatlayabilirsiniz ki, ışıklı nokta sarsıntısız inmektedir. O halde bu buğulaşmanın kesilmesi için bir sebep görülmüyor. Şimdi ölümden sonra aşağı yukarı bir saat geçmiştir. Daha yarım saat, birkaç dakika eksiklik ya da fazlalıkla olay hiçbir değişiklik göstermeden sürecektir. Ondan sonra silindire çok dikkatle bakmanız gerekmektedir.

Olağanüstü bir durgunluk başladı. Gregory ile James'in nefes alışlarını duyuyordum. Işıklı nokta ağır

ağır iniyordu ve bu adam, şüphesiz ki bir kadın için, çocuklar için evrenin merkezi olmuş olan bu adam, anlaşılmaz bir deneyin konusu olarak burada bir yüzey üzerinde serili yatıyordu. Amfiteatrın tepesinde zil çaldı: Üç-iki... Doktor James:

– Saat bir yirmi beş, dedi.

Sesinin tonunda, akşamın başlangıcında üzerinde fark ettiğim olağanüstü sinir gerginliğini yeniden hissettim.

Gözlerimi silindirden ayırmıyordum. Bir kronometrenin çalışmakta olduğunu iyiden iyiye işitiyordum. Muhakkak ki James'in elinde olacaktı.

– Bir otuz, dedi.

Birkaç saniye sonra ışıklı noktanın birdenbire indiğini gördüm. İniş minicikti, ama kolayca fark ediliyordu.

Doktor:

– Gördünüz mü? diye bağırdı. Sinirli sesiyle: Çok iyi gördüm, sizi de buraya yalnız bu olayı göstermek için getirdim.

Bu anda bütün lambaları yaktı, biraz gözlerim kamaşmış olarak Gregory'nin dik bıyıklarını ve kadavraların aldığı gevşek ve biçimsiz hallerden biriyle yatan kızıl adamı gördüm.

Tekrar sakinleşmiştim. Kendimi meraklı ve ilgilenmiş hissediyordum. Arkadaşımın ne aradığını şöyle böyle görüyordum. Deneyini kendisinin nasıl açıklayacağını öğrenmeyi şiddetle arzu ediyordum.

– Şimdi bana anlatır mısınız?... dedim.

– Bekleyiniz. Gregory evine gitsin. Siz de odama kadar gelirsiniz, size daha başka şeyler göstereceğim. Teşekkür ederim Gregory, yarın görüşürüz.

Küçük adam, ölüyü teşrih masasına koymak için kollarına alırken:

– Kalbini, yarın profesör Simpson'a ayırmam lazım mı? diye sordu.

James omuzlarını kaldırarak:

– Kalplerle kim uğraşır, dedi. Evet, tabii size söylediğini yapınız.

Cebinden küçük bir defter çıkardı, bazı rakamlar not etti ve beni dışarı götürdü.

Sağımda bir viski, solumda bir sigara kutusu, odanın tek koltuğuna oturunca:

– E, şimdi Doktor? diye sordum.

– E, şimdi dostum, benden zannedersem bu sahne üzerine açıklama yapmamı bekliyorsunuz. Fakat önce

sizin bu görmüş olduğunuz şeyler üzerine neler düşündüğünüzü bilmek isterdim.

– Ben mi?... Ne söyleyeyim? Yemek yerkenki konuşmamız, hazır bulunmuş olduğum deney bana gösteriyor ki, siz şeyi aramaktasınız... Nasıl söyleyeyim... İnsan ruhunu. Hatta ruha inanarak onu maddi usullerle arıyorsunuz. İşte bu, affınızı dilerim, bana aykırı gözüküyor. Ama böyle düşünmekte haksızım, çünkü bu akşamki hariç, deneylerinizin neler olduğunu dahi bilmiyorum. O halde konuşması, başından başlaması gereken sizsiniz.

Şöminеye dayanmış, ayakta duruyordu. Bir pipo yaktı. Yeşil perdenin arkasında keskin dişlerin bir tahtayı gıcırtılarla ısırdığı duyuldu.

– James, bana gerçeği söyleyiniz, bunlar fare, değil mi?

– Bir fare! Bir fare! dedi gülerek... Sizi *Hamlet*'i görmeye götürmeliyim. Bu sıralarda yeni bir tiyatro topluluğu var. Fakat farelerden az sonra bahsederiz. Şimdi insanlara gelelim. Önce sizin ilk itirazınıza cevap vereceğim. Bana "Ruhu bir madde şeklinde arıyorsunuz" diyorsunuz. Bu doğru değil. Ben ruhu aramıyorum. Ben maddeye bağlı olan, ona, henüz keşfedilmemiş hassasını veren bir enerji şekli arıyorum: hayat dediğimiz. Bağnaz maddeci iddialara rağmen, psiko-şi-

mik mekanizmalarla canlı maddenin tepkilerini oluşturmak şimdiye kadar mümkün olamamıştır bunu kabul edersiniz değil mi?

– Doğru... Bir gün açıklanabileceği umulabilir...

Sabırsızlıkla:

– Belki de, dedi. Her şeye inanılabilir. Fakat, bir kere daha söyleyeyim, bu o zaman bilim değil, dindir. Artık, gerek bilimsel gerekse deneysel artık ilim olarak deneysel olarak, hayatın ne olduğunu bilmediğimizi söylemeye hakkım vardır. O halde, yapmayı denediğim gibi, canlı vücutlarda bildiklerimizden büsbütün başka bir enerji şekli bulunup bulunmadığını araştırmak saçma değildir. Dikkat ediniz ki bu araştırma, ortaya kelimenin dini, ya da felsefi anlamına bir ruh meselesi koymuyor. Onu yerinden kaldırıyor, başka yere koyuyor, geri itiyor. Bütün canlı varlıklarda "hayat akışkanı" denilen bir madde bulunduğunu ispat edebilirsen, bu akışakanda ruhu ve maddeyi aramak, sonra nasıl birleştiklerini göstermek kalır. Bunu, geleneksel ilkelere körü körüne bağlılığın sizi peşin olarak şüpheli kılacağını düşündüğüm için söylüyorum.

– Azizim James, dedim, bu görüşünüze karşı olan tutumumu size belirttim. Sizi eleştirici bir anlayışla, fakat tamamen bağımsız olarak dinliyorum. Zaten hayat akışkanı fikriniz yeni bir fikir değildir. Fransız İhtilali'nin uzak vesilelerinden biri olmuş olan Mesmer...

Doktor piposunu çekerek:

– Biliyorum biliyorum, dedi. Özellikle çok daha önemli bir öncü var, fakat belki de bilmiyorsunuz, bu baron de Reichenbah'tır.

– Ya, tanımıyordum, kimdir o?

– Bir devlet kurmak istediği için Fransız polisi tarafından haksız yere hapsedilmiş olan olağanüstü bir adamdır. Büyük bir kimyacıdır, zira parafini ve kreozotu bulan odur. 1860'a doğru, kendini canlı vücutların yaydığı ışınların incelenmesine vermiştir. Bavyerada peri yuvaları gibi birçok şatosu vardı, bazıları dağların üzerinde, bazıları göllerin kıyılarında bulunuyordu. Çok duygulu kimseleri mutlak bir karanlık içinde bir araya topluyordu. İnsanların, hayvanların, çiçeklerin çevresinde, Reichenbach, ışıklı bir akışkan belirdiğini görüyordu ki, buna Od diyordu. Bu Sanskritçe bir terimdir ve "her yere giren" anlamına gelir. Reichenbach'ın bir araya topladığı kişiler karanlığın içinde, vücutlarının çevresinde buğumsu bir şeyler yükseldiğini görüyorlardı. Bu ne buğu, ne dumandı, fakat hafif bir parıltıydı. İşin tuhafı, vücudun sol yanından yayılan parıltıların kırmızımtırak, sağ yanından yayılanların mavimtırak olmasıdır. Doğrusu, Reichenbach'ın bu deneylerini ben de yaptım, hiçbir şey bulamadım. Az önce biz de, siz, Gregory ve ben, tam karanlık içindeydik Zannedersem siz hiçbir "Od pırıltısı" görmediniz. Oysa, o sırada hepimiz son derece aşırı duyarlıydık.

– Hayır, ben hiçbir şey görmedim.

– Ya cesedin çevresinde?

– Hiç.

– Ben de görmedim ve hep böyle oldu. Fakat ben başka bir şey buldum, bakınız nasıl. Savaş sırasında çıkan bir tıp dergisinde Doktor Crooks adlı biri tarafından yapılmış bir deneyin hikâyesini okumuştum. Doktor hayvan cesetlerini tarttığını, bilinen bir cins için aşağı yukarı belli bir zaman sona ani bir ağırlık düşmesi tesbit etmiş olduğunu anlatıyordu. İnsan için bu düşmeyi ortalama miligramın yüz de on yedisi kadar tahmin ediyordu." O halde ruh vardır ve miligramın yüzde on yedisi ağırlığındadır" sonucunu çıkarıyordu. Bu kabaca biçim altında sunduğu bildirisi saçma olarak yargılanmıştı. Bu Crooks denilen adamın deli olduğu ilan edildi ve kimse onun anlattıklarını dikkatle okumadı. Bana gelince, hikâyesinin samimi tonu ve incelemelerindeki büyük açıklık dikkatimi çekmişti. Bununla birlikte böyle hoşa gitmeyen, güç deneyleri yapmaya girişmezdim eğer (bu cümleye başlamış olmaktan dolayı pişmanlık duymuş gibi birdenbire sustu ve onu bitirmeden yeniden başladı)... Geçen yıl, Crooks'un deneylerini tekrarlamak aklıma geldi. Çünkü hastanede incelemem için cesetler veriyorlardı. Onun gerçeği söylediğini hayretle gördüm. Ama o, deneyi erken dur-

durmuştu. İnsanda normal buğulaşma eğrisi, hemen hemen daima, yalnızca bir değil, üç ani düşüşle kesiliyordu. Birincisi sizin de bu akşam gördüğünüz gibi, ölümden sonra aşağı yukarı bir saat otuz beş dakika geçince oluyor, bu düşüş miligramın yüzde on beşi ile on yedisi arasındadır. İkinci ve üçüncüyü beklemedim, çünkü şimdi onları iyiden iyiye biliyorum, birinciden yirmi dakika, arkasından bir saat ara ile olur. Bir şey söylemek ister misiniz?

– Önemli bir şey değil, basit bir gözlem. Cesetlerinizi hemen ölümden bir iki dakika sonra baskülün üzerine asla koymayacağınıza göre, bu birkaç dakika içinde de aynı şekilde bir olay cereyan etmiş olup olmadığını bilemezsiniz.

Bir dakika düşündü, sonra şöyle dedi:

– Doğru... Bildiklerime tekrar dönüyorum. Deneyin sonuçlarından şüphelenmek imkânsız. Onları siz de gördünüz, herkes kontrol edebilir. Sonunda şunu ekleyelim ki, onları hayvanlar üzerinde de tekrarladım; sizi kuşkulandıran fareler işte bunlardır Crooks'un sonuçları bunlarda da doğru çıktı. Daima ani düşüş var fakat genişliği insanınkinden çok aşağı. Farelerdeki ölçülemeyecek kadar zayıf. İşte olgular bunlar, neyi belirttikleri üzerinde tartışılabilir.

Söndürmüş olduğu piposunu yakarak bana baktı. Bir şey söylemeden duruyordum. O tekrar başladı:

– Bulunduğum noktada ortaya attığım işte şudur: Yalnız insan ruhunun miligramın yüzde on yedisi kadar bir ağırlığa sahip olmakla kalmadığını, fakat bütün yaratıkların henüz bilinmeyen, ölümden sonra ayrılan bir enerji ile canlı (Fransızca'da "ruhlu", denilebilir olduklarını düşünmek bana imkânsız görünmüyor. Her enerjinin bir kütlesi olduğu Einstein'dan beri fizikçilerce kabul edilmiştir. Işığın tartılabileceğini, hatta kuramsal olarak, ışığını bir bir balonun içine sıkıştırabileceğini bilirsiniz. Niçin hayat enerjisi de böyle olmasın? Işığın ağırlığının burada ispat ettiğimizden sonsuz derecede daha küçük bir ağırlık olduğu gerçektir. Ama, bana karşıt bir delil olarak görmüyorum. Bu sadece büsbütün başka bir olay karşısında bulunduğumuzu ispat ettiği için şaşırtıcı değildir. Şimdi maddenin öyle halleri biliniyor ki, çekirdeklerine indirgenmiş bir tonluk atomlara yeleğimin cebinde koyacak yer bulabilirim. Buraya kadar benimle aynı fikirde misiniz, yoksa benim büsbütün bir deli olduğumu mu düşünüyorsunuz?

– Bu fikirlere alışmakta çok güçlük çekerim, ama bana anlattıklarınız aydınlık görünüyor. Bununla birlikte, size bir itirazda daha bulunacağım: İnsan bedenini canlı bir bütün olarak kabul eder gibi görünüyorsunuz. Halbuki onu öğrendikçe, hiçbir şey bilmediğimizi anlı-

yoruz. Vücudun çeşitli hücrelerinin hepsi bir anda ölmüyor. Bir kalp, bir beyinden daha çok yaşıyor. Amerika'dayken, bana Carrel laboratuvarlarında suni usullerle kalp hücrelerinin hemen hemen sonsuzca yaşatılabileceğini gösterdiler. Şunu hangi bilginin söylediğini unuttum. "Bedenin hücreleri, aç kalmış bir şehirin halkı gibi ölür: Önce en dayanıksızları..." Fakat ölüm böyle yavaş yavaş olursa bu fikir sizin ani düşmelerinizle nasıl bağdaşabilir?

– Hatırlatmanız akla uygundur, aynı şeyi ben de düşündüm. Sorunuzun karşılığı şudur: İlkönce, bir değil birçok düşmeler kaydettiğimi söylemeliyim. Hücrelerin birer birer öldükleriyse, bir kuramdır yalnızca. Bu kadar da değil; bizim "kişilik" dediğimizin dayanağı olan bir kuvvet varsa, onun bir kerede yok olması gerekir. (Elbette ki en kuvvetli düşme anında). Bizden birinin kişiliği vardır, ya da yoktur. Yalnız bir kere daha, ruhu maddi bir şey yapmaya çalışmadığını söylemeliyim. Ne var ki, biraz önce size açıkladığım gibi, düşüncelerinin anlatım bulması ve duygularının kavranması için vücuda bağlıdır. Gene, vücuttan ayrıldıktan sonra başlangıcını ispat ettiğimiz o esrarlı enerjiye bağlı olması da mümkündür.

– Demek istiyorsunuz ki, kişilik bedenden sonra yaşamakta devam edebilir, eğer bu vücudun hayat enerjisi tek bir yerde kalabilirse...

– İşte bu... Fakat şu an için bir şey iddia etmiyorum. Sadece akıl almaz şey değildir bu diyorum.

– Yalnız, aslında bu enerji toplanmış bir halde tutulmaz ki.

– Hiçbir şey bilmiyoruz; bana mümkün görünüyor (size biraz önce otelde söylemiş olduğum gibi), bir vücudu meydana getiren maddenin çeşitli şekillerde evrensel maddeye geri dönmesi gibi, hayati kuvvetimiz de ölüm anında herhangi bir ruh enerjisi haznesine dönmektedir. Orada yeniden bazı madde atomlarına bağlı olarak bir kere daha yaşayan bir varlığı canlandıracaktır.

– Başka bir deyişle, siz kişinin ölümden sonra da yaşamasına değil, evrensel ruhun ölmezliğine mi inanıyorsunuz?

– Fransızlar'a özgü bir düşünce zevkin var dostum. Bu sırada beni sınırsız varsayımlar alanına sürüklüyorsunuz. Benim için, beni ilgilendiren sorun çok daha dardır. Bir insanın hayat enerjisi toplanabilirse, bundan kişiliği tespit edilemez mi? Bundan, ölmezliği değilse bile (sonsuzluğun girdiği bütün meseleler insan zihnini aşar) hiç olmazsa ölümden sonra biraz yaşama süresi sağlanamaz mı? İşte benim aradığım bu.

– Biraz delice ama, ilgi çekici, Doktor. Ya sonra?.. Bu miligramın yüzde on yedisi ağırlığındaki "bir şey"i toplamayı denediniz mi?

– İnsan üzerinde deneme yapma yöntemini henüz bulamadım. Hayvanlar üzerinde çalıştım. Baskül deneyi sırasında bazı hayvanları cam fanus altına koydum. Fakat bunun içine ne topladım? Hatta oraya bir şey toplayabildim mi? Asla öğrenemedim. Önce, hayvanı çıkarmak için fanusu kaldırmak zorunda kaldım. Bu da acaba içindekini kaçırtıyor muydu? Bilmiyorum. Reichenbach'ın iddialarına rağmen o görünmez kalmakta. Bu ise gözlemi kolay kılmıyor. Elbette insan üzerinde yapılan deneylerin gözlemi daha kolay sonuçlar verebilir, çünkü elde edilecek miktar daha büyük olur. Üç gün önce, insan vücudunu içine alacak kadar bir fanus sipariş ettim. Gelecek hafta alacağım. Görürüz. O zamana kadar burada kalacak mısınız?

– Birkaç gün için Paris'e dönmem gerekiyor. Fakat çalışmamın bitmesine daha çok var. Cuma akşamı saat yedide Londra'ya geleceğim. O gün benimle yemek yer misiniz?

– Hayır, cuma günü hastaneden ayrılamam. Fakat siz buraya geliniz, belki...

Gözleriyle bir direğin, bir duvarın kuvvetini ölçmek isteyen mimar gibi uzun süre bana baktı:

– Tabii dedi burada gördüklerinizden kimseye bahsetmeme sözünüze sadık kalırsınız. Yoksa hem yerimi, hem de deneylere devam etme imkânını kaybedebilirim.

Elini sıkıp ayrıldım. Siste yolumu bulmakta çok sıkıntı çektim ve ancak sabahın üçünde otele varabildim. Uyuyamadım.

* * *

Bu hikâyenin, şartların beni daha önemii bir rol oynamaya sevkettiği anına geldim; ve hemen size itiraf edeyim ki, James'e kesin söz verdikten sonra, araştırmalarını dolaylı da olsa bir Fransız bilginine söyleme suçunu işledim.

Bununla birlikte özürlerim de vardı gibime geliyor. Önce, isteyerek yapmadım. O sıralarda tesadüf beni ilk defa olarak Monester ile karşılaştırdı. Sonra, görülecektir ki kendisine sorduğum sorulardan, bu kadar garip araştırmaların bir doktor tarafından yapılmış olduğunu bir an bile aklına getirebileceği düşünülemez. Son olarak şunu söylemem gerekir ki, benim bu kadar ihtiyatlı attığım adımlar, meselenin çözümüne doğru James'in kesin adımlar atmasına imkân vermiştir.

Bir cumartesi Paris'e gelmiştim, aynı akşam arkadaşlarımla yemek yiyecektim. Sofraya oturunca, yanımda Monestier'nin bulunduğunu gördüm. Uzun zamandan beri ona karşı hayranlık duyuyordum. Zira Jean Perrin ile Langevin öldükten sonra bizim en büyük fizikçilerimizden biri olarak tek başına kalmıştı. Mükemmel bir yazardı da. Ondan hoşlanmıştım. Mavi ve

canlı çocuk gözlerine sahipti, saçları beyaz kıvırcık, sesi tiz ve gençti. Bana önce Esnault - Pelterie'nin çalışmalarından ve Aya seyahat imkânlarından bahsettiğini hatırlıyorum.

– Ben gidemeyeceğim, demişti; oğlum belki, ama torunum kesinlikle gidecek. Zaten yüzlerce gönüllü bulunacaktır.

– Nasıl soluk alıp verecekler? diye sormuştum.

– Oksijen götürecekler, demişti. Daha sonra, orada insanlar bir koloni oluşturunca, bir oksijen pazarı açılacaktır. Sabahları ev kadınları teneffüs edecekleri hava ihtiyaçlarını almak için gelecekler. Bu hayat orada yaşayacak olanlara çok basit gelecek. İle - de-France gemisi Christophe Colomb'a anlatılmış olsaydı ne düşünürdü? Jules Verne'i, Wells'i tekrar okuyunuz. Bundan önceki neslin hemen hemen bütün rüyaları bugün gerçekler haline gelmiştir.

İşte bu anda şüphesiz ki konuşmaya Jules Verne'le Wells'in adlarını karıştırmış olmasından dolayı Doktor James'in araştırmalarının bilimsel değeri üzerinde sorular sormak için ani ve yenilmez bir istek duydum.

– Ben de fantastik bir hikâye yazmak isterdim, dedim. Hazır elime fırsat geçmişken bir bilginin fikrini almaktan pek memnun olacağım. Tabii konuyu tamamen saçma bulacaksınız. Çünkü öyle olduğunu biliyo-

rum. Fakat bir bilginin bazı deneyler yapmak çılgınlığını gösterdiğini varsayarak, onun bunları nasıl yürüteceğini ve atılacağı yönün ne olacağını bilmek istedim.

James'le olan konuşmalarımı ve tanığı olduğum deneyleri ona uydurma bir hikâye gibi anlattım. Beni hem eğlenerek, hem iyi niyet göstererek dinledikten sonra:

– O kadar saçma değil, dedi. Elektronlar olduğu gibi neden "psikonlar" da olmasın? O kadar az şey biliyoruz ki... O halde doğru olarak size ne söyleyebilirim? Doktorunuz hangi deneyleri yapabilir? Onun yerinde olsaydım, ilkönce fanusun altına topladığını sandığı enerjiyi bazı ışınımların görülebilir yapıp yapamadığını araştırırdım. Aydınlık içinde görünmeyen, ultra - violet ışınlar getirilince, karanlıkta görülebilen fluoressan maddeler görmüşsünüzdür.

– Hayır, hiç görmedim.

– Bunu size gösterebilirim, çok güzel bir manzaradır. Laboratuvara kadar gelebilir misiniz?

– Çok memnun olurum.

Ertesi gün onu yeni binada, parlak ve karmaşık makineler arasında bulmuştum. Ben girerken o cam bir tüpün karşısında duruyordu. Yaklaşınca tüpün içinde

dağılmış pamuk gibi, pembemsi, solgun ve tabiatüstü ışık halkaları gördüm.

– Oh, günaydın, dedi. Alınız, işte meraklı bir olay... Bakınız... Tüpün boyunca bir mıknatıs gezdireceğim...

Elinde at nalı şeklinde bir demir parçası tutuyordu. Ağır ağır sağa doğru yürüttü. O zaman halkaların mıknatısı takip ederek birbirinden ayılmakta ve daha şeffaf ve daha solgun bir hale gelmekte olduklarını gördüm. Monestier, mıknatısı sola doğru götürdü. Halkalar birbirine girmiş, sonunda mavi maddeden bir küçük yüzük olmuştu.

– Olağanüstü! Fakat bunu nasıl açıklarsınız?

– O işte... Onu arıyorum. Henüz bilmiyorum, Fakat siz fluoressans olayını görmek için geldiniz. Vaktinizi boşa geçirmenizi istemem.

Odanın bir köşesinde, kapkara uzun bir makine vardı. Büyük çapta bir fotoğraf makinesine benziyordu ve fotoğrafçıların resim çekerken kullandıkları örtüyle kaplanmıştı.

Monestier onu göstererek:

– Bu, ultra - violet ışınlar oluşturan alettir, demişti. Görünen ışıklar, çıkış yerinde, yalnız görünmeyen

ışıkların geçmesine imkân veren kara bir plaka tarafından durdurulur. Dikkat, elektriği söndürür müsünüz? Düğme daha soldadır. Güzel. Şimdi aleti karanlıkta çalıştırmaya başlıyorum. Hiçbir şey görmüyorsunuz. Elinizi ışının geçtiği yere koyarsanız aydınlanmış olduğunu görürsünüz. Uzun zaman öyle tutarsanız eliniz yanar. Güzel. Şimdi aletin önüne su dolu bir balon koyuyorum. Tabii bir şey görünmüyor. Fakat bu suyun içine fluoressan bir madde boşaltıyorum. Bakınız.

Geceleyin parıldayan iki yıldız gibi, karanlığın içinde birdenbire çelik maviliğinde iki damla göründü. Ağır ağır dönen helezonlar şeklinde genişlediler, büyüdüler, zayıfladılar gittikçe daha ince nebülözler haline geldiler. Bütün balonu gerçek olmayan sıvık ve aydınlık bir bulutumsu duman doldurdu.

– Ne güzel. İnsan kendini tabiatın yaratılışı sahnesinde sanıyor. Fakat neden bütün bunlar alelade ışıkta görünmüyorlar?

Gülerek:

– Sayın bayım, dedi. Bilimin "neden"leri hemen hemen daima yapılmış ispatlardır. Molière'den şunu hatırlarsınız: "Quia est in eo virtus dormitiva..." Çünkü ultra - violet ışınlarla görülebilen fluoressan maddeler vardır da ondan.

Fakat bu gece üzerinde çok düşündüğüm hikâyenize gelince, sizin "hayat akışkanı"nızın fluoressan olduğunu varsaymaktan bizi alıkoyacak hiçbir şey yoktur. Hikâyenizdeki doktor elbette bir hastaneden buna benzer bir alet alabilir. O fanuslarından birini ışınların karşısına yerleştirebilir. Belki de birdenbire "psikonlar"ın ışıklandığını görür.

– Evet... Çok iyi bir fikir. Peki, fanuslarının camları içlerindeki enerjiyi kaçırtmayacağını mı sanıyorsunuz? Madeni fanus lazım gelmeyecek mi? Ya da kaya kristalinden fanus?...

– Ah! Hiçbir şey bilmiyorum. Hepsi, benim için bilinmez olan akışkanınızın tabiatına bağlı. Fakat, camın yeterli olması için apriori bir sebep görmüyorum. Eğer öyle ise, kahramanınızın kolloidal bir camı denemekte olduğunu kabul edebiliriz. O halde hikâyenizde güzel kırmızı fanuslarınız olacak. Fakat size başka bir şey göstereceğim.

Bana, üzerinde parlak ve değişen renkli plakalar oluşan son derece ince sabun lambaları gösterdi.

* * *

Cuma akşamı Londra'ya döndüm. Kötü bir yolculuk yapmıştım, kendimi aynı gün tekrar yeniden dışarı çıkamayacak kadar rahatsız hissediyordum. Ancak cu-

martesi sabahı hastanede James'i görmeye gittim. Odasında değildi, fakat kapı açıktı, kendisini beklemek için girdim.

Yeşil perde çekilmişti. İlk ziyaretim sırasında bu perdenin saklamış olduğu raflarda küçük boyda bir terazi, cam bir fanus, birkaç şişe vardı. Arkadaşımın dönüşünü beklerken şömineyi ve yazı masasını kaplayan kadın fotoğraflarını seyrettim. O zaman (ilk gün dikkatimi çekmemiş olan) resimlerin hepsinin aynı kadının portresi olduğunu gördüm. Bu hemen hemen bir çocuktu. Yüzünün anlatımı tatlı, safça çizgileri cana yakındı. Sarı saçlarının rengi o kadar açıktı ki, bazen insana beyazmış gibi geliyordu. Bu portrelerin çoğunda genç kadın, zamanımıza ait olmayan kostümler giyiyordu. Acaba bir aktris miydi? Şaşırtıcı güzelliğine değişik görünüşler vermekten mi hoşlanıyordu? Her zaman, güzel bir yüzün muamması karşısında daldığımız hayaller içinde kaybolmuştum ki, adım sesleri işiterek döndüm. James arkamda idi. Elini omzuma koydu ve o da bir an resimlere baktı. Paslanmış sesiyle:

– Güzel, dedi. İşte döndünüz, "Şen Paris"i nasıl buldunuz?

– Çok hoş. İlkbaharda Paris kadar sevimli olan bir şehir bilmiyorum. Fakat mesele o değil. İnan James, orada araştırmalarınız için değerli fikirler topladım.

– Araştırmalarım için mi? Nasıl?

Ona yaptığım ihtiyatsızlığı anlattım, Kendisi için hiçbir tehlike görünmediğini belirttim. Monestier'nin laboratuvarında gördüklerini tarif ettim ve bana söylediklerini bildirdim.

– Anlıyor musunuz James? Bana öyle geliyor ki, ceset üzerinden bir şey çıkıp gittiğine inandığınız anda bir ultra-violet ışını geçirebilirseniz, belki de akışkanın aydınlandığını görebilirsiniz. Aksi de mümkündür, ama bir deneyemez misiniz? Bu hastanede mutlaka bir ultra-violet makinesi vardır.

Düşünceli düşünceli:

– Oh, evet, dedi... Tek güçlük onu teşrih odasına getirebilmek. Fakat bu da bana imkânsız görünmüyor. Evet, teşekkür ederim, bu iyi bir fikir. Fluoressan deneyleri çok gördüm. Burada uygulamayı düşünmemiştim. Herhalde, odamda küçük hayvanlarımdan biri üzerinde deneyebilirim. Yarın akşama gelebilir misiniz? Bunu birlikte yaparız.

Geleceğime söz verdim, ama bir fare, ya da herhangi bir hayvan öldürecekse bunu benden önce yapmasını istedim, çünkü böyle görüntülerden irkilirdim. Benimle biraz alay etti ve hayvanların acı çekmediğini, çünkü önceden bir iğne ile uyutulduklarını söyledi.

* * *

Ertesi akşam, James'e geldiğimde tarifsiz bir heyecan içinde bulunuyordum. Merdivende benim adım seslerimi bekleyen doktor odasından çıkmıştı, sahanlığa varınca iki elini birden uzattı. Yarım sesle:

– E, dostum, dedi, sizin sayenizde bir sorunu hallettik.

– Ne demek istiyorsunuz?

– Giriniz ve bakınız.

Oda karanlıktı, fakat James omuzlarımdan iterek bana yol gösterdi.

– Dikkat ediniz, dedi, afet odanın ortasındadır. Biraz sola yürüyünüz. Biraz daha, iyi. Şimdi önünüze bakınız bir şey görüyor musunuz?

Şömine yönünde, zayıf bir pırıltı gördüm, bir fındık büyüklüğünde, fakat ondan biraz daha uzuncaydı. Daha yakından bakınca, bu ışıklı çekirdeğin içinde, çok ağır ağır dönen daha koyu akıntılar fark ettim.

Görüntünün tümü, gök nebülözlerinin bazı fotoğraflarını andırıyordu.

– Ne var orada? diye sordum. Hem garip, hem oldukça güzel...

– Size daha aydınlık bir şekilde göstereceğim.

Yanımdan uzaklaştı. Odanın orta lambası yandı. Şöminenin üzerinde bir cam fanus gördüm. Altında bir yanı üzerine uzanmış ölü bir fare vardı. Kül rengi pırıltı kaybolmuştu. Soran gözlerle James'e baktım.

– Çok şaşırmış bir haliniz var, dedi. Ama ben sizin fikrinizi uygulamaktan başka bir şey yapmadım. Bu görmüş olduğunuz şey... Madde demeye dilim varmıyor... İsterseniz şöyle diyelim, hayvanın ölümünden bir saat yirmi dakika sonra, fanusun tepesinde, ultra violet ışınları altında görünen ışıklı akışkandır. Zihnim altüst olmuştu, o anda görmüş ve işitmiş olduklarıma inanmakta güçlük çekiyordum.

– Fakat bu olağanüstü bir şey; James... Bu kimsenin aklına gelmemiştir. Bu büyük bir keşif, öyle değil mi? Ya nerde şimdi sizin akışkanınız? Artık fanusun altında hiçbir şey görmüyorum.

– Alelade ışıkta bir şey görünmüyor. İşte bu yüzden ne ben, ne de başka bir kimse bundan önce olayı ispatlayabilmiştik. Fakat sizin metodunuz, isterseniz fizikçinizin metodu diyelim iyi sonuç verdi.

– Tekrar görmek isterdim.

Elektriği söndürerek aleti çalıştırdı. Hemen uzun çekirdek o tatlı nebülöz parlaklığıyla pırıldadı.

– Gerçekten James, önceden görülmeyen ve olağanüstü bir geleceğin yolu üzerinde olduğunuza inanmaya başlıyorum. Zanneder misiniz ki, kişiliğin... Hayır, bir farenin kişiliğinden bahsedilemez... Hayvanın öz kişiliğinin herhangi bir şekilde bu küçük parıltıya bağlı bulunduğunu mu sanıyorsunuz?

– Sizden fazla bir şey bilmiyorum azizim. Bütün size söyleyebileceğim bunun belki mümkün olabileceği ve daha büyük bir fanusa sahip olunca bu akışkanın havadan daha hafif olması ve fanusun tepesinde toplanmasının bizim için bir şans olduğuna da dikkatinizi çekerim. Bu, onu saklamayı oldukça kolaylaştırıyor; cesedi çıkarmak için fanusu kaldırmak zorunda kalsak bile.

Belki de esrarlı bir varlığın işareti olan pırıltıya bakarak, karanlıkta sessizce birkaç saniye durduk. Sora James ışığı yaktı.

– Ne kadar hayret verici değil mi? Bu çok önemli ve çok basit gerçekler şimdiye kadar insanların gözünden kaçmış.

– Niçin? dedi. Bütün bilimsel olaylar böyle değil midir? Bütün büyük keşiflerin verileri binlerce yıldan beri tabiatta vardı. Onları açığa çıkaracak bir zekâ eksikti. Bir mağara adamı, durduğu kayalıktan aşağı ırmağa taş atarken, daha sonra Galilee gibi cisimlerin

düşme kanununu bulabilirdi. Onu düşünmüyordu. Dünya kurulalı beri fırtınalar bütün insanlara elektriğin varlığını gösterebilecek en iyi deneyler olmuştur. Onu Zeus'un öfkesi diye açıklamışlardır. İnsanlar şimdi fizikçilerin kullandığı ışınımlarla çevrilmiş, bunlar havada dolaşıp durmuştur. Bu ışınımlar farenin hayat kuvveti gibi görünmez ve tutulmaz kalıyordu.

– Zavallı hayvancık. Kaldırınız onu James. Bu güzel kadın fotoğraflarının ortasında onu görmek bana ağır geliyor.

Bir anlık duraksamadan sonra sordum:

– Kim bu?

– Onu tanımıyor musunuz? dedi James. Edith Philipps'tir. Bu, biliyorsunuz, şu anda Ophélie'yi oynarken kendisini görmek isteyen bütün Londra'yı arkasından koşturan aktristtir. Siz görmediniz mi? Bir akşam sizi götürmem gerekiyor.

– Fareyi çıkarınız James.

Fanusu yavaşça kaldırdı, hayvanı uzun kuyruğundan çekti ve bir kâğıda sardı.

– Şimdi bakalim ışığımız hâlâ orada duruyor mu?

Deneyi tekrarladı. Işıklı fındık fanusun tepesinde parlıyordu.

* * *

Saint – Barnabe hastanesine hemen hemen her gün gitmeye başlamıştım. British Museum'daki çalışmalarımı sürdürüyordum, çünkü buna mecburdum. Ayrıca, mesleği kendisine pek az boş vakit bıraktığından günlerimi Doktor James'le birlikte geçiremezdim. Ama, arkadaşımın araştırmaları beni kendi çalışmalarımdan daha çok ilgilendiriyordu. Her gün sabırsızlıkla, bana ayırmış olduğu saati bekliyordum. Okuma salonunda, çalışacak yerde, yanımdaki kişilere bakmakla vakit geçiriyordum: Bağa gözlüklü bir genç kız, kıvırcık saçlı bir Hindu. Onları Gregory'nin ölü terazisinin üzerine yatmış olarak tahayyül ediyordum. Beklediğim saat geldiğindeyse, bacalar ve doktorlar şehrine doğru koşuyordum.

Beni hastaneye götüren caddede, haftada iki kere, pazartesi ve perşembe günleri fakir bir pazar kuruluyordu. İlk gidişimde bunu görmüştüm. Balıklar, bir peniye kitaplar, eski ayakkabılar satılan açık sergilerin önünde durmak hoşuma gidiyordu. Bazen satıcılarla konuşuyordum. Onlardan biri, Mr. William Slutter en çok hoşlandığım kimseydi. Çünkü güzel bir yaşlı lord başına sahipti ve şaşırtıcı bir doğal zarifliği vardı. Altı peniye, üzerinde ayağını kaldırmış bir domuzun kıvılcımlar saçtığı garip tuğlalar satıyordu. "Wanderful Joke" diyordu. "They never let you down... I was sold out yesterday, I have only a few left." Aslında bir tane bile sattığını görmemiştim. Fakat o iyi yetişmiş, kültürlü in-

sanlara özgü gülümsemesini yitirmiyor, hayata, görünür bir güven beslemeyi sürdürüyordu. Bir perşembe günü kendisiyle ticaretinin güçlükleri üzerinde konuşurken gelecek hafta en olağanüstü bir deneyin konusu olacağını düşünmekten uzaktım.

Fakat olan olmuştu. Mr. William Slutter bir sulu zatülcenbe yakalanmış ve hiçbir kurtulma ümidine imkân vermeyen bir halde Saint - Barnabe'ye getirilmişti. Aynı gün, her istenen şeyi temin edebilmekle övünen bir mağaza James'e üç hafta önce sipariş etmiş olduğu insan boyundaki fanusu göndermişti. Akşamleyin James'le koğuşları dolaşmaya çıktığımda William Slutter'in her zaman pek sakin olan yüzünü ateşten yanar bir halde görüp şaşırdım. "Wanderful Joke" diye bağırıyordu. "I have only a few left". Ertesi gün, gece yarısı onu bir daha gördüğümde teşrih salonundaydı.

Bu ölüler ülkesinin görüntüsüne alışmaya başlıyordum. James aksine, bu akşam çok heyecanlı göründü. Dev gibi fanusu amfiteatrın altına saklaması için Gregory'ye yardım etmişti. Küçük adamın bizimle birlikte fanusu cesedin üzerine getirirken kırmasından korkuyordu. Doktor baskülü kullanmak istememişti, zira fanusu masa üzerinde dengede tutmak imkânsız değilse de güçtü. Buna karşılık bir kere daha ültra - violet aletini almıştı. Yeni araştırmalarımızdan habersiz olan

Gregory, doktorun ne yapacağını bilmiyor ve bize huysuz ve beceriksizce yardım ediyordu.

Sonunda zavallı William Slutter kocaman fanusun altına yatırılmış bulunuyordu ve alet, ışınları fanusun tepesine vuracak şekilde yerleştirilmişti.

Bu işlemler o kadar uzun zaman almıştı ki, bize, şimdi bu deneylerin "bir şey" görülmesi gereken ana kadar yalnız altı dakikamız kalmıştı. Gözü duvar saatinde olan James, Gregory'ye elektriği söndürmesini söyledi. Fanusun görünmeyen tepesine bakıyordum ve yönü kaybetmemeye çalışıyordum. Bekleyiş bana sonsuz gibi geldi. James:

– Bir dakika, dedi.

Ağır ağır saymaya koyuldum. İki... Üç... Dört... Elliye geldiğim zaman mavimtırak bir sis belirmeye başladığını gördüm. Önce bana şekilsiz, ışının genişliğince dağılmış gibi geldi. Fakat bu aşama o kadar kısa sürdü ki, iyice göremedim bile. Duman hemen sütümsü bir yığın halinde yoğunlaştı, şöyle böyle bir başparmak uzunluğundaydı. Altı yataydı, genişlemiş olan üstü, fanusun eğrisine uymuştu. Bu kütle hareketsiz ve homojen değildi. İçinde daha açık ve daha koyu akımlar görünüyordu. Size ancak, çevresi iyice belirli bir şey oluşturuncaya kadar helezonları ve halkaları üst üste yığılan kalınlıkları ve renkleri hafifçe farklı sigara duman-

larını göz önüne getirmenizi isteyerek daha iyi tasvir edebilirim.

Gregory'nin korkulu sesi:

– Doktor, dedi; doktor, bu ışık yumurtasını görüyor musunuz.

James'in paslı sesi:

– Sus, diye karşılık verdi.

Aletin alanından Doktorun başının geçtiğini gördüm, bazı çizgileri bir an ışıklandı, sonra yeniden karanlıkta kayboldu. Hapsetmiş olduğu garip şeyi yakından incelemek için eğilmiş olduğunu, görmeksizin hissediyordum. William Slutter'i düşünüyordum. Gerçekten bu cam fanus altında o nahif ve uysal ruhtan bir şey mi duruyordu? Bu cansız gövdede hayat meydana getirmiş olan bütün cevherin böylesi dar bir boşluğa sıkışmış olması mümkün müydü? Burada kişiliği bulunmayan bir şeyi mi, yoksa William Slutter'in kişiliğini mi tutuyorduk? O bizi görebilir miydi? İnanılmaz serüveninden haberi var mıydı? Bu anda "Wonderful Joke..." diye mi düşünüyordu? Ve gerçekten bilinçli olması için en küçük bir şans varsa bir ruhu tutsak etmek hakkına sahip miydik?

James'in sesi:

– Işık, Gregory, dedi.

Doktoru, bıyıkları pomatlı küçük hazırlayıcıyı, kara bir bezle örtülü aleti, parlaklığı şimdi kaybolmuş fanusun altında ak bıyıklı bir yaşlı adamın cesedini görünce şaşırdım.

James başını sallayarak bana bakıyordu. Başarıdan, göğsünün kabardığını hissediyordum: Gregory:

– Işık yumurtasını gördünüz mü bayım? dedi.

James sabırsızlık sezilen bir tonla:

– Hepimiz gördük, dedi. Gregory şimdi senden istediğim, bu fanusu kırmadan ve tersine çevirmeden saklamandır. Anlıyor musun?

Öbürü neşeyle karşılık verdi:

– Evet Doktor. Ama nereye koyacağımı bilmiyorum. Öğrenciler burada bulurlarsa...

– Amfinin altına taşıman için sana yardım edeceğiz.

Bunu zahmetsizce yaptık ve Gregory'den ayrıldık. Küçük adam pek çekingen gibi görünüyordu. Hastanenin avlusuna, yıldızlı bir gökyüzünün altına çıkınca; James'e:

– Sanırım, ona bazı açıklamalarda bulunmanız gerekirdi: Ona ihtiyacınız var. Oysa bu akşam...

– Pek tuhafsınız dostum, ona ne anlatmalıydım? O da bizim kadar biliyor. Acaba siz, kendiniz gördüğünüz şeyi açıklayabilir misiniz?

Ona, bunu yapamayacağımı söyledim, fakat deney, ilk yemek yediğimiz akşam bana anlatmış olduğu bütün teorilere uygun görünüyordu. Ölümlerinden sonra, insanlardan bir şey alıp saklamak ümit ediyorsa, böyle bir imkânın yolu üzerindeydi. Ona ayrıca bu başarısının kendisini nereye götürdüğünü göremediğimi söyledim. Bu zavallı William Slutter'in ruhunu fanusun altında tutmakla ne elde edebilirdi? Onunla temasa geçemezdi ki. Bu bilinmeyen maddeyi tutuklama hakkına sahip olmadığını da sözlerime ekledim.

– Doktor, insan tabatıyla ilgili kanununun, gerçekten de ölümden sonra bir hayat akışkanının, vücutlarımızdan çıkıp evrensel hazineye katılması olduğunu varsayınız. Ona niçin ve nasıl karşı koyarız? Fanuslarınız ebedi değildir. Siz istemeseniz de William Slutter'in, William Slutter olmasının sona ereceği bir gün gelecektir; o zaman, bir varlığı belki de korkunç şartlar altında devam ettirmekten başka bir şey yapmış olmayacak mısınız? Bir buluş ortaya çıkardınız ve herkese açıklamayı istediğiniz gün size bir çeşit zafer kazandıracaktır. Fakat bu deneylerin tehlikelerini azaltmak

mutlak surette şarttır. "Göğün altında ve yeryüzünde daha çok şeyler var Haratio!..."

– Bana, bir akşam sizi, Hamlet'i görmeye götürmem gerektiğini hatırlatıyorsunuz... İyi geceler.

* * *

Saint - Barnabe hastanesine bu kadar sık gittiğimden doktorların bazılarıyla tanışmamazlık edemezdim. Birkaç kere James, beni yemek salonuna yemeğe götürmüştü. Yemekte, yanımda oturanlarla konuşmuştum. Özellikle, orada denildiği gibi hastanenin "akıl uzmanı" olan Doktor Digby'ye karşı ilgi duymuştum. Ben, ruh doktorlarına her zaman iyi açıklayamayacağım, fakat önüne geçilmez bir yakınlık gösteririm. Anormaller üzerindeki deneyleri, bana öyle geliyor ki, onlara normallerinkinden daha canlı, daha ince bir zekâ veriyor. Yazar olmaya ve insanları tanımaya çalışan benim için, onların konuşmaları pek değerli bilgilerle doludur. Ayrıca Digby'den bir başkasına oranla, daha çok hoşlanmıştım. Dazlak kafalı, hâkim bakışlı, açık sözlü, zeki, çok tatlı bir sesle konuşan, ufak tefek bir adamdı.

Size anlatmış olduğum akşamın ertesi günü, James'in tesbit ettiği saatten önce geldiğimden, Saint - Barnabe'nin içinde ırmak kenarınca uzanan çiçeklerle

süslü terastan birkaç adım atınca, beyaz doktor gömleği içinde Digby'ye rastladım.

– Vay, yalnız mısınız? dedi. Dostumuz hasta mı? Yemekten beri görmedim.

– İyi olduğunu sanıyorum Doktor Digby, fakat ancak bir çeyrek saat sonra serbest olacak.

Bir cümleye başladı, tereddüt ediyormuş gibi durakladı, sonra devam etti.

– Ah! İşte şey... Hayır... Ama evet... Mademki, kaybedecek bir çeyrek saatiniz var, benim büroma geliniz.

Burası aynı terasın üzerinde, çok aydınlık bir odaydı. Klasörler, dosyalar ve fişlerle doluydu.

– Sigara... Viski? diye sordu Digby. Hayır mı? O halde dinleyiniz, çünkü sizi bir an yalnız görmek fırsatını buldum. Size James'ten bahsetmek istiyorum. Siz dostusunuz, belki bize büyük bir hizmette bulunabilirsiniz.

– Yapabilirsem çok memnun olurum... Fakat, nasıl?

– Şöyle. Yalnız ilkönce bütün size söyleyeceklerimin çok gizli olduğunu hatırlatmalıyım, onları kimse-

ye, hatta kendisine bile açıklamamalısınız. Bu nokta da anlaştık mı?

– Elbette.

– Güzel. James'in tamamen anlaşılmaz bir amaç uğruna bu hastanede ölmüş olan kimselerin cesetlerini kullanarak bazı deneyler yaptığından haberiniz olduğunu düşünmekte hiç de haksız değilim sanıyorum. Doğru mu?

– Ne soru! Size karşılık veremeyeceğim Doktor. Ve bunu ne doğrulama, ne de yalanlama olarak almanızı istiyorum. Bu sadece, dostumun yaptıklarını yalnız kendi bilimine ait olarak kabul ettiğim anlamına gelmektedir.

Doktor gülümseyerek:

– Davranışınızı doğru buluyorum, dedi, fakat, benim yönümden, hastane otoritelerine bunun haber verilmiş olduğunu size söyleyerek görevimi yaptığıma inanıyorum. Şimdiye kadar henüz hiçbir soruşturma emri verilmemiştir. Çünkü her şeyden önce buradakiler onun dostlarıdır ve aynı zamanda yaptığı deneyler saçma olmakla birlikte zararsızdır.

– O halde, bana öyle geliyor ki kadavralar çok geçerli sebeplerle kesilip biçilince belki...

– Dikkat ediniz, dedi, söylemek istemediğiniz halde daha fazlasını söylüyorsunuz. Beni anlayınız. Eğer bu gürültüler hekimlerin değil de Yönetim Kurulu'ndaki daha müsamahasız üyelerin kulaklarına giderse, dostumuz oldukça can sıkıcı bir duruma düşebilir. Fakat bu, olabileceklerin en önemsizi. Özellikle şeyden korkuyorum... Şöyle düşünürsünüz: Bu uzmanlar her şeyi kendi ihtisasları içinde görüyorlar... Çok yazık!... Özellikle bazı deneylerin James'in aklı için zararlı olacağından korkuyorum ve onun zihni durumu bakımından izin verirseniz size birkaç kelime söyleyeyim, çünkü, tekrar ediyorum, şartlar sizi bile ona faydalı kılar görünüyor. İlkin, onun geçmiş hayatı üzerine bir şeyler biliyor musunuz?

– Geçmiş hayatı mı diyorsunuz? Onu savaş sırasında tanıdım. Daha önce başından geçmiş olanlar konusunda hiçbir şey bilmiyorum. Savaştan bu yana olan duygusal durumundan da haberim yok. Çünkü o da sizler gibi İngiliz; böyle şeylerden çok az bahseder.

– O halde sizin bilmenizin gerekli olduğuna inandığım şeyleri anlatacağım. James, 1 Mart 1914'te, Londra'da tıp öğrenimi yapan Danimarkalı çok güzel bir kızla evlenmişti. Onu çok iyi tanıdım. Hayret verici bir zekâya sahip, üstelik açık kalpli, cömert bir kızdı, fakat İngiliz hayatına hiç alışamamış ve James'i de hiç sevmemişti. O ise, aksine, kıza çok tutkundu ve öy-

le sanıyorum ki, kızın onunla evlenmesi kendisinde uyandırdığı acıma hissinden dolayıdır. 1915 sonunda James Fransa'ya hareket edince, burada kendini çok yalnız hisseden Hilda James de memleketine döndü. Orada çok daha hoşuna giden bir gençle tanıştı. Aynı dürüstlükle, fakat katılıkla James'e yazdı. Ondan özgürlüğünü istedi. James isyan etti, reddetti. Bir gün cephede karanlık, dramatik pek iyi bilmediğim şartlar içinde kadının öldüğünü öğrendi. Asla teselli bulamadı.

– İnsanlar ne esrarlı Doktor. Belçika'da James'le aynı sığınakta yaşıyordum, onun başından böyle bir facia geçiyor da benim hiç haberim olmuyor.

– Evet... Bu anlatmama yetersizliği bizim ulusal karakterimizin hem kuvveti, hem tehlikeli yanıdır. İçimizi açmayız. Şimdi herkesin biraz safça bir ukalalıkla söylediği gibi "içe gömeriz". Bunda bir büyüklük yok değildir. Fakat zihin dengemiz için tehlikelidir. James'in oldukça yakından takip ettiğim hali savaştan sonraki birkaç yıl boyunca beni pek korkuttu. Bir yalnızlık, siz Fransızlar'ın tahayyül etmekte güçlük çekeceği bir duygusal çıplaklık içinde yaşıyordu. Hastanede hevesle ilgilendiği işi olmasaydı, aklı dayanır mıydı, dayanmaz mıydı bilmiyorum. Nihayet iki yıl önce Wilshire'de akrabalarının yanında tatilini geçirirken, bölge-

nin doktoru o gün bulunmadığından, acele olarak hasta bir kıza çağırmışlar. Bu aktrismiş.

– Miss Edith Philipps mi? dedim.

– Ah! Size Miss Philipps'ten bahsetti mi?

– Yok... Ya da şöyle böyle. Fakat resmini James'in odasında görmüş ve kim olduğunu sormuştum.

– O halde ne kadar güzel olduğunu biliyorsunuz, fakat siz de benim gibi onun James'in evlenmiş olduğu kadına pek benzediğinin farkına varmamışsınızdır. İşte bu sebepten, ilk gördüğü günden beri ona gittikçe artan bir kuvvetle bağlandı. Kızın onun metresi olduğunu sanmayınız. O henüz bir genç kızdır. Gerald Philips adlı babası ile oturmaktadır ki, bu adam da büyük aktörlerimizden biridir. Genç kız o kadar nazik bir sıhatte olmasaydı evlenmiş olurdu. Öyle ki, biz doktorlar onun yorucu mesleğine nasıl dayanabildiğini anlamakta güçlük çekiyoruz. Bizim dostumuz hakkında ne düşünüyor? Onu seviyor mu? Ona karşı bir yakınlık ya da ilgisizlik mi duyuyor? Onları birlikte görmedim. Onlar hakkında bütün bildiğim ise bana söylenmiş olan üçte bir oranındadır. Bildiğim, onun kıza ümitsizcesine bağlı olduğu, bütün boş saatlerini onun yanında geçirdiği ve kızın çok hasta olduğunu bildiğinden, onu kaybetmek korkusu içinde yaşadığıdır. James ile olan ilişkilerimizde size biraz yol göstermesi için, bütün söy-

lemek istediklerim işte bunlardı. Bu olup bitenlerden kendi çıkardığım sonuçlardan birini sözlerime eklemek niyetinde değilim. Çünkü siz onunla pek samimisiniz. Ve ne yazık ki, aşırı duyarlıkta bir ortama derhal şiddet kazanacak telkinler serpmenin ne kadar tehlikeli olduğunu denemeyle biliyorum. Bu açık kalpliliğimden dolayı kendimi mazur görüyorum.

– Teşekkür ederim Doktor Digby. Fakat pek iyi anlamıyorum. Ne yapmamı istiyorsunuz? James üzerinde bir otorite sahibi değilim. Miss Philipps'i de hiç tanımıyorum. Öte yandan İngiltere'de uzun zaman kalamayacağım, hatta istesem bile ayrılır ayrılmaz James'i de gözden kaybedeceğim herhalde.

– Bütün bunlar doğrudur, ben de sizden kesin bir şey istemiyorum. Ben sizden sadece sarp bir arazide gözü kapalı adım atmamanızı istiyorum. Şimdi yargı sizindir. Kısa bir süre içinde, eğer arkadaşınızı kuşkular uyandıran deneylerinden vazgeçmeye razı edebilirseniz, öyle sanıyorum ki ona büyük bir hizmette, hatta çifte hizmette bulunmuş olursunuz. Fakat şimdi hemen ona gidiniz. Zira sizi bir çeyrek saatten fazla alıkoydum.

Yanından ayrıldım. James'in odasına geldiğim zaman çıngırağın boğuk sesi duyuldu: İki - dört... Demek ki James bir salona çağrılıyordu. Onu beklemem gerekiyordu. O zaman şömine üzerine yerleştirilmiş fotoğ-

raflar arasında birini, en büyüğünü tanıdım. Bu değişik, hem çok genç, hem zayıf bir kadının resmiydi. Önce dikkatimi çekmemişti, çünkü çevresini tasvirlerin sarmış olduğu öbür resme hayret verici derecede benziyordu.

* * *

Birkaç gün önce James bana *Hamlet*'e gitmek teklifinde bulununca, buna büyük bir önem vermemiştim. Bu sırada onunla hastalarına karışmış olarak geçirdiğim hayat bana en büyük dramlar kadar güzel ve değişik geliyordu. Digby ile yaptığım konuşmadan sonra Edith Philipps'i görmek için çok şiddetli bir istek duymaya başladım ve James'e vaadini hatırlattım. Serbest kalacağı ilk akşam için yer ayırtacağını söyledi.

Tiyatroya gidince James, topluluğun bir halk sahnesi olduğunu açıkladı. Eleştirmenler *Hamlet*'i oynayan delikanlıyı, tanımamış, yaşlı bir aktörün canlandırdığı Polonius'u ve özellikle Miss Philipps'in Ofelya'sını o kadar heyecanla övünmüşler ki; West End'in yöneticileri komedyenlere bir salon vermişler. O günden sonra bütün Londra oraya koşuyormuş; Shakespeare yeniden moda oluyor ve çok kimseler temsilden çıkarken *Hamlet*'i ilk defa görmüş olduklarını söylüyorlarmış.

İçlerinden çoğu için bu doğrudur, diyordu Doktor James; fakat İngiltere her beş yılda bir böylece *Hamlet*'i yeniden keşfeder.

Kız arkadaşının babası Gerald Philipps de bir yarım yüzyıl önce bu rolde mesleğe başlamış ve 1880 yılında İngilizler'e bu bilinmeyen yazar, Shakespeare'ı tanıtmış.

Benim için, James'in alaya aldığı seyirciler gibi, bu akşam *Hamlet* yeni bir piyes oldu. Bu aktörler Shakespeare'in metninden bir şey kesmemek gibi kolay fakat nadir bir bilgelik gösterdiler. Danimarka prensini temsil eden genç, yapmacığa kaçmayan, güçlü bir oyuncuydu. Bu "tatsız, yıpranmış, kısır" dünyadan bahsederken bize genç Barrès ya da Benjamin Constant kadar yakın göründü.

Bu, ölümsüz delikanlıydı. Miss Philipps görünür görünmez onun da ölümsüz genç kız olduğunu anladım. Birinci sahnede Plonius'la birlikte bir utangaçlık, saf cesaret, çocukça boyun eğmişlik ve sevilmiş olmaktan duyduğu mutluluk karışımı içinde göründü ki adeta büyüledi beni...

Perde arasında James'e:

– Ah! dedim. Arkadaşınız olağanüstü!...

Mutlu bir hali vardı:

– Şimdi bunu kendiniz ona söyleyebilirsiniz. Birlikte yemek yiyeceğimizi haber vermiştim. Bundan memnun oldunuz mu?

– Pek memnun oldum. Çok güzel... Yalnız bir eleştirim var: Hayalet. Beni hayal kırıklığına uğrattı. Onu kuliste konuşturmak da niçin? Shakespeare'in "yaşlı köstebeği" kılıçlar altında bağırmalıdır: "Yemin ediniz". Bunun üzerine Goethe'nin *Wilhelm Maister*'de söylediklerini hatırlıyor musunuz? Goethe, hayaletin toprak altında yer değiştirmesi gerektiğini düşünür ve yerden çıkan küçük bir alev onun nerede bulunduğunu göstermelidir.

James belli belirsiz bir gülümseme ile bana bakarak hafif bir sesle:

– Od ışıklanması mı? dedi. Bu anda William Slutter'in hayaletinin ne yapmakta olduğunu soruyorum kendi kendime.

– Ben de onu soruyorum. Acaba hâlâ fanusun altında mıdır?

– Evet, dün akşam onu gene orada gördüm. Cam hapishanesi onu bizim için sadakatla saklıyor.

– Onu serbest bırakmayı düşünmüyor musunuz Doktor?

Bir parmağını dudaklarının üzerine koydu. Bu sırada bir yer gösterici dondurmalar ve çikolata kutuları sunuyordu. Zil, perde arasının sona erdiğini bildirdi. Tekrar Shakespeare'in dünyasına daldık.

Konusu pek ayrı olan bir hikâyenin ortasında bu kadar incelikleriyle bir *Hamlet* temsilini anlattığımı görmek, şüphesiz ki şaşkınlık doğuracaktır. Bunun için oldukça kuvvetli iki sebebim var. Birincisi, bu akşam Miss Philipps'i ilk tanıdığım akşamdır; göreceğiniz gibi, şu sırada açığa vurmak istediğim sırrın içinde o önemli bir rol oynamaktadır. Fakat gene nedendir bilmiyorum, *Hamlet*'in anısı benim için Doktor James'in anısına bağlı kalıyor. Bu Trajik fakat duygusuz maske altına sığınan gizli, ümitsiz kaygıların derinliğini ölçebildiğim biricik fırsattı belki bu. Soytarılar sahnesi sırasında Hamlet, kendisi o kadar ihtiras sebepleri ortasında sakin dururken, bir aktörün yapmacık bir heyecan için hıçkırıklarla ağlayabilmesini ve sararmasını utanç verici bulmakta iken James'in öne doğru eğildiğini ve mısraları kendisi söylüyormuş gibi ağzını açtığını gördüm.

Ofelya'nın delirme sahnesi sırasında ortaklaşa hayatımızda ilk olarak yalnızca bir defa James'in yanağından bir yaş damlasının kaydığını gördüm. Edith'in burada çok etkili olduğunu söylemek gerekirdi. Gözleri saydam bir dünyaya açılmıştı. Monoton, son derece tatlı bir sesle konuşuyor, şarkı söylüyor ve görünmeyen çiçekler sunuyordu. "İşte biberiye. Hatıra için. Yalvarırım, sevgilim, hatırlayınız.!" Bana da güzel geçmiş olan, sona ermiş çok şeyler hatırlattı.

Perde arasında James:

– Bu oyunda en hayran kalınacak yer neresidir, biliyor musunuz? dedi. Deliliğin hemen hemen bir sığınak olduğu izlenimini vermeye başlamasıdır (Çok zaman gerçek delilerin aynı izlenimi vermesi gibi). Ofelya artık bu çirkin dünyayı görmek istemiyor; başka birini yaratmıştır, çiçeklerle arılar dünyası. Tatlı, amansız sesiyle, sonuna kadar ondan bahsedecektir. Ah. Hiçbir tiyatro bu kadar insancıl, böylesine derin bir surette insancıl değildir.

Sahne ölülerle dolduktan, genç Fortinbras Hamlet'i dört yüzbaşının omuzlarına kaldırttıktan, seyirciler uzun uzun alkışlandıktan ve orkestra *God Save The King*'i çaldıktan sonra sessizlik içinde çıktık.

– Ne kadar ceset, dedim sonunda.

– Hayatta olduğu gibi, diye karşılık verdi James. Edith'i öbür kapıda bulmak için benimle tiyatronun çevresini dolaşır mısınız? O, mutlaka hazırdır. Zira son perde sırasında elbise değiştirmek için vakti vardı.

Gerçekten, onu kapıcının yanında bekler bulduk. Pek sade bir genç kızdı. Kendisine yaptığım birkaç komplimandan safça bir mutluluk duymuş göründü. Bütün Londra eleştirmenleri sanki söylememiş gibi ben onun deha sahibi bir aktris olduğunu belirtmiştim.

James bizi büyük bir Fransız lokantasına götürdü. Orada, ışıkta Miss Philipps'i daha iyi gördüm. Portrele-

ri kadar güzeldi, fakat bir şaheserde dinlemiş olduğumuz bir aktrisle konuşurken böyle bir ümit kırıklığına daima düşülmez mi? İnsan ona, elinde olmayarak Shakespeare'in, Musset'inin zekâsını vermiştir. Hayatta da onun hemen hemen Juliette, Desdemone ya da Camille olmasını arzular, öyle olduğunu umar. Bir çocuk bulur karşısında. O halde onda gerçekten şiirimsi olarak neyin bulunduğunu meydana çıkarmak için benim sahip olduğumdan daha fazla bir zekâ kudreti gerekiyordu. Şimdi Edith Philipps'in hangi çizgileriyle olağanüstü bir Shakespeare kahramanı olduğunu daha iyi görüyordum. James ise bunu çoktandır anlamıştı. Onun genç kız için gösterdiği tatlı hayranlıktan duygulandım. Lokantadan çıkınca ayrıldık, zira doktor hastaneye dönmeden önce kızı babasına götürmek istiyordu.

* * *

Size James'in karakteri üzerinde biraz fikir verdimse, tekrar görüştüğümüz zaman aramızda artık Edith Philipps'in bahsi geçmediğini anlamışsınızdır. Birçok kere, genç kızın şöminenin üzerindeki fotoğraflarından birini alarak ve ona dikkatle bakarak Doktoru bu konu üzerine çekmeye çalıştım. Hiç başaramadım. Yalnız meraktan dolayı değil, fakat dostumun karışık ve hüzünlü arzularını açıklayabilmiş olsa daha az mutsuz olacağına inandığımdan (ve hâlâ da inanıyorum) buna üzülmekteydim.

Birçok kere, Doktor Digby'ye söz verdiğim üzere, onu deneylerinden vazgeçirmeye çalıştım. Gregory' nin şimdi kendi etkisinden kurtulduğu ve bu küçük adamın bize artık güvensizlikle ve gönülsüzce yardım ettiği konusunda uyardım onu. Öyle ki, James ücretini durmadan artırdığı halde Gregory'den çok güçlükle bir teşekkür koparabiliyordu artık. Doktor da benim gibi bu endişelendirici durumu gözlemlemişti. Anfiye gelmeyi seyrekleştirmiş değildi. Şurasını açıklamak gerekir ki, araştırmalar en meraklı dönemine erişmişti ve doktorun yaptıklarının iyi şeyler olmadığını söyleyen ben bile onları heyecanla izlemekten kendimi alamıyordum.

Önce bu kocaman fanusların elde taşınmasının ve saklanmasının ortaya çıkardığı güçlüklerle karşılaşan James, basit fakat zekice bir çıkar yol buldu. Fanusların tepelerine, aşağı yukarı dört pus çapında bir balon yerleştirip onu cam bir tüple birleştirmeyi düşündü.

Ultra-viyole ışınlarında olup bitenleri incelerken umduğumuzu elde ettik. Akışkanın balonun içine doğru yükseldiğini gördük. Balon hemen hemen tüm bir ışık küresi halini alıyor, fanusun kendisi karanlık kalıyordu. Tüpü bir şalümo ile kesip kapatmak ve bizi ilgilendiren "madde"yi ya da "enerji"yi küçük bir hacim içinde saklamaktan kolay bir iş olamazdı. Aynı fanusu, üzerine tepesi balonlu yeni bir tüpü kaynakla yapıştırmak suretiyle, yanlış bir manevra ile kırılmazsa uzun zaman kullanmak mümkün oluyordu.

Kolayca taşınabilen bu küçük cam balonları, Doktor kendi odasında saklıyordu. Birbirleriyle karışmamaları için üzerlerine kimden çıkarılıp alındıysa onun adını ve alınmış olduğu tarihi gösteren etiketler yapıştırıyordu. Herkesin ölüm dediği bu hale, James "başkalaşım" diyordu. 1 No'lu balon William Slutter'inki idi; 2 No'lu, yılanbalığı satıcısı yaşlı Prim'in; 3. No'lu, bir Norveçli'nindi. Hepsi şimdi yedi tane olmuştu. James'in odasındaki boş raflardan birine yan yana dizilmişlerdi. Onlara bakarak saatler geçiriyordum. Birdenbire, bir mucizenin katılaştırmış olduğu sabun balonlarına benziyorlardı. Her birinin içinde, biri dışbükey, öbürü içbükey olan ve balonun şeklini alan, mavi ile yeşilin karıştığı uzunlamasına iki parıltı oynuyordu. Bu yalnızca kürenin iki yüzünden pencerenin, göğün ve ağaçların yansımasıdır diye düşünüyordum. Fakat bazen onlarda hayret verice başka şekiller titreştiğini gördüğümü sanıyordum. Beni ışınlar önünde onları seyrederken bulan James:

– Ah! diyordu, "ruhlar"a bakıyorsunuz.

– Doktor, onlara özgürlük vermenizi öylesine isterdim ki...

– Daha sonra, diyordu; daha sonra... Onlardan öğrenmek istediğim şeyi öğrenince...

Arada sırada bir ışık altında "ruhlar"ının, ya da, daha çok onun dediği gibi "akışkan tayflar"ının, hapishanelerinin saydam duvarlarından dışarı kaçıp kaçma-

mış olduklarını kontrol ediyordu. Her seferde aynı sütlü berraklığı aynı burguların kütle hareketini görüyordu. Anlaşılmayan, fakat gerçek bir hayat balonların içinde sürüp gidiyordu.

James, akışkanın dışardaki şeyler üzerine apaçık bir etki yaptığını da keşfetmişti. Bu balonlardan biri, fluoressan maddeden bir ekrana yaklaştırılınca, ekran hafifçe aydınlanıyordu.

Uzun zaman bundan, tayflarla bağlantı kurmanın mümkün olabileceğini ümit ettim. Balonların etkisine uğrayan ekranların aydınlığı durmadan değişiyordu. Kısa ve uzun ışık devreleri ile bir konuşma kurulabilirdi. Fakat bu işaretlere bir anlam verme teşebbüslerim boşuna oldu. James bir kez, X ışını yardımıyla ve ikinci kez radyoaktif elemanlar kullanarak bu "psikokları bombalama"ya girişti. Zaten hiçbir sonuç vermeyen bu deneyler hoşuma da gitmedi. Bunları hem faydasız, hem de zalimce buldum. "Zalimce" sözü size belki de şaşırtıcı gelir, fakat duyarlığa sahip olabilen bir cevher üzerinde bu atom bombardımanlarının etkileri hakkında ne biliyorduk? Bu konuda James ile hayli uzun tartışmalar yaptım. Bu tartışmalar, birinde öylesine şiddetle başladı ki, aslında pek basit fakat bana gene de tartışılabilir görünen deneyler yüzünden bir an dostluğumuzun bozulacağını sandım.

Oxford kitaplıklarından birinde araştırmalar yaptığımdan, iki gün orada bulunamadım. İşim bittiğinde, arkadaşımı ziyarete gidince, onu, benim yokluğumda, koleksiyonuna eklediği 8 ve 9 numaralarını taşıyan iki balonu incelerken buldum. Bana: "No: 9 Agatha Lind'di, dedi. Veronal No: 9 ise kanserden ölen bir Rus. Tüpü kesip balonu tam küre şekline getireceği yerde, James'in her iki balonun tüplerini de üzerinde bırakıp uçlarını lehimlemekle yetindiğini görünce hayret ettim.

– Vay, yeni bir usul mü uyguladınız James? dedim. Bu hoşuma gitmedi. Bizim sabun balonlarımızın bütün güzelliğini yok ettiniz.

– Ne yapmak istediğimi bilmiyorsunuz, diye karşılık verdi. Hatta, bir ruhu yalnızlık içinde "mahpus" tutmakta belki de zalimce bir şey bulunduğundan yakınan sizin bundan memnun olacağınızı sanıyorum.

– Ne demek istiyorsunuz?

– Çok basit. İki tüpü, birini öbürünün üzerine devirmek suretiyle birleştirdiğimi farz ediniz, ne oluşur?

– Bilmiyorum. Belki iki akışkan karışıp bütün boşluğu doldurur.

– Bana pek olabilir görünen de budur. Fakat artık yalnız bir ruhunuz olmayacak, en sıkı, en samimi hiç-

bir dünya bağlantısının yapamayacağı şekilde birleşmiş iki ruh olacak. Ne var? İnanmıyor musunuz?

– Hiçbir şey bilmiyorum Doktor; fakat bu bana canavarca bir fikir gibi görünüyor ve yaptığınızı anlamıyorum. Nasıl olur? Birbirini tanımayan, belki de birbirinden nefret edecek olan rasgele iki kimseyi seçeceksiniz ve dediğiniz gibi hepsinden daha samimi ve tahayyül bile edemeyeceğimiz bir birleşme şeklini onlara kabul ettireceksiniz. Bunun sebebi de yok. Sadece merak. Ne diyeyim, merak bile değil; zira teşebbüsünüzün sonucunda ne öğreneceksiniz? Hiç. Burada duygulu ve bilinçli varlıklar karşısında olduğumuzu kabul etsek bile onlarla bağlantı kurmak elinizden gelmez.

James çok ciddi, hatta hüzünle bakıyordu:

– Ne kadar haksız davranıyorsunuz, dedi. Benim kötü bir adam olmadığımı biliyorsunuz. Tamamen aksine, kötü olamayacak kadar acı çektim. Başka kimse bu deneyleri hor görebilir. Onları ne de olsa anlarım, ama siz? Evet siz? Hemen hemen sonsuz ufuklar açacağımı ümit etmeseydim, tehlikeli şeylerle uğraşmayacağımı uzun zamandır anlamış olmalıydınız. Bana biraz güveniniz. Aramakta olduğum şeyi bulunca bütün bu çalışmalarımı durduracağıma söz veriyorum.

– Hayır James, yalvarırım; bütün bunları rahat bırakınız. Vazgeçiniz bu işten. Size, söylemem gerekmeyen bir şeyi söyleyeceğim: Sizi temin ederim ki, eğer kendiniz bu tehlikeli yolları bırakmazsanız, başkaları sizi bırakmaya zorlayacaklardır.

– Ya! Size bir şey mi dediler? diye kuvvetle sordu. İşte bu, daha çabuk ilerlemem için bir sebeptir. Bunu hemen deneyeceğim.

– Suç ortağı olamam, dedim, allahaısmarladık!...

Çıktım ve kendimi caddede bulunca söylemiş olduklarımdan pişmanlık duydum.

* * *

Ertesi sabah otelimde bir mektup aldım:

"Aziz dostum, inatçılık etmeyiniz. Ben kendim inatçılık etmedim. Koruduğunuz ruhları azat ettim. Geliniz. Bundan bahsedeceğim tek kimse sizsiniz ve anlatmaya da ihtiyacım var. Zaten siz de ne olduğunu öğrenmek için tutuşuyorsunuzdur.

Dostunuz H. B. James"

Bir taksiye atlayarak şoföre: "Saint – Bernabe hastanesine!" diye bağırdım. Artık ahbap olduğum kapıcı, koğuşlardan birine çağrılmış olan James'i nerede bula-

bileceğimi söyledi. Yukarı çıktım, uzaktan beni gören James'in üzgün yüzü aydınlandı. Yanıma gelerek sevgiyle kolumu tuttu. Hafif bir sesle:

– Memnun olun, dedi. O iki balonu kırdım. Fakat sizi çok aradım. Sebebini az sonra söyleyeceğim. Beni bir dakika bekleyiniz.

Muayene için, bir kadının karyolasının çevresine konulmuş olan kreton paravananın arkasına geçti. Birkaç dakika sonra tekrar göründü ve beni taraçaya götürdü.

– Demek ki James, sonuçlar sıfır, ha?...

– Sıfır mı?. Oh, hayır. Hiç de değil. Çok meraklı, fakat hüzün verici sonuçlar...

– Hüzün verici mi? Beni korkutuyorsunuz. Ne oldu?

– Korkulacak bir şey yok. Fakat her iki balonun akışkanının mevcut bütün boşluğu dolduracağını düşünmüştük, değil mi? Ya, işte bu yanlış çıktı. Birleştirilmiş balon sistemini ışına tutunca, ikisinden biri, yalnız yukardaki parlıyordu.

– Vay!.. Fakat bunu nasıl açıklarsınız?

– Açıklamıyorum dostum. Asla hiçbir şey açıklamıyorum. İspat ediyorum. Demek ki her iki balonun akışkanı üstteki balonda bir araya gelmişti. Güzel. Söyleyiniz bana şimdi!... Bu balonun alelade balonlardan daha mı az, ya da daha mı çok parlak olduğunu sanıyorsunuz.

– Daha parlak elbette, zira ikisinin içindeki birleşmişti.

– Ya!... Hayır dostum, işte üzücü bulduğum şey... O, neredeyse sönmüştü... Bu olgunun anlamı nedir? Bu, hangi manevi ya da duygusal gerçekliğin belirtisi oluyor?... Ne birini, ne de ötekini hiç bilemeyeceğiz. Fakat bu donuk, hemen hemen gri ışık ve zayıflayıp yavaşlamış akımlar karşısında, sizin iç tedirginliğinizi düşündüm. Önceleri önemsemediğim bu duyguları çok doğru buldum. Kendi kendime yapmış olduğum bir yanlışlık yüzünden ben bu iki varlığın ihtimali milyonda bir de olsa vardı, bu onları kurtulmaya bırakmam için yeter bir sebeptir dedim. Geçirdiğim garip, oldukça sıkıntılı saatleri gözlerinizin önünde canlandırabilirsiniz. Dostumuz Hamlet'in "Ölmek uyumaktır, fazla bir şey değil" sözünü tekrarlıyordum. Bu kadar zahmetli yaşamadan sonra, insanlara uykuyu ve dinlenmeyi haram etmenin ne de olsa zalimce bir hareket olduğunu düşünüyordum. Sonunda bir çekiç aldım ve tüpü kırarak balonu ters çevirdim.

– Ve boşaldı!

– Elbette.

– Oh, yaşa doktor! Pek sevindim buna. Eğer bu noktada duracağınıza dair söz verirseniz, daha da sevineceğim. Bu araştırmaların bulunduğunuz doktasında, aldıkları kesinlik belirli olduğuna göre sizin için iki yol görüyorum ancak: Ya onları kamuya açıklamak ve bilginler önünde tekrarlamak, ya da onlardan vazgeçmek, çünkü boşu boşuna yerinizi ve dostlarınızı yitireceksiniz. Bana gelince, ne yazık ki, nasıl olsa yitiriyorsunuz. Çalışmam bitiyor; ömrümü İngiltere'de geçiremem. On beş gün sonra ve size şunu belirteyim ki, bana yemin verirseniz zihnim daha rahat olarak yola çıkacağım.

– Duygusal olmayınız dostum... On beş gün sonra Fransa'ya varınca beni büsbütün unutacaksınız. Fakat her ne pahasına olursa olsun onları açıklayamayacağım, buna benzer her türlü denemeleri yapmaya devam etmenin boşuna olacağını düşünmekte haklısınız. Artık yapmayacağım. Hiç değilse yalnız bir tane yapacağım. O da şartlar imkân verirse. Eğer başarısızlıkla sonuçlanırsa, bunlar sadece hayli acıklı bir rüya gibi geçmiş olacak.

– William Slutter'i serbest bırakacak mısınız?

– Bu o akşam kendiniz bırakacaksınız.

Böylece o akşam bir numaralı balonu kıran ben oldum. Karar vermeden önce onu ellerimin arasında uzun uzun tuttum. Balonu kırmakla Bay William Slutter'in bu ikinci ve kısa ömrüne son mu veriyordum? Bunu öğrenebileceğim hiçbir yol yoktu. Tabiat olaylarını kendi akışına bırakmak bana daha az tehlikeli göründü. Balonu dökme bir havana attım. Kırılan camların sesine sonsuzca uzak, sonsuzca hafif ve gene de duyulabilir bir titreşim karıştı gibime geldi.

* * *

Kendisini tekrar görünce Doktor Digby'ye, Dr. James'in hastane otoritelerini ürküten deneylerden vazgeçmiş olduğunu söyledim. Digby zaten onu kendisi de birinden öğrenmişti. Bu haberi veren şüphesiz ki Gregory idi.

– Bana bildirdiğinizden dolayı memnun oldum, dedi, zira onu daha uzun zaman koruyamayacaktık.

James'in vaadinde bir şart saklı olduğunu ona açıklamadım. Bununla birlikte hemen hemen emindim ki, arkadaşım bu cümleyi söylediği anda kesin bir fikre sahipti ve hatta bu fikri keşfedecek kadar onu tanıyordum. İki ruhu ya da (onun dediği gibi) İki akışkan tayfını sıkı sıkıya karıştırmaya girişmiş olduğu deneydeki başarısızlığının onu derin bir surette ümitsizleştirdiğini görmüştüm. Ve bu ümitsizlik, varsayımı yanlış olan

bir bilginin beklenmeyen hayal kırıklığından da ileri idi. James'e hâkim olan duygu uzun zamandır dikkatimi çekmişti.

Zaten bu, ölümün yaratıcısı çaresiz ayrılığın insanlara yüklediği katı ve acı bir duygu idi. Bana sık sık, söylenmiş olması pek istenilen ve artık kör ve sağır bir cesede söylenmeyecek o sözlerden bahsetmişti. İki ruhun daha devamlı bir birleşme imkânı onu çekmiş, onun en duygulu noktasına dokunmuş olmalıydı.

Arzu ettiği ve bulduğunu sandığı daha büyük hayat kuvveti yerine bu birleşmeyi tayflarının garip âleminde gerçekleştirmekle aksine, bir araya gelmiş iki kişiliğin sönmesini ispat etmişti. Bununla birlikte arzusu yenilmemişti. Elbette bu başarısızlığın, yaklaştırılmış olan bu iki varlığın birbirleriyle kaynaşmak için değil, birbirlerini itmek için yaratılmış olmaktan ileri geldiğini söylemiştir kendi kendine. Gene, şunu düşünmüştür: Eğer iki varlık atomu atomuna sımsıkı bir surette birleşirlerse üstün bir durum görünecektir. Doktorun o alaycı görünüşü altında duygulu bir kişilik sakladığını, dostluğa ve sevgiye derin bir surette inandığını daha önce söylemiştim. Anlatmış olduğum biricik deney, eminim ki, eğer rastlantı Doktora ömürlerinin son dakikalarında, hayatlarındaki birleşme tam tamına olmuş olan iki kişiyi gönderseydi, onları ölümde de birleştirmeyi mümkün kılacaktı.

Bunun gerçekleşmesi için pek az şans olduğunu düşüneceksiniz. Ben de bundan pek emin değildim. İnsan polis gibi, hekim gibi büyük bir şehrin hayatına katılmadıkça onun ıstırap ve güzellik olarak ne sakladığını iyi bilemez. İki aydan beri Saint - Bernabe'de öylesine olağanüstü şeyler gözlemlemiştim ki, artık bana herşey olabilir görünüyordu. Fakat burada kalma sürem hemen hemen sona ermişti. Eğer yaparsa, Doktor James'in bu son deneyinde bulunmayacağımı biliyordum. Son on beş gün içinde onu ancak bir kere görmüştüm. Çok çalışmaktaydım. Elçilikte sekreter olan Fransız bir arkadaşımı bulmuş, birçok akşamları onunla birlikte geçirmiştim. Ancak yola çıkacağım günün arifesinde Saint-Barnabé hastanesine gittim. James'e kendisini bulup bulamayacağımı sormak için telefon etmiştim; bana kapıcı ile, akşam dokuza doğru odasına gelmem haberini göndermişti.

* * *

Odaya girdiğimde orada yoktu. Bir kitap alarak koltuğa oturdum. Sonra James geciktiğinden tayfları gizleyen perdeyi çektim. Onların hepsini serbest bırakmış olduğunu umuyordum. Bunu yapmamışsa, azat etme işini hareketimden önce kendim yapmak istediğimi söyleyecektim.

"Sabun balonları" her zamanki yerlerinde idiler ve benim için büyük bir sürpriz olarak, rafın ucunda hiç-

bir ad taşımayan 10 - 11 rakamları yazılı yeni bir balon gördüm. Hemen anladım ki James beni isyan ettiren kaynaşım denemesini yapmıştı. Kendimi ona karşı çok öfkelenmiş hissettim. 10. - 11. Hiçbir ad yok... Kimdiler bu iki talihsiz? İçimi bir eziklik, doğru olarak tarifte güçlük çektiğim bir kaygı sardı. James niçin dönmüyordu? Bana kesin bir randevu vermişti. Böyle uzun boylu gecikmek onun adeti değildi.

Dizlerimin üzerine almış olduğum esrarlı balonu evirip çevirip çeviriyordum. Bu sırada iki el omuzlarımdan tuttu. James'in sesi neşeli neşeli:

Çok yazık, zavallı Yorick! dedi.

Döndüm ve doktorun yüzünde fark ettiğim değişiklikten şaşırdım. Bir insanın birkaç gün içinde bu kadar değiştiğini görmemiştim. Her zaman hareketli olan yüz çizgilerine bir durgunlaşma hali gelmişti. Gülümsemesi artık alaycı değil, yatıştırıcıydı.

– Ne oldu size James? diye sordum.

– Ne mi oldu? dedi, Bana mı? Hiç. Neden?

– Pek mutlu görünüyorsunuz?

– Öyle mi? Ya! Evet, ben aslında da öyleyim ve nedenini size göstereceğim. Aziz dostum, pek asık bir yüzle incelediğiniz balonu şöminenin üzerine bırakır

mısınız? Güzel. Biraz daha sola... Işığı söndürür müsünüz? Şimdi bana aletimi şu köşeden çıkarmam için yardım ediniz. Teşekkür ederim!

Düğmeyi çevirdim. Ve elimde olmayarak haykırdım. Şöminenin üzerinde inanılmaz parlaklıkta bir ışık küresi vardı. Bu Yunanistan'ın, Doğu'nun son derece berrak göğündeki dolunayla bile kıyaslanamazdı. Bu koskoca parlak inci tanesinin derinlikleri içinde daha da parlak akımlar dolaşıyor, alevli sıvımsı bir elmas nebülözü dönüyordu.

– Ne harika! dedim. Fakat hangi mucize ile Doktor?

Bu hayret verici tabloyu seyretmem için birkaç dakika daha bekledikten sonra odayı aydınlatarak şunları anlattı:

– Hastanenin karşısındaki bir müzikholde on beş günden beri iki cambaz, Hanley kardeşler her akşam temsiller veriyorlardı. Trapez uçuşları yapıyorlardı. James numaralarını görmemişti. Fakat onları Digby seyretmiş James'e anlatmış, sonra Digby bana da bahsetmişti. Ned ve Fred Hanley gerçekten kardeş olan pek yakışıklı ve benzerlikleri olağanüstü iki delikanlı imiş. Çalışmaya başlamadan önce sahnenin çevresine kara kadifeden perdeler geriliyor, projektörlerle aydınlatıl-

mış iki solgun vücut dehşet verici numaraları sırasında onların üzerinden ayrılıp kavuşuyorlarmış.

İki kardeşin başarısı öylesine büyük olmuş ki, gazino müdürlüğü sözleşmelerini bir hafta daha uzatmalarını istemiş. Bu uzatmanın ilk akşamında ne olmuş? Bilinmiyor, polis halen soruşturma yapıyormuş. Ne olmuşsa olmuş, trapezi tutan demir tellerinden biri kopmuş. İki kardeş büyük bir yükseklikten düşüp ağırca yaralanmışlar ve hastaneye getirilmişler. Geceleyin ikisi de birkaç dakika ara ile ölmüşler.

– İşte o zaman, dedi James, onları getiren arkadaşlarından bu iki kardeş arasındaki olağanüstü bağlılığı, birlikte tam bir uygunluk içinde çalışmalarını ve birini ötekine sıkı sıkıya yaklaştıran duygu kuvvetini işitince size bahsetmiş olduğum son deneyi bu kadar elverişli şartlar içinde yapmaktan kendimi alamadım. Sakin olunuz. Gregory burada değildi. Yaptıklarımdan hiçbir şey anlamamış olan bir laboratuvar hademesine yardım ettirdim. Bu sabah saat üçte odama döndüm; bu iki tayfı birleştirdim ve sizin de hayran kaldığınız olağanüstü manzarayı seyrettim. Şimdi bana bu balonu kırmamı salık verir misiniz?

– Hayır, aziz Doktor, dedim. Onun içinde ne olup bittiğini hiç bilmiyorum, fakat bu derece güzelliğin de bir mutluluk belirtisi olmaması pek akla sığar gibi değil!..

Sonra, saat ilerlediğinden, daha da kalma arzuma rağmen ona veda etmeye geldiğimi söylemem gerekiyordu.

– Doğru, dedi James... Pekâlâ, güle güle... Tekrar sizi görüp görmeyeceğimi bilmiyorum. Hayat bizi belki kesin olarak ayırıyor. Fakat bu son aylarda bana karşı vefalı ve sır saklayan bir dostluk göstermiş olduğunuzu unutmayacağım. Bu sebeple sizden bir hizmet daha isteyeceğim. Bu hemen şimdi yapılacak değil. Belki bir gün yardımınıza ihtiyaç duyacağım. O zaman nerede olacağımı biliyorum. Fakat bir telgraf çekerek, sizden, o anda durumunuz ne olursa olsun en çabuk yolla bana gelmenizi rica edeceğim. Beni oldukça tanırsınız. Eğer bu kadar olağanüstü bir istekte bulunuyorsan, bunun benim için pek ciddi sebepleri olduğunu anlarsınız. Hayatınız boyunca sizi böylece bir kere çağırmak yükümü altına sokuyorum kendimi, fakat bu tek kez için sizden yemin etmenizi isteyeceğim.

Böylesine ciddi bir istek karşısında heyecanlı bir halde:

– Yemin ediyorum, dedim.

– Allah sizden razı olsun, diye karşılık verdi.

Beni kapıya kadar geçirdi. Güzel bir yaz akşamı idi. Fakat yıldızların arasındaki ay, biraz önce şömine-

nin üzerinde gördüğüm o canlı çift ışıktan çok daha az parlaktı.

* * *

James bana kendisini unutacağımı söylediği zaman itiraz etmiştim. Ama haksız değilmiş. Sonraki yıllar boyunca işlerime daldığımdan İngiltere'ye gitmek fırsatı bulamadım. Arada bir, geçirdiğim o garip haftaları düşünüyordum; fakat daha çok gerçek bir anı gibi değil, herhangi bir hayali anlatı olarak... James bana bir kere, 1926 yılı başında verdiği sözü tuttuğunu ve araştırmaları sürdürmekten vazgeçtiğini bildirmek için, ikinci kez 1927 Ekim'inde Philipps'in babasını yitirdiğini ve kendisinin onunla evleneceğini haber vermek için yazmıştı. Bu evlenme beni hiç de şaşırtmamıştı. Onlara küçük bir armağan gönderdim. Edith Philipps, ya da daha doğrusu Edith James teşekkür mektubunda, Fransa'nın güneyinde dinlenmeye ihtiyacı olduğunu, birlikte gitmeleri için kocasının izin alacağını ve gelecek hafta her ikisinin Paris'ten geçeceğini yazıyordu. Ne yazık ki bu mektup ben köyde iken gelmiş, Paris'ten geçerlerken onları görememiştim.

Aralık ayında James'ten bir kart aldım. Karısı ile Cap Martin'de yaşıyormuş. Bana, kendilerini ziyarete gelip gelmeyeceğimi, bu kış yolculuğa çıkmak niyetinde olup olmadığım, ya da aksine, çekeceği bir telgrafın beni Paris'te bulup bulamayacağını soruyordu. Ken-

disine, önceden kestirilemeyen olaylar çıkmazsa evimde kalıp çalışmayı arzuladığım karşılığını verdim.

1928 yılının Ocak ayı ortalarına doğru, hastalanmış olan bir yazar arkadaşım Kopenhag'da vereceği bir konferans için yerini almamı istedi. Ona bir hizmette bulunmak maksadıyla ve belki de hikâyesini unutmadığım Hilda James'in anısı uğruna istediğini kabul ettim. Danimarka'yı tanımak arzum da yok değildi. Yolculuğum beş gün sürecekti.

Bir sabah Kopenhag'a vardım. Aynı akşam konuşmam gerekiyordu. Trenden inince beni karşılayanlardan biri, bir telgraf uzattı. Açıp okudum: "Geliniz – James, Florida, Cap Martin."

Son derece üzüldüm. Bu kadar kısa bir ayrılmayı James'e haber vermeyi hiç düşünmemiştim. O ise verdiğim söze güvenmişti. Sözümü tutmak kararındaydım, ama şartlar beni arzu etmediğim şeyler yapmaya zorluyordu. Konferansı düzenleyenlerin aşırı şaşkınlıklarını ve can sıkıntılarını hesaba katmayarak pek sevgili bir dostumun ölmek üzere olduğunu ve gitmem gerektiğini ve ilk trenin saat kaçta kalkacağını öğrenmek istediğimi söyledim. Ertesi sabahtan önce tren yokmuş.

Günümü, otelin kapıcısıyla tarifelere bakmakla geçirdim. Bu uzun yol boyunca her şeyin düzgün gideceği-

ni, trenlerden hiçbirinin gecikme yapmayacağını kabul edersem James'in yanında ancak üçüncü gün bulunabilirdim. Çünkü Paris'ten tekrar çekilen telgraf bana 24 saatlik gecikme ile gelmişti. Doktor beni ihmalci bulacaktı. Uçakla gitmek imkânı olup olmadığı konusunda bilgi aldım, fakat hava pek bozuktu, kış servisi ise güvenilir gibi değildi. Gecikmemin sebebini açıklamak ve geleceğimi bildirmek için James'e bir telgraf çekmekten başka çare kalmıyordu, ben de böyle yaptım. Aynı akşam konferansı verdim, hem de her zamankinden daha iyi konuştum, çünkü pek heyecanlı idim. Gece uyuyamadım ve sabahleyin Kopenhag'dan ayrıldım.

Danimarka, Alman, Fransız trenlerinde; feribotta, gümrüklerde ve pasaport işlerinde geçen uzun saatler boyunca yolculuğumun sonunda ne bulabileceğimi belirsiz bir şekilde kestirmeye çalışıyordum. İçimi ölümle ilgili kötü bir önsezi sarmıştı.

Beni James'e bağlayan ve beni onun için yeri doldurulmaz bir kimse yapan gerçekten samimi tek bağ, tanığı olduğum ölümle ilgili araştırmalardan doğmuştu. Beni görmeye bu kadar ivedi bir ihtiyacı varsa, aynı türden bir deneyde bulunmam içindir diye düşünüyordum. Bu deneyin de ne olacağını keşfetmek güç değildi; çünkü beni çağırmayı gerektiriyordu. Acaba vaktinde yetişebilecek miydim? İkimizin, James'in ve benim

mahalli makamlar karşısında güçlüklerimiz olacak mıydı?.. B. Raibaldi'yi, Alpes Maritimes'in polis müdürünü iyi tanıyordum. Babamın bir dostuydu. Yararlı olabilirdi.

Tren, zeytinlikler ve yatakları çakıllıklar dolu ırmaklar arasından geçiyordu. Marsilya'dan sonra denizin keskin mavisi, beyaz yelkenler bana son derece hüzünlü göründü. Sonunda, gideceğim yere asla varamayacağım gibi bir ümit kırıklığı içindeyim ki saat ikiye doğru tren Roquebrune – Cap Martin garında durdu.

James garda değildi. Bu beni hiç şaşırtmadı. Zira hangi trenle geleceğimi bilmesi imkânsızdı. Bir arabaya binip oturduğu villaya gittim. Burası, çiçeklerle dolu bir bahçe içinde, palmiyelerle çevrili bir köşktü. Zili çalarken burnuma, hoşuma giden hatırladığım bir siğilotu kokusu gelmeye başladı. Siyahlar giyinmiş bir uşak evin kapısının eşiğinde göründü. Sokak kapısını açmak için bahçede ilerlerken: "Fakat ben onu tanıyorum" diye düşünüyorum. Acaba ona hangi cehennemde rastlamıştım.

Önüme geldiği anda onun kim olduğunu anlamıştım. Bu, Briggs'di; savaş sırasında doktorun emireri olan ve birkaç ay James'le birlikte bana da hizmet eden bir İngiliz'di.

– Günaydın Briggs, dedim; gene doktorun yanında mısın?

– Günaydın, bayını dedi. Evet, ben ve karım doktorla birlikte idik. Size üzülerek bildireyim ki beyefendi, Doktor öldü. İkinci telgrafımı almadınız mı?

– Ne... Öldü mü? Ne zaman... Dört gün önce ondan haber almıştım.

– Henüz ölmüştü, bayım. Fakat giriniz.

– Bilirsiniz ki bayım, bayan James hep hastaydı. Babasının ölümünden biraz önce ameliyat olmuştu. Doktorla evlendiğinde herkes onun ölmek üzere olduğunu biliyordu. Tabii bay James bir doktor olduğundan bunu herkesten daha iyi anlıyordu. Her zaman söylerim ki bayım, Doktor bir azizdir. Miss Philipps'le, ona daha iyi bakabilmek için evlenmiştir. Bana hizmetlerine girmemi ve kendileriyle Fransa'ya gelmemi teklif edince karıma söyledim: "Bu devamlı bir iş olmayacak, ama kabul etmek gerekir" dedim. Pişman olmadık. Dünyada doktorla karısı kadar iyi kimse yoktur bayım. Birbirlerini çok seviyorlardı. Pek az şeyden, Onlar kadar pek az şeyden mutluluk duyan kimse görmedim. Hava güzel olunca, gündüzün birlikte kumsala oturmaya gidiyorlardı. Akşamleyin Doktor yüksek sesle kitap okuyordu. İlk iki ayda bayan James hayli iyileşmişti. Sonra, aralık ortasından beri gittikçe sarardı ve sessizleşti. Sonunun yaklaştığı belli oluyordu. Fakat bereket versin Doktor, hep ona iyileşeceği ümidini veriyordu. Ona, yeni icat etmiş olduğu bir me-

totla kendisini tedavi edeceğini söylüyordu. Bunun için evin bir odasında garip makineler hazırlıyordu. Bu küçük kola basmakla inip kalkabilen koca bir cam kampana, balonlar ve kara bir tüy örtüyle kapalı bir alet. Doktor bu odaya laboratuvar diyordu. Karım ve ben oraya hiç girmiyorduk. Zaten onu hiç kullanmıyordu da... Yalnız... Fakat bayım en önemli şeyi size söylemeyi unutuyordum. Beş gün önce bayan James'e bir kriz geldi. Bayılmıştı. Karım doktorla birlikte onun yanındaydı. Sabahın saat birine doğru, Doktor karıma yatmaya gitmesini, ihtiyacı olursa çağıracağını söylemiş. Onu çağırmamış ve ertesi sabah saat sekize doğru karım odaya dönmüş. Bayan James'in yatağında olmadığını ve Doktorun da odada bulunmadığını görünce çok şaşırmıştı. Masanın üzerinde benim adıma yazılmış büyük bir zarf varmış. Dehşete düşmüş olan karım acele olarak beni çağırdı. Zavallı doktorun mektubunu okudum. İşte bayım.

Biggs cebinden iki mektup çıkararak birini bana uzattı. Okudum:

"Bigge, söylediklerimi tamamı tamamına yapınız. Size pek olağanüstü görünseler bile. Bayan James bu sabah öldü, ben de onun yokluğunda yaşamak istemiyorum. İkimizin cesedini laboratuvardan gelip alacaklar. Sakın oraya girmeyiniz ve hiçbir şeye dokunmayınız. Zarfta bulacağınız adrese telgraf çekiniz. O, Belçi-

ka'da birlikte savaştığımız bir Fransız'dır. Hemen gelecek ve işleri yoluna koyacaktır. O halde hiç vakit geçirmeyiniz. Yalnızca telgrafı çekiniz bekleyiniz. Her şey iyi gidecek. Allahaısmarladık".

– Öyleyse eğer Biggs, başlamalıyım...

– Acele etmeyiniz bayım; geldiğinizde size iletilmek üzere bırakılmış bir mektup daha var.

Sesinin tonunda biraz sitem sezdim. Uzattığı mektup açılmamıştı. Zarfı yırttım; mektupta şunlar yazılıydı:

"Sizden, hoş olmayan bir şey isteyeceğim, zavallı dostum. Çok ciddi ve can sıkıcı belki. Ama, bana verilmiş sözünüz var. İstediğim şeyi yapacağınızı biliyorum. Biggs'e uzun zamandan beri gitmeyi düşündüğüm yeri siz açıklayacaksınız. Londra'da bulunduğumuz sırada büyük bir istekle sürdürdüğüm, size çılgınca görünen araştırmaları niçin yaptığımı daha o zaman anlamış olduğunuzdan kuşkum yok. Saint-Barnabé'de birlikte çalıştığımız laboratuvarın aşağı yukarı bir benzerini bulacaksınız. Oraya giriniz. Cam fanusun altında tam ortada ikimizin cesedini göreceksiniz: karımın ve benim. Onu ayırarak balonda toplama usulünü hazırlayacaksınız. Bu işlemi özen göstererek yapınız. Sonra, lehimleyeceğiniz balonu onları birleştireceğiniz karanlık ortama taşıyacağınızı biliyorsunuz. Bo-

zulmayacağınızı, Edith'le beni aynı şey olarak göreceğinizi umuyorum. Ayrıca, geç kalınmaması gerektiğini, sizi hemen beklediğimi de söylemeliyim. Evet, tayflarımızı bulup türdeş görünümlü bir karışıma dönüştüreceğinizi umuyor, bunu başaracağınıza inanıyorum. O iki kardeşi kuşkusuz hatırlıyorsunuzdur. Onları korumak üzere almanızı ve bozulmadığı sürece sizin, çocuklarınızın, çocuklarınızın çocukları tarafından korunmasını istiyorum. Doğal olarak, kolay kırılan bir nesne içinde uzun süre kalabileceğimi ummuyorum. Fakat ben az sonra zavallı sevgilim Edith'e kavuşmak üzere yeryüzündeki biçimimi terk edeceğim. Size teşekkür ediyor ve dünyadaki şaşırtıcı konutumda birkaç mutluluk yılı bulacağım için, iyi bir iş yaptığınıza inanıyorum..."

Bu cümle üzerine, okumamı keserek hızla Biggs'e döndüm:

– Tanrım! gelmekte çok geciktim... Doktor ve karısı şimdi nerede?

– Mezarlıkta, bayım... Telgrafı çektikten sonra iki gün bekledim. Sonra geleceğinizi gösteren hiçbir belirti yoktu; karımla ben korkuya kapıldık... Çünkü, ölülerimizi gömmeden bırakmak, onları çürümeye terk etmek demektir... Yabancı bir ülkede yaşıyoruz: Bir kelime Fransızca bilmiyorum. Belediye başkanlığına gittim bayım; ve Doktor'un mektubunu gösterdim; be-

nimkini, sizinkini değil... Bir doktor geldi, bu fanusu kırdı.

– Fanusu kırdı ha! Öyleyse tümüyle hapı yuttuk, Biggs... Fakat, söyleyiniz bana, onu kolayca kaldırmak varken niçin kırdı?

– Bilmiyorum, bayım... Onun sözlerinden hiçbir şey anlamadım. Benim inancıma göre, iki gövde camdan bir fanusun altına aynı anda girdiklerinden, apaçık bir boğulma olayıydı bu. Daha sonra yapılan otopsinin ardından, Doktor'un zehirlenerek öldüğünü söylediler bana. Buna daha az ihtimal veriyorum bayım... Size tekrarladıklarımı kendim de çok iyi anlamış değilim... Ama, doktor istiyordu bayım. Daha çabuk gelmiş olsaydınız bile... O öldüğüne göre, ne yapacağınızı biliyor muydunuz?

Sözünü kesip, beni laboratuvara kadar götürmesini istedim. Belki bir mucizeydi beklediğim. Tüpün tepesindeki balonun dokunulmadan kalabileceğini umuyor, öyle olmasını istiyordum. Ne yazık ki, bütün oda kırılmış cam parçalarıyla doluydu. Tüpten, balondan ancak bu parçalar kalmıştı. Cesetleri bulanlar, ellerini çabuk tutup bir an önce gitmek istemişlerdi kuşkusuz. Onları kınamıyordum; olağandışı bir doğayı yok ettiklerini nereden bileceklerdi?

– Bir şey daha var, bayım dedi Biggs; bu küçük kutu. Doktor'un size vermem gerektiğini söylediği, üzeri-

ne pusula iliştirilmiş bir kutu. Belediyeden adamlar geldiği anda onu kendi odama sakladım.

– Bu kutuda ne var Biggs?

– Bilmiyorum bayım.

Kutuyu açtım. Buruşmuş bir kâğıt düşeme içinde Saint - Bernabé'dekilere benzeyen bir balon vardı. O zaman balonun pek iyi tanıdığım bir etiket taşımakta olduğunu gördüm: "10. - 11. Ned ve Fred Hanley".

"Zavallı James, diye düşündüm. Kendisi için çok istediği, ölümden sonra yaşamayı, başkalarına vermeyi başarmış olacak."

Edith ve Howard - Bruce James'in kabirlerine çiçek götürmek için mezarlığa gittim ve aynı akşam bana vasiyet ettiği hafif kutuyu dizlerimin üzerinde tutarak Paris'e hareket ettim. Bu şeyin karşısında belli belirsiz bir vicdan rahatsızlığı duyduğum kadar ona batılca bir itina gösteriyordum.

Elbette James'in kendisi ve sevdiği için dilemiş olduğu varoluş şeklinin niteliğini bilmiyordum, ama onu sağlamayı üzerime almıştım. Gel gelelim benim de isteğime rağmen, fakat benim hatam yüzünden araştırmalarının semeresinden yoksun kalmıştı. Durmadan, "Ne yapmalıydım?" diye kendi kendime soruyordum. Kopenhag'a gitmeden önce James'e haber vermeli

miydim? Vaktim olmamıştı buna ve zaten benden ne beklediğini şöyle böyle sezmiş, iyice anlamış bile değildim. James'in karısıyla aynı saatte ölmek istediğine inanmamıştım. Tek bu anlayışsızlığımdan mı sorumluydum? Kendine özgü tasarılarını yalnız kendi bilen doktor, daha metotlu tek bir durum içinde bütün aksi şansları yenemez miydi? Benim gelmemem halinde, yapılacak işler üzerinde Biggs'e kesin şeyler öğretemez miydi? Fakat kuşkusuz ki Biggs'in bu söyleyeceklerinden bir şey anlamayacağını ya da hayli ince bir manevrayı pek beceremeyeceğini düşünmüştü. Nihayet yorgunluktan ve üzüntümden bitkin bir halde Paris'e geldiğimde, kendi kendime, geçmiş üzerindeki bu düşüncelerin boşuna olduğunu söyledim.

Uzun zaman Saint - Bernabé'deki deneyleri ve onların acıklı sonunu düşünmekten kendimi alıkoydum. Fakat birkaç aydır hasta ve ölüme yakın olduğumu hissediyorum. Tesadüfün beni tanık yaptığı inanılmaz ama gerçek olayların bir hikâyesini yazmanın görevim olduğunu sanıyorum. Ned ve Fred Hanley'in birleşik tayflarının içinde bulunduğu balonu benim her zaman gösterdiğim özen ile saklatmanın tek yolu, bence budur. Dün akşam belki de son defa olarak, Doktorun bana miras bıraktığı aletin görünmez ışık demeti içinde onları seyretmek istedim.

James'in odasında bana bir hayranlık çığlığı attırdığından bu yana, parlaklığı eksilmemişti. Böylesine olağandışı olayların şaşırtıcı süresi, aynı şekilde Edith Ja-

mes ile kocasını birleştirememiş olmaktan dolayı duyduğum acıyı daha da artırdı.

Cam balon, bir parmaklığın arkasında, mavi bir perdenin kapattığı ve yazı masamın sağında duran küçük bir dolabın içinde bulunmaktadır.

SON

MUTLULUK İÇGÜDÜSÜ

Köşedeki çıkıntının görüntüyü bozduğu büyük bir odada elli yaşlarında bir adam yatıyordu. Sabahın erken saatleri olmasına rağmen tertemiz giyinmiş bir kadın, yatağın yanında durmuş, dereceye bakıyordu. Yüzü sevimli, hatları düzgündü. Şakaklarındaki kır saçlar ona tazeliğinden bir şey kaybettirmemişti.

– Ateşin yok. Otuz yedi bir, hiç önemli değil. Bir yerin ağrıyor mu? dedi.

– Hayır iyiyim.

– Ne oldun?

– Kalbimde bir sıkıntıyla uyandım, sonra korkunç bir ağrı başladı, seni çağırdım. O kadar.

– Doktor Toury'i getireyim mi?

– Gerek yok Valentine, bir şeyim kalmadı. Boşuna telâş ediyorsun.

– Peki öyleyse bütün gün yataktan kalkmayacağına söz ver.

– Ne yazık, hava da çok güzel.

Açık pencereden dereye doğru inen çayırlar, karşı yamaçtan Brouillac çiftliğine kadar yayılan fundalıklar görünüyordu. Solda kayın ağaçlarıyla söğütlerin gölgelediği ince bir su akıyor, sağda, önce kestane ve meşe ağaçlarıyla yemyeşil duran, sonra mavileşen, gittikçe koyulaşan, Perigueux'da kurşuniye boyanan ve göz alabildiğine uzanıp giden ormanlarla örtülü tepeler, alacakaranlıkta beliren bulutlar gibi ufukta dağılıyordu.

Bu yüksek tepeden Dordogne'nun büyük bir kısmı ile geniş bir manzara görünüyor, mor damlı çiftlikler, beyaz kuleli şatolar, ormanın içinden çan kuleleri yükselen kiliseler, uyuyor hissini veren bu kasabaya hâkim sessizliğe daha çok dikkati çekiyordu. Buralarda arasıra öten bir Flurya veya horozun derinden gelen sesinden, harman makinesinin çıkarttığı gürültüden başka bir şey duyulmuyordu.

Gaston Romilly, sabahın bu temiz havasını ciğerlerine kadar tekrar tekrar çekti. Sonra karısına döndü. O, odayı düzeltmiş, her şeyi yerli yerine koymuştu. Burada eşyaların düzeni ve Valentine'nin açık renk elbi-

sesi ile, yatağına boylu boyunca uzanmış adamın huzurundan doğan çelişki, bir hasta odasının alışılagelmiş uyumsuzluğunu belirtiyordu...

– Arkam ve omuzlarım hâlâ ağrıyor, dedi.

Kadın ona bir gece evvel geç saatlere kadar soğukta dolaştığını hatırlatmamak için kendini zor tuttu. Kocasının Collette'le yalnız başına saatlerce gezdiğine biraz canı sıkılmıştı. Ama şimdi bu düşüncesinden utanıyordu. Kıskanıyor muydu? Kendi öz kızını mı? Başını önüne eğdi. Artık bunu düşünmek bile istemiyordu. Zaten Valentine öyle hareketliydi ki, geçen olaylar belleğinde uzun zaman yer tutmazdı. Kalktı, hastaya istekle hizmet etmeye başladı. Yatağında tıraş olması için gereken şeyleri verdi. Kahvaltısını getirdi. Sonra da dokuza doğru kâhya Roubinet'i çağırdı. Onunla danalardan birinin satılması ve onarım yapılması gibi bir çok gerekli işleri konuştu. Bunları ona bildirmek için tekrar Gaston'un odasına gitti.

– Sıcaklar basalı hayvanlar eskisi kadar süt vermiyor. Dün ancak yüz elli beş litre alabildik. Sarasana ile Vigier de işe gelmediler... dedi.

– Cerise'in kaç çuval buğdayı var?

– Roubinet'ye sordum, bilmiyor.

– O zaten ne bilir?

– Ne yapalım ihtiyarladı. Zavallı çok mert bir adam.

Valentine taşrada doğmuştu ve bazı Fransızca kelimeleri taşrada kullanılan anlamıyla söylerdi. Onun için "mert" iyi ve namuslu demekti. Binlerce akrabası vardı. Bunlardan birisi için "Keyfi yerinde değil" deyince, kocası yakında ölecek demek istediğini hemen anlardı. Valentine'nin senelerce Paris'te yaşamış olmasına rağmen memleket şivesini korumuş olmasından hoşlanırdı. Bu ona köylülere özgü bir ağırbaşlılık veriyordu.

Gaston:

– Collette nerede, hâlâ balık tutmadan dönmedi mi? dedi.

– Hayır dönmedi. Ama daha çok erken...

– Saviniac'ların oğluyla gitti değil mi?

– Evet, sabahleyin saat dörtte arabanın sesini işittim.

Romilly bir dakika sustu. Elindeki gazetenin kenarına kareler çiziyordu.

– Collette'in gece vakti yalnız başına bir adamla gezmesini tehlikeli bulmuyor musun? dedi.

– Ne yapalım, André ile on senedir tanışıyorlar. Bugün genç kızların hepsi de böyle serbest hareket ediyor. Hem ne olabilir? Zaten biz ne kadar üstüne düşsek iş olacağına varır.

– Evet ama emin ol ki Pont-de-l'Eure'daki kız kardeşlerim isteseler bile fenalık edemezler, annemle dadıları onları bir dakika yalnız bırakmaz.

– Bundan ne çıkar? Evlenmeden evvel birkaç defa öpüşmenin ne zararı var? Yalnızca anı olarak kalır.

– Bazen de pişmanlık.

Gaston, karısının hazırladığı çiçek suyu buğusunu içine çekti.

– Peki ama nasıl oluyor da bu gençlerin böyle çocukça öpüşmelerle kalacaklarına inanıveriyorsun? Geçen sene plajda bazılarının konuşmalarını işittim... Edepsizliklerinden ben utandım.

– André de Savinac'ın onlarla bir ilgisi yok. O kimseye benzemez.

– Aynı neslin çocuğu... Üstelik, André Collette'in hiçbir zaman evlenemeyeceği bir insan!.. Bu da işleri...

Collette'in içeriye girmesiyle sözü yarıda kaldı. O annesine benziyordu. Sivri dirsekleri, zayıf omuzları

ve çevik hareketleriyle bir çocuktu. Uzun zaman ıstırap çekmiş yüzünde bir seneden beri garip bir durgunluk vardı. Zaten Valentine'i de güzelleştiren bu durgunluk değil miydi? Gaston Romilly, kızına bakmaktan büyük bir zevk duyardı. Yürüyüşünü, ince anlamlı çenesini, makul, garip, biraz da kuru düşüncelerini beğenirdi. Valentine kızından bahsederken "Collette müşfik değil" derdi. Kocası da "Fazla hassas değil demek daha doğru olur" der, sonra da "İyi ya, çok ıstırap çekmez" diye eklerdi.

Collette hastaya bakarak:

– Yine ne oldu? dedi.

Valentine bir şey ima etmek ister gibi:

– Baban dün akşam soğuk almış, cevabını verdi.

– Olabilir, çınar ağaçlarının altında oturduk. Hava çok serindi.

Collette, bu gelişigüzel sözleri teker teker, biraz da garip bir sesle söylemişti.

Gaston:

– Balık avı nasıldı? İyi eğlendiniz mi? diye sordu. Kızıyla yüz göz değildi. Birçok babaların, hükümdarların, generallerin ve profesörlerin yaptığı gibi, her zaman bir şeyler sorarak söze başlardı. Collette de anne-

sinden çekinir, genellikle kısa cevaplar verirdi. Ama o gün Madam de Saviniac'la oğullarından hararetle bahsetmeye başladı.

– Anneleri "harikulâde" bir eski zaman kadını... O konuşurken insan roman, çok eski bir roman dinliyormuş gibi oluyor. (R) harfini de garip bir şekilde telâffuz ediyor. Oğulları ona bayılıyor. Ama konuşurken de gülmekten kendilerini alamıyorlar.

– Yemeği kırda mı yediniz?

– Evet, Savinnac'lar öyle sade insanlar ki... Köylü gibi yaşıyorlar. Çok hoşuma gidiyor.

Valentine:

– Biz de sade insanlarız, dedi.

– Evet ama onlar gibi değil...

Sonra saatine baktı.

– Yemekten önce beş dakika izin isteyeceğim. Roubinet bana köpeğini gösterecek. Ne "müthiş!" zavallıyı yine böcek sokmuş.

Odadan çıkarken babası onu gözleriyle takip ediyordu. Collette kendi öğrencisiydi. Çiftliği karış karış bilir, hatta ortakçıları, onların isteklerini; şikâyetlerini kâhyadan da iyi anlardı. Vauzelles'in kızı Thérèse'le senelerden beri aralarından su sızmazdı. Köylüler,

Matmazel Collette uğurludur" diye hayvanlarını panayıra götürmeden evvel Collette'e gösterirlerdi.

Romilly karısına:

– Collette'in konuşurken kullandığı kelimelere dikkat ettin mi? **Harikulâde, müthiş...** Acaba bunları o gençlerden mi öğreniyor? dedi.

– O şimdi yeni olan her şeye bağlanacak bir yaşta. Saviniae'lardan bu kadar niçin titizleniyorsun? Bu akşam Guichardie'lerin çayında gördüğün zaman onlardan hoşlanacaksın.

– Guichardie'ye gitmeyeceğim Valentine. Mademki bana hasta gibi davranıyorsun, hiç olmazsa bu gibi angaryalardan kurtulayım.

– Nasıl istersen. Ama seni bir iki saat yalnız bırakmak zorunda kalacağım. Collette'i çaya götürmem gerek.

– Elbette Valantine. İstersen üç saat olsun. Ben yoğurthanenin hesaplarını inceleyeceğim, sonra da halim olursa Bruyére'e kadar gidip harmanı göreceğim.

Valentine çevik ve şuh bir hareketle yatağın ucuna ilişti. Kocası elini tuttu ve neşeli neşeli yüzüne baktı. Böyle saatlerce başbaşa kalarak güzelliği tekdüze olan bitmez tükenmez şeylerden konuşmaktan zevk

alırlardı. En önemli konu, kızlarının huyu idi. İkinci konu, çiftlik kâhyası Roubinet'nin beceriksizliği yüzünden yaptığı hatalar; üçüncüsü Valentine'nin ailesi, her zaman hacizden, mahkemelerden kurtarılması, hastanede yardım edilmesi gereken aç gözlü akrabaları; dördüncüsü de Pont-de-l'Eure'daki Romilly'lerle senelerden beri devam eden kavgaydı. Gaston'un babası Deodat Romilly öleli epey oluyordu. Kavga hâlâ bitmiyordu. Bu konular hakkında karı koca söyleyeceklerini çoktan söylemişlerdi. Fakat ezberledikleri opera senfonisini daha büyük bir istekle dinleyen müzik amatörleri; neticesini bildikleri bir romanı bütün ayrıntısıyla kavramak için daha büyük bir zevkle okuyan gerçek edebiyat meraklıları gibi, Gaston ile Valentine Romilly de, mutlu karı kocalara özgü bir eda ile dönüp dolaşıp konuyu eski hayatlarına getirirlerdi. Valentine yemeğini yatağın yanındaki masada yiyivermişti. Saat dörde geliyordu. Roubinet'nin yerine bir gün başkasının getirilmesi gibi ortaya binlerce defa atılan bir konuyu tartışmaya vakit kalmadı. Çünkü Guichardie'lerin çayına gitmek zamanı gelmişti. Oradaki ileri gelenlerin büyük bir değer verdiği bu merasimde Romilly'lerin bir hafta bile bulunmaması olacak iş değildi.

II

Fransa'nın en güzel fakat en az tanınan kentlerinden biri de Perigord'dır. Çeşitli ve geniş manzarası,

âdet ve düşünceleri bakımından Loire'ın güney ve merkez yaylasının doğu kısımlarında yaşayan insanlardan farklı olan halkı ile bu bölge çok ilginçtir. Sonradan yapılan geniş yollar olmasa, memleket üç yüzyıl önceki halini muhafaza etmiştir denilebilir. Burada büyük arduvaz damları, köşelerinden yükselen kuleleri, bölme camlı pencereleriyle güzel küçük şatolara sık sık rastlanır. Birçoklarının nehir kenarında XIV. Louis zamanında deniz kuvvetlerine top imal eden demirhaneleri bile vardır. Bugün de bu şatoların çoğunda soylu aileler oturmaktadır. Bazıları ihtilâlde, zengin noterlerle köylüler, daha sonra Romillyler gibi başka kentlerden gelen aileler tarafından satın alınmıştır. Bu şatoların yeni sahipleri, zamanla memleket eşrafına karışmış, onların duygularını, batıl inançlarını, âdetlerini benimsemişlerdir.

Şatoların geniş arazileri vardır. Bunlar da memleketteki diğer topraklar gibi ikiye bölünür. Bir kısmını doğrudan doğruya sahibi işletir, diğer kısmı ortakçıya verilir. Zengin bölgelerde çoktan kaldırılmış olan bu usul Perigord'da iyice yerleşmiştir. Bu sayede ortakçı sermaye bulmaktan kurtulur. Mal sahibi ona yatacak yer, araç-gereç ve hayvan temin eder. Mahsul ikiye bölünür. Ortakçı çiftliğe gelir gelmez, sığırların sayısı tespit olunur. Ayrılırken de, geldiği günden itibaren doğan hayvanların yarısı kendisine verilir. Bütün Fransa'da olduğu gibi Perigord'da da köylü, yorulmak bil-

meden çalışır, tutumludur. Üstelik de buralarda diğer bölgelerdeki ahalinin dayanamayacağı bir yaşayış biçimi hüküm sürer. Normandiya çiftçilerinin huyunu iyi bilen Romilly 1919'da Preyssae'ı satın aldığı zaman ortakçılıkla idare olunan küçük çiftlikler kurmak istedi. Fakat köylülerin bundan memnun olmadıklarını hayretle gördü. İhtiyar bir köylü ona "Aman efendim, eğer böyle güzel evler yapıp insanları rahata alıştırırsanız sonra onları nasıl çalıştıracaksınız?" demişti. Önlerinde birkaç basamak merdiven ve küçük bir sahanlığı bulunan evler yaptırınca da "Bu merdivenler varken kümes hayvanları istedikleri gibi girip çıkamaz" diye karşı çıkmışlardı. Bu bölgedeki şato sahiplerinin eski zaman tarzında yapılmış duvarlarını, borular veya radyatörlerle bozmaktansa, soğuktan ölmeyi tercih etmesinde de aynı duygu hâkim değil miydi?

Perigord bu muhafazakârlığı sayesinde savaş sonu bunalımlarına kolaylıkla göğüs gerebilmişti. Yazgısından, eğilimlerinden ve ikliminden memnun; hükümet merkezinin kanunlarına tamamen ilgisiz bir gelenekler kütlesi oluşturuyordu. Bu daracık çevrede şöhret, kıymet gibi değerlerin yeri yoktu. Bu bölgenin egemenleri, memleket eşrafından bazı kimseler, özellikle de kadınlardı. Başta Madam de la Guichardie geliyordu.

Aile, toprak ve paranın her şeye hâkim olduğu bir memlekette Chaulieu'da doğan ve 1500 hektar arazi ile Paris'te 4 gayrimenkule sahip olan Madam de la Guichardie'nin büyük bir etkinliği olması pek doğaldı. Madam de la Guichardie, Dordogne milletvekili olan

kocasından dul kalmıştı. Mösyö de la Guichardie, otuz sene milletvekilliği yapmış ve Fransa'nın tarımla uğraşan önemli bir kısmı gibi, buraları da radikal olunca kadar düzenli olarak seçilmişti. O zamanlar Guichardie'yi temsil eden genç avukat Monteix "Şatoların seçimlerde nüfuzu yoktur" demişti. Bir yere kadar da haklı idi. Ancak bu kadar küçümsenen bu şatoların kendilerine özgü bir değeri de yok değildi. Köylüler oylarını verirken memlekette bir küçük şatolar şebekesi görmek istiyorlardı.

Madam de la Guichardie, kocasının uzun süren parlamento hayatı esnasında Paris'te yaşamış ama bir taraftan da Perigord'la ilgisini kesmemek konusunda büyük bir itina göstermişti. Savaştan sonra biraz yaşlanmış olduğundan seyahatten hoşlanmıyordu. Tepelerden birinde yer alan güzel şatosundan çıkmıyor, ülkeye buradan hükmediyordu. Verdiği kararlar kanun demekti. Papazlarla memurlar da ondan çekinirdi. Çünkü piskoposu yemeğe davet eder, bakanı tanırdı. Memlekete yeni gelen bir kimsenin iyi karşılanıp karşılanmayacağı ondan sorulurdu. Mükemmel bir dost, korkunç bir düşmandı. Bu da evvelden kestirilemeyen önemsiz olaylara bağlıydı.

Örneğin, ortak bir dost aracılığıyla tanıdığı Romilly'leri, Preyssac'ı satın aldıkları günden beri tutuyordu, Araziyi seçerken, onun fikrini almışlardı. Serkeşlikten hoşlanmazdı. Böylelerine karşı sert hatta

merhametsizdi. Halbuki Romilly'ler, sözünü dinleyerek bu büyük şatoyu ihya etmekle hem zevkini hem de memleket sever duygularını okşamışlardı. O da onlara karşı evvela bir koruyucu tavrı takınmış sonra da dost oluvermişti. Oraya yeni gelenlere gösterdiği ilginin paha biçilmez kıymeti vardı. Romilly'lere daha geldikleri yıldan itibaren bütün kapılar açılmıştı. Onları Madam de la Guichardie himaye ediyordu. Çünkü memleketin en güzel yerlerinden biri olan Preyssac'ı harap olmaktan kurtarmışlar, gereken itinada kusur etmemişlerdi. Perigord'lular birkaç ay içinde bu karı kocayı benimseyivermişti.

Madam de la Guichardie, iki seneden beri Collette'e olanca iyi niyetini gösteriyordu. Günün birinde ufak bir olay büyük sonuçlar doğurdu. Bir gün ihtiyar kadın bahçıvan çırağı hakkında bilgi almak üzere ansızın Preyssac'a gelmişti. Beklenilmeyen bu ziyaret karşısında şaşırıp kalan Valentine, ikindi çayında misafir ağırlayacak bir şeyler olmadığından özür diledi. Guichardie'lerin yemeklerinin nefasetini ve Perigord'da bu konunun ne kadar önemli bir yer tuttuğunu bilirdi. Bu bir aile faciası demekti. Misafirin içeri girmesiyle ortadan kaybolan Collette bir saat sonra elinde kendi yaptığı pastalarla dolu bir tepsi ile göründü. O günden itibaren Madam de la Guichardie'nin yanında Collette'den söz edilemez oldu. Derhal "Küçük Romilly mi? Fevkâlade bir kız... Düşünün, Preyssac'a haber vermeden gittiğim bir gün..." diye söze başlıyordu. O kendile-

rine yapılan küçük bir hizmetin fevkalâde takdir edildiğini gösteren insanlardandı. Aradan yüz sene geçse bunu unutmayacaktı. İşte böylece, Collette onun gözdesi ve evin kızı oluvermişti.

1928 senesinde (bu öykünün başladığı tarih) vakur ve erkek gibi bir kadın olan Madam de la Guichardie 60 yaşlarında bulunuyordu. Kışın siyah kadife, yazın gümüşi veya mor ipekli elbiseler giyerdi. Acayip şekilde taranmış iğreti saçları, kat kat bukleler halinde omuzlarına dökülürdü. Elinde daima altın başlı bir baston taşırdı. Çok sevdiği gotik tarzda yapılmış yüksek koltuklara oturduğu zaman da yanından hiç ayırmadığı bastonu, yelpazesi ve saplı gözlüğü, ele avuca sığmıyan bu üç parça eşya kucağında durur, arasıra da bunlardan birisi düşer, konuşmasına engel olurdu. Bu konuşmalar dikkate değerdi. XVIII. yüzyıl kadınlarının takdirkârı idi. Kendisini onların devamı sanır ve Madam du Defend, Madam d'Epinay gibi, daha doğrusu kendi düşüncesine göre onların nasıl konuşmaları gerekirse öyle konuşurdu. Onda basit bir kadın olan Valentine Romilly'yi cezbeden, çekici hareketlerle karışık bir otorite ve bağışlayıcılık vardı.

III

Arabalar saat dörtten itibaren Guichardie topraklarında birer birer görünmeye başladı. Davetliler erken geliyordu. Gençler tenis, yaşlılar da briç oynamak istiyordu. Önce Saviniac'lar gelmişti. Oğullarının üçü de

yanlarındaydı. Onlar bütün yıl Breuilh'de oturmazlar, yalnız yazları burada geçirirlerdi. Çocuklar Paris'te okuyordu. Mösyö Saviniac mühendisti ve Paris'te birkaç yerde idare meclisi başkanıydu. Huy ve tavırları ile tam anlamıyla bir Perigordlu kalmış, bu sayede de Paris'in mali çevrelerinde tutunmuştu. Bununla birlikte başarısının bir kısmını da köylülere gösterdiği güvensizliğe borçluydu. Evde kendisini çok saydırırdı. Çocuklarıyla karısı ondan çekinirdi. Haşin, sofu ve muhteris bir adamdı.

Davetliler arasında ihtiyar Madam Marcenat da vardı. Oraya İzabella Schmitt ve altı yaşındaki torunu Alain Marcenat ile gelmişti. İzabelle, oğlunun eski karısıydı. Sonradan romancı Bertrand Schmitt'le evlenmiş olmasına rağmen geliniyle aralarından su sızmazdı.

Madame de la Guichardie, kalabalığın arasında bastonunu taşlara vurarak dolaşıyor, misafirleri ısrarla çaya çağırıyordu. Şatosundaki kaymaklar, börekler ve frenküzümü likörlerinin fevkalâdeliğini Perigord halkına göstermek bir gurur meselesiydi.

Saviniac'ların oğulları bu nefis şeylerden istedikleri gibi yiyip eğleniyorlardı. Fakat saat beşe doğru Madam Romilly ile kızını görünce büsbütün coştular.

Madam de la Guichardie:

– Peki ama Collette'ciğim, çayı dağıtmayacak mı? Bana yardım etse ne iyi olur, burada kendilerine ne ikram etsem nazlanan üç genç var... Ne?... Ne boğazsız insanlarsınız... Collette sen bu işlerden anlarsın. Gel de şu kaymağın, pastaların tadına bak. Nasıl iyi mi? Ne dedin? Tenisten evvel yemek istemiyor musun? Saçma konuşma, bir şey değil bunlar da senden ibret alacaklar, dedi.

Valentine, kocası hasta olduğu için geç kaldığından söz ediyor, ötekiler de ilgiyle dinliyorlardı. Bunu fırsat bilen gençler savuşmuş, tenis oynamaya başlamışlardı. Madame de la Guichardie pencereden, Collette'in kolundan tutarak koşan André de Saviniac'ı gördü. Misafirlerine dönerek:

– Güzel bir çift, dedi.

Perigord halkı donakaldı. Çünkü Madam de la Guichardie boşuna laf etmezdi. İradesi kuvvetli, mantığı hâkim ve nüfuzu sonsuzdu. Madam de Saviniac heyecanlandı, başını önüne eğdi ve hızlı hızlı nefes almaya başladı. Valentine kızardı, bir şeyle meşgul görünmek için bisküvi tabağına uzanarak yemeye koyuldu.

"Güzel bir çift". Bu iki kelime yemek odasında döndü dolaştı, salonlarda yankılandı ve sonunda briç oynayanların kulağına kadar gitti.

Mösyö Saviniac, "Güzel bir çift diyen kimdi?" diye sordu. Birisi Madame de la Guichardie" dedi.

– Peki kimden bahsediyordu?

– Oğlunuz André ile Collette Romilly'den.

Mösyö de Saviniac oyunu dikkatle takip ediyordu. "Hadi... Hadi..." dedi. Sonra da "Üç pik, ne dersiniz?" diye ekledi.

Terasta sigara içenler memleketi yakından ilgilendiren bir konudan bahsediyorlardı: Ortakçıların çiftliklerden ayrılması. Yıl sonunda kendilerine hesap defteri istemek ve kazancın yarısına sahip olmak hakkını veren sözleşme hükümleriyle, frankın düşmesi, hayvan fiyatlarının yükselmesi gibi durumlardan yararlanarak kendileri için çok uygun olan böyle bir anda taahhütlerinden kurtulmak istiyorlardı. Halbuki bu, mal sahipleri için yıkımdı. 1905'te altı bin frank kıymetindeki bir ortakçılık sözleşmesi bugün elli bin frank demekti. Şu halde ortakçılara hak etmedikleri fazla kıymetleri vermek gerekiyordu. Zaten mal sahiplerinin elinde bu ihtiyacı karşılayacak hazır para da yoktu.

Albay Sermaize:

– Çok şey... Ne yapacaksınız? dedi.

– Hakkımızı savunacağız albayım. Kazanamazsak çok fena. Eğer altı ortağıma sürülerin bugünkü kıymetinin yarısını verecek olursam mahvolurum.

O sırada "güzel çift" terasa yaklaştı. Birbirinden çirkin dört kızın babası olan albay suratını astı.

Madame de la Guichardie, uysal dostu Madame de Saviniac'yı tenis sahasına doğru götürerek:

– Oynayanları seyredelim, dedi.

Servilerin altına, kimsenin göremeyeceği bir yere gelir gelmez Madame de la Guichardie hemen saldırıya geçti:

– Anne'ciğim, küçük Romilly'ye dikkat ettin mi? dedi.

Madame de Saviniac, genç kız gibi güzel sesiyle:

– Evet bu sabah hep beraber balık tutmaya gittik, diyebildi.

– Fevkalâde bir kız... Mükemmel yetişmiş. Güzel, marifetli ve ev kadını. Düşünün bir gün ikindi vakti ansızın Preyssac'a gittim. Evde misafire ikram edecek bir şey olmadığından Valentine durmadan özür diliyordu. Collette'ciğim bir şey söylemeden hemen odadan çıktı... Sonra, bilinen öyküyü uzun uzadıya anlattı.

Valentine içeride İzabelle Schmitt'le konuşuyordu. Onu Philip Marcenat'nın karısı iken de tanırdı. Limousin'de uzun zaman kalmıştı. Valentine, Paris'i ve eski hayatını aramazdı ama taşrada doğup basit kalan kimselerden çok başka yerleri gezmiş insanlarla konuşmaktan hoşlanırdı.

İzabelle:

– Collette çok güzel bir kız olmuş. İzin verirseniz kocama tanıtayım. Bertrand, bu zamanın kızlarını hiç tanımadığından şikâyet ediyor, halbuki Collette bunların mükemmel bir örneği. Ne mahçup, ne de şımarık. Olduğu gibi görünen doğal bir insan. Nerede okudu? dedi.

Valentine, "evde" cevabını verdi. Onu yanımızdan ayırmak istemedik. Edebiyat ve tarihi özel hocadan aldı. Fen dersleriyle de babası meşgul oldu.

– Bakalorya verdi mi?

Valentine ezile büzüle:

– Hayır, kızlar diplomayı ne yapacak, dedi.

Açık pencereden Madame de la Guichardie ile Madame de Saviniac'ı gördüler. Terasa doğru geliyorlardı. İhtiyar kadın durmadan konuşuyor, öteki de başını önüne eğmiş, sürekli evet der gibi dinliyordu. Bi-

raz sonra Madame de Saviniac, İzabelle'in yanına oturdu. Kocasının yazdığı kitaplardan söz etmeye başladı. Madame de la Guichardie kalktı. Valentine'nin koluna girerek onu yemek odasına götürdü.

– Bir şey yemediniz Valentine, gelin de pastaların tadına bakın. Bunlar Virginie'nin marifeti. Nasıl? Karnınız aç değil mi?

Tabii, pastalar bahane idi. Yemek odasında kimse yoktu. İki kadın içeri girer girmez konu derhal değişti.

IV

Madame de la Guichardie:

– Valentine'ciğim, sana çok önemli bir şey söyleyeceğim. Her zaman sizi düşündüğümü ve iyiliğinizi istediğimi bilirsin. Sizin de filibit olduğum zaman bana gösterdiğiniz candan ilgiyi unutmam. Hatta hayatımı kurtardınız diyebilirim. İtiraz etmeyin. Bu böyledir. Düşünmesem söylemem. Ben de Collette'in mutluluğunu sağlamakla bu borçlarımı ödeyeceğimi sanıyorum, dedi.

Valentine canı sıkılmış bir tavırla:

– Collette'in mutluluğu mu? Ama daha Collette on sekiz yaşında, cevabını verdi.

– Ne zararı var, Collette tam anlamıyla bir kadın. Valentine, belki de bu işte çok acele ettiğimi sanıyorsunuz. Ama böyle iyi bir fırsatı kaçırırsanız sonra çok pişman olursunuz. André de Saviniac, kızınızı deli gibi seviyor.

Valentine yerinde duramıyordu.

– André mi? Kaç yaşında? Yirmi iki, yirmi üç. Ne çocukluk. Böyle işten hayır gelir mi hiç? diyebildi.

Valentine'ciğim, sözlerime iyi dikkat et. Perigord'da elli üç kişiyi evlendirdim, bunlardan yalnız ikisi boşandı, birisinden de cayıldı. Bu yeterli bir teminat değil mi? Tekrar ediyorum, böyle bir fırsatı kaçırdığına pişman olacaksın. Gaston'u da görseydim ona da aynı şeyi söylerdim. Saviniac'lar bütün sene burada kalsalardı belki de bu kadar telâş göstermezdim. Fakat biliyorsun bir ay sonra Paris'e gidiyorlar.

– Saviniac'lar herhalde oğullarının soylu bir kızla evlenmesini isterler.

– Yavrum Xavier ile çok defa konuştum. Bir kadın söz konusu olunca asalete kıymet vermez. Çok zeki ve geniş düşünceli bir adamdır o. Evlendirecek bir kızı olsaydı konu değişirdi. Aileye ismini verecek, erkek evlâttır. Anne'dan daha çok çekinirim. O Brötanyalıdır. Allahtan ki hassas bir kadın. Nasıl olsa kandırırım. Şüphesiz Xavier oğluna iyi bir kız almak ister, ama Collette de zengin. Çeyiz olarak ne vereceksiniz?

Valentine'nin canı sıkılmışa benziyordu.

– Galiba Gaston ona evle beraber Brouillac'ı, yahut da arazi sahibi bir gençle evlenecek olursa arazi kıymetinin tutarını nakit olarak verecek.

Madame de la Guichardie sabırsızlanıyordu.

– Arazi kıymetinin tutarı mı? Ne dedin? André de Saviniac'ı istiyorsanız cimrilik etmeyin. Anne bana büyük oğullarına Breuilh'ü vereceklerini söyledi. André ziraat enstitüsüne gidiyor, yakında araziyle bizzat kendisi meşgul olacak. Tahsilini ve askerliğini bitirir bitirmez malının başına geçecek, gelirini de kendisi alacak. Saviniac'lar sadece haftada iki defa Paris'e tavuk, yumurta, sebze getirtecekler, tatili de yeni evlilerin yanında geçirecekler. Bu kadar da hakları var tabii. Düşünün ki iyi idare edildiği takdirde Breuilh yılda yüz bin frank gelir getirebilecek durumda. Ürün iyi olsun veya olmasın dört ortakçı senede altmış bin frank sağlıyor. Söz aramızda Xavier'nin, teklifleri kabul edeceğini sanıyorum. Collette'i beğeniyor. Çeyizin ne kıymeti var, onlar öyle zengin ki...

Valentine:

– Saviniac'lar mı? Bilmiyordum, dedi.

– Yavrum, bu işte bir çocuk kadar tecrübesiz olduğunu her zaman söylerdim. İnsanların servetini yaşa-

yış arzlarına göre tahmin ediyorsunuz. Fakat bu memlekette üç, dört, hatta beş nesilden beri gelirleriyle değil de gelirlerinin faiziyle yaşayan bir çok aile olduğunu bilmiyor musunuz. İşte Saviniac'lar da bunlardan biri. Beş yüz franklık Süveyş Kanalı tahvillerinden binlerce aldılar. Sonra da çok zengin bir teyzeleri var. Fouring teyzeden bahsettiklerini duymadın mı hiç? Doksan yaşlarında bir kadın. Neuilly'de vaktiyle ailenin sayfiye evi olan etrafı sebze ve meyve behçeleriyle çevrili büyük bir villada oturuyor. Dört hektarlık bir arazi... Şimdi metresi bin sekiz yüz frank. Kaç defa satın almak istediler, ihtiyar kadın razı olmadı. Bu kıymetli araziye frenküzümü ve patates ektiriyor, kışın da çalı çırpı topluyor. Ayıplamıyorum. Kendi malı, istediği gibi kullanır tabii. Fakat düşün ki bir gün bütün bu mallar Saviniac'ların oğullarına kalacak. Demek bu bakımdan korkulacak bir şey yok.

– Ama Collette paraya kıymet vermez. Düzenlenmiş bir evlenmeye asla razı olmaz.

– Collette mi? André'nin yanında oturarak ona nasıl erik yedirdiğini görseydiniz hislerinden şüphe etmezdiniz. Tabii ona bu para meselesinden söz etmezseniz. Gençler yoksulluğa dayanamıyorlar. Collette de herhalde sıcak bir evde rahat rahat yaşamak ister. Tabii her şeyi gözönünde tutmalı.

Valentine, Collette'in ne büyük bir hayranlıkla bu aileden bahsettiğini hatırlayarak Madame de la Guic-

hardie'nin sözlerini haklı buldu. Ancak Valentine'nin içinde bu evlenmeye engel olabilecek bazı kuruntular vardı. Hemen kabul edip sevineceğine, ümitsiz bir tavırla,

– Şimdilik bir şey söyleyemem, konuştuklarımızı Gaston'a, anlatayım, diye mırıldandı.

Madame de la Guichardie, projesinin böyle kayıtsızlıkla karşılanmasına sıkılarak:

– Gaston'a bu işleri bu şekilde anlatma, daha ne istiyorsun Valentine? Size Perigord'un en güzel kısımlarından birisini vermiş oluyorum. Siz de buna karşılık surat asıyorsunuz. Dinleyin, mademki kocanız yatıyor, ben yarın Preyssac'a gider onunla kendim konuşurum, dedi.

Valentine de ezile büzüle:

– Yarın kalkacak diyebildi.

– Yatsın yatmasın, nasıl olsa beni yanına kabul eder sanırım.

Her bakımdan kendisine mükemmel görünen bu projenin daha fazla eleştirilmesine dayanamayan Madame de la Guichardie davetlilerinin yanına gitmek üzere ayağa kalktı.

V

Davetliler Guichardie'den ayrıldıktan sonra, turistler tarafından Chambord ve Chenanceaux'dan daha az tanınmakla beraber sanatçıların daha dikkate değer buldukları şatoya uzun uzun bakmaktan kendilerini alamadılar. Bu şato Perigord'dan geçenlerin hepsini kapılarına kadar sürükleyen, onları muazzam ve göz kamaştırıcı güzelliğiyle büyüleyen bu cazibesini neye borçluydu? Belki gerçek bir derebeyi malikânesi gibi büyük ovanın ortasından yükselen ve hiçbir evin sahip olmadığı konumunun olağanüstülüğüne, belki de 1630'da Marie de la Guichardie tarafından inşa ettirilen güzel bina ile Bertrand de la Guichardie'nin düşmanlarından saklandığı tek sığınak olan iki kulenin oluşturduğu karmakarışık uyuma.

Şatonun etrafında kilometrelerce dolaşan Brive Preyssac yolu üzerinde manzara sık sık değişir. Bir çift arduvaz kubbenin yükseldiği bu iki kule XIII. Louis tarzındaki binanın yanlarını gizler, bazen de onu koruyor hissini verir. Daha sonra göz ufuklara daldıkça birbirine paralel olarak süzülür gibi uzaklaşan kulelerden birisi cepheyi örter, öteki kendilerini esas binaya bağlayan köşeli yan tarafları meydana çıkarır.

Yol tekrar döner. Tepenin batı yamacını kaplayan orman Guichardie'yi bir an maskeler, sonra şato tekrar görünür. Artık kuleler gözden kaybolur. Bu değişik-

liği hayretle seyreden turist, üç kısma ayrılmış, ufukta pembe granitten yapılmış gibi duran güzel bir XIII. Louis şatosundan başka bir şey göremez.

Valentine, herkesin hoşuna giden bu manzaraya dalıyor, bazen de kızının yüzüne endişeyle bakıyordu. Nihayet Guichardie ufuklarda kaybolunca Collette, bir şey sormasını bekliyormuş gibi Valentine'e döndü. O da konuşmaya çalışarak:

– Tenis nasıldı? İyi eğlendin mi? dedi.

– Harikulâde, André mükemmel tenis oynuyor. İlahi bir oyundu.

– Bu da ne demek Collette?

– Vallahi anne, ilahi bir oyundu. André topları öyle güzel atıyordu ki, hepsi yıldırım gibi düşüyor. Beraberdik, ben iyi oynayamadığım halde kardeşlerini, iki altı, bir altı, dört altı, tam üç defa yendik.

– Tenisten başka bir şey konuşmuyor musunuz?

– Kiminle? André ile mi? Ziraat Enstitüsünde olduğuna göre, tabii, araziyi işletmek, hayvan yetiştirmek vesaireden bahsetti. Bana birçok şeyler öğretti. Kitapları, müziği de seviyor.

– Ya kardeşleri?

– Kardeşleri de terbiyeli çocuklar, ama André hepsinden mükemmel. Seyahat etmiş, daha olgun...

Valentine düşünmeye başladı. Olgun, olgun. İlahi bir oyun... Gaston haklıydı. Collette bunları nereden öğreniyordu? Daha bir yıl öncesine kadar hemen hemen evden dışarı çıkmazdı. Tekrar düşünceye daldı. Otomobil Preyssac yokuşunu çıkmaya başlayınca:

– İnşallah baban iyileşmiştir, dedi.

Babam mı? Bir şeyi yok. Kendisini hasta sanıyor. 'Hastayım' deyince gülüyorum, o da iyileşiyor.

– Ne kadar kalpsizsin Collette.

– Ben mi? Hiç değil. Her şeyi olduğu gibi görüyorum o kadar.

Valentine içini çekti. Cevap vermedi.

VI

Romilly, karısıyla kızı gittikten sonra kalkıp giyindi. Ağrıları geçmişti. Roubinet'ye, Pueff tarlasındaki buğdayları ayrı bir yere koymasını tenbih etmişti. Bruyères çiftliğine kadar gidip gözüyle görmek istiyordu. Bu tarlaya yeni cins buğday ektirmişti. Çok pahalı olduğu için mahsulü tohum olarak saklayacaktı. Çünkü buğdayların bu granitli topraklarda cinsi pek çabuk bozuluyordu.

Ayağa kalkar kalkmaz hastalıktan eser kalmamıştı. Köpekler onu kapının eşiğinde görünce yanına koştular.

– Hey, Luronne... Ne oldu? Yılan mı soktu seni? diye bağırdı.

Arazide yılanlar vardı. Romilly, hastalıktan korktuğu gibi zehirli yılanların köpeklerini sokmasından da korkardı. Halbuki Luronne neşeli neşeli çiftliğe doğru dört nala koşuyor, arasıra durup sahibini bekliyordu. Romilly parlak güneşin altında Bruyéres'e doğru yürürken deminki kuruntusuna gülüyordu.

– Hiç sebep yokken kaç defadır ölüyorum sandım. Ama bir gün bu olacak. Her sabah binlerce insan uykudan kalkarken bir kırıklık hisseder, öldürücü bir kırıklık... Aynada ağızlarını çarpılmış, yüzlerini şişmiş görürler... İşte mahvoldum, derler. Bu gerçektir de...

Ağaçlar arasında, kırılmış sarkmış dalları görünce durdu. Demek Roubinet'nin hakkı varmış. Buralarda yaban domuzu dolaşıyor, patatesler olmadan onu yakalamanın çaresine bakmalı...

Sonra yine düşünceye daldı. Yoluna devam etti.

"Ölmek mi? Bunun farkında mıyız? Ölüm, güç bir şey değil galiba." İşin garibi, ölümden korkmamasıydı. Yaşayacağı kadar yaşamıştı. Şöyle böyle geçen bir ço-

cukluk... Sonra dayanılması güç, ıstırap dolu bir devre... Nihayet uzun süren mutluluk... Kimsenin, hiçbir şeyin bozamayacağı saadet. Ama bilinmez ki. O da bütün ıstırap çeken insanlar gibi ilerde henüz görünmeyen bir felâketin gölgelerini seziyordu.

Havalar kurak gitmişti. Bruyéres vadisindeki çayırlar ihtiyaca yetecek gibi değildi. Gözü, başları önlerine eğilmiş, bu yanmış topraklarda yiyecek bir şey arayan koyun sürüsüne ilişti. Otlar biçildikten sonra çayırlar tekrar yeşermemişti. Turplar bile sıcaktan kavrulmuştu. Kışın hayvanlara ne vereceklerdi?

Harman motorunun sesi gitgide yaklaşıyordu. Nihayet Bruyéres'de idi. Bir sürü tavuğun siyahlar giymiş orkestra şefi edasıyla dolaştıkları avluda birçok kimse harman makinesine buğday demetleri koyuyorlardı. Sarı buğday, makineye bağlı çuvallara doluyordu. İnce, paslı borusu havada duran, tozlarla örtülü bu küçük buhar makinesinin üstünde, uzun bıyıkları aşağı sarkmış, avurtları içine çökmüş bir adam oturuyordu. Başına bere giymişti. Romilly'yi önce o gördü.

– İşte efendimiz geldi, diye bağırdı.

Gaston:

– Günaydın Siméon baba, nasıl dertlerin bitti mi? dedi.

– Hayır Mösyö Romilly.

Kâhya, geniş kenarlı hasır şapkasını çıkardı ve efendisine yaklaştı. Kan ter içindeydi ama memnun görünüyordu.

– Bu sene nefis ekmekler yiyeceğiz. Mahsul iyi, hem de çok, dedi.

– Buğdayı kontrol ettirdin mi?

– Evet Mösyö, altmış yediden fazla, on beş seneden beri ilk defa...

Oradakilerin hepsi neşeli idi.

– Müşteri buldunuz mu?

– Geçen seneki müşterimiz Mösyö Chabrol. Onunla alışveriş kolay. 'İyi tart, ona göre para alırsın' diyen açgözlülerden değil.

Gaston, Pueff tarlasındaki buğdayın ne olduğunu merak ediyordu. Kâhyanın, emirlerini harfi harfine yerine getirdiğini gördü. Altın buğdayların su gibi aktığı bu çeşmeye uzun uzun baktı. Çiftliğini seviyordu, vaktiyle fabrikasını da böyle sevmişti. İnsanların ciddi işlere bağlandığını görmekten zevk duyuyordu. Oysa Guichardie'lerin çayı ne sıkıcı idi.

Preyssac'a döndü. Karısıyla kızı otomobilden iniyordu...

Collette:

– Bak babam kalkmış bile, bravo, diye bağırdı.

Valentine üzüntülü bir tavırla:

– Bu ne tedbirsizlik, yukarı çıkalım da sana birkaç damla 'Teinture de Crategus' vereyim dedi.

– Neden? Ben iyiyim.

– İlaç alman daha doğru.

Odada yalnız kalınca Romilly, karısının bir şeye üzüldüğünü derhal anladı.

Valentine söze başladı.

– İyi olduğunu biliyorum, ilacı bahane ederek seninle biraz yalnız kalmak istedim. Neler oldu biliyor musun?

Gaston, karısına hayret ve endişeyle baktı. O da Madam de la Guichardie ile konuştuklarını uzun uzadıya anlattı.

– Bizi sıkboğaz ediyor, hemen karar vermemi istiyor, bereket versin sen yoktun da öylece kaldı.

Gaston:

– Neler oluyor? Saviniac'lar mı? Güç beğenir ve kibirli insanlar... Bununla beraber mükemmel bir aile... Ne yazık... Collette çok mesut olabilirdi...

– Daha fenası, Collette'le André sevişiyorlar.

– Bunu sana Collette mi söyledi?

– Hayır, kendi aralarında bile bu konuyu bu kadar açık konuşmuş olmalarına ihtimal vermiyorum. Bilmem, ben öyle görüyorum. Hayret ediyorum doğrusu. Bu neslin çocukları duygulara fazla değer vermiyor. Hatta bazı kelimeler onlara gülünç geliyor... Örneğin "Sizi seviyorum" demek... Evet... Bir gün Collette bana:

– Anne, eğer bir genç size hergün telefon eder, bir yere gittiği zaman sürekli kart gönderir, size takılır, giydiklerinizi eleştirir ve sözlerinizle alay ederse sizi seviyor, demektir, demişti. Doğru, Collette söylemese bile, André'yi seviyor, biliyorum.

Karı koca uzun süre sustular. Romilly pencereye dayanmış, birbirinden siyah bir gölgeyle ayrılmış Chardeuil kuleleriyle kavaklara yükselen beyaz dumanları görmeden uzaklara bakıyordu.

Nihayet Valentine:

– Ne düşünüyorsun? dedi.

Çocukluğunda gördüğü manzaralar gözünde canlanıyordu. Eure vadisi... Su kenarında söğütlerin gölgelediği dar bir yol... Turuncu kiremitli büyük damlar... Mavilikler içinde bir su hazinesi... Harman makinelerinin devamlı sesleri, yünlerden çıkan yağlı kokuları duyuyordu. Biraz sonra cevap verdi.

– Bilmem. Bir şey düşünmüyorum.

VII

O zamanlar Eure vadisindeki yün dokuma fabrikaları sahipleri arasında Romilly'ler özel bir yer işgal ediyordu. Quesnay, Pascal - Bouchet ve Schmitt'ler gibi muazzam fabrikaları yoktu. İmalathanelerinde tezgâh adedi yüzü, işçi adedi de üç yüzü geçmiyordu. Ama manevi nüfuz ve mali vaziyetleri bakımından vadinin en büyük derebeyinden aşağı kalmıyorlardı. Memleketteki ilk fabrikaları onlar kurmuşlardı. Buna rağmen ihtiyatlı ve sade insanlardı. Mütevazi bir adam olan Achille Quesnay, Croix Saint Martin şatosunu satın aldığı zaman Romilly ailesinin reisi Deodat Romilly hâlâ atalarından kalan fabrikaya bitişik küçük evde oturuyordu. En yakın dostları ve müşterileri olan Delandre'ları görmeye Paris'e giderken, pazarlığa engel olmak için daima lekeli ve yırtık bir elbise giyerdi.

"Acındırmak, gıpta ettirmekten daha iyidir" derdi. Oğlu Gaston Romilly'nin çocukluğundan beri aşk maceralarına karşı kuvvetli bir eğilimi olduğunu ve bilhassa Pont-de I'Eure halkının insan yerine koymadığı bazı kadınlara devamlı surette bağlandığını gören bu kudretli, bu sağlam kişinin hayretler içinde kalması pek tabii idi. Bu müşfik ve hayalperest çocuk, hangi uzak soyaçekimin gelip geçici hevesiyle böyle son derece prensiplere bağlı kimseler arasında doğmuştu. Romilly'ler bunu anlayamıyorlardı. Bilhassa 1903'te Pont de I'Eure'e gelen bir sirk dansözüne âşık olarak arkasından panayır panayır dolaşıp evlenmekten bahsettiğini duyunca fena halde utandılar. Onu memleketten uzaklaştırarak dansözü unutturmaya çalıştılar. Bu sefer de Yorkshire'in Pont de I'Eure'ı demek olan Huddersfield'de geçen iki sene içinde, ailenin tahmin ettiği gibi, bir İngiliz kızına tutuldu ve yine evlenmeye kalktı.

Deodat Romilly:

– Evlenmek mi? Evlenmek mi? Bu çocuk aklını evlenmekle bozmuş, diye bağırdı.

Bu olayı Gaston'un yanlarında çalıştığı Stiringlerden zamanında öğrenen aile derhal parayı keserek oğullarını geri çağırdılar. Bu suretle Gaston'u gözetim altına almış oluyorlardı. Mavi gözleri, sarı Viking bıyıkları; memleket çocuklarından üstün zekâsı, duyarlı-

ğı ve çılgınlıklarının öldürücü büyüsüyle güzel bir Normandiyalı olan Gaston oradaki bütün zengin kızlarının hoşuna gitmekle beraber ailesinin evlenmesine karışmasını istemiyordu.

1907 senelerinde artık her hafta Paris'e gidip gelmeye sağlık durumu uygun olmayan Deodat Romilly, yerine Gaston'u göndermeye başladı. O da çalışkanlığı, üstelik de renk ve desen seçmekteki ince zevki sayesinde bu işi daha iyi başardığını gösterdi.

Bu seyahatler pek doğal olarak kötü eğilimlere tekrar yol açtı. İki yıl Mathurins'de oynayan bir artistle yaşadı. Fakat bu kadın çıkarına çok düşkün olduğunu öyle budalaca gösterdi ki artık bir tehlike söz konusu olamazdı. 1909 senesinde, bir gün Gaston, Delandre ticarethanesi şeflerinden birisiyle kış mevsimi için hazırlanacak yeni desenleri inceliyordu. Güzel bir seri üzerinde durdular. Karar vermek güçtü. Nihayet Georges Delandre, babasına:

– Bu işin içinden çıkamayacağız. Aklıma bir şey geldi. Romilly ile hemen Valentine'e gidelim. O mükemmel halleder, dedi.

O zamanlar Valentine Gontran, yirmi dört yaşlarında bir kızdı. Madeleine civarında Godot-de-Mauroy sokağında, son günlerde çok rağbet gören küçük bir moda evinin sahibiydi. Paris'te bu gibi moda evleri ga-

rip bir şekilde gelişir. Canlı bir organ nasıl bir tek hücreden başlayarak gelişirse, bu müesseseler de öyledir. Bunları sermaye kuvvetiyle bir tek binada birkaç gün içinde kurmaya imkân yoktur. Fakat modellerin güzelliği ve dikişin fevkalâdeliği hakkındaki dedikodular şaşılacak bir suretle yayılır. Bütün Paris kadınları müşteriden ayak basılmaz bir hale gelen salonlarda buluşur. Hélène de Thianage orada Denise Holmann'ı, o da İzabelle Schmitt'i gördüğü için moda evine kıymet verir. Durmadan sipariş alan atölyeler kısa bir zamanda moda evi olur. Artık kibar semtlere gitmek gerekir. Bankalar kredi açar, önceleri sermayesi bir kadının zevkinden ibaret olan önemsiz bir iş, sanayi dalı haline girer. Sonunda hisse senedi çıkarır. Zenginleşen kurucusu seyahate çıkar. Eskisi gibi tamamen kendisine ait olmayan ticarethaneyi ihmale başlar. Bunu bir düşüş, bir iflâs takip eder. Oysa ki bu sıralarda dar bir sokağın karanlık apartmanlarından birinde yeni bir kudret kendisini gösterir. İşte 1909'da Valentine atölyesi de bunlardan birisiydi. Valentine, Sarlat'dan Paris'e on dört yaşında gelmişti. Yarı köylü, yarı burjuva bir ailenin kızıydı. Perigord'da, Gaskonya'da ve Limousin'de birçok akrabası vardı. Babası kolej profesörüydü. Genç yaşında dul kalan annesi zeki bir kadındı. Çok bedbahttı. Kızının eğitim ve terbiyesi için elinden geleni yapmıştı. Fakat bir kuruş bile bırakmadan ölmüştü. Dayısı Paris'te büyük bir modaevinin müdürüydü. Teyzelerinin ısrarı üzerine Valentine'e o işyerinde

iş buldu. Diğer sanatlar gibi yetenek ve gayretin büyük bir rol oynadığı bu işte Valentine az zamanda başarıya ulaştı. Müzeleri, kütüphaneleri uzun uzun gezdi ve resim dersi aldı. Yirmi bir yaşlarına geldiği zaman ağırbaşlı, hoş bir kız olmuştu. Emretmek ve yaratmak yeteneği sonsuzdu. Ona patronluk eden; sonra da başarısını çekemeyen dayısından fena muamele görüyordu. Kendi kendine çalışacak kadar para temin edince müesseseden ayrıldı. Üç sene içinde mükemmel tutundu. 1906'da küçük bir atölye ile işe başlayan Valentine 1909'da her birinde otuz beş işçi çalışan altı atölyenin sahibiydi.

Georges Delandre, yolda Romilly'ye:

– Mükemmel bir kimseyle tanışacaksın. Bugün Valentine, moda âleminde 1890-1900 senelerinde Rosie veya Collette'in işgal ettiği yeri tutuyor. Çok da namusludur. Kaç kere denedim... İmkânsız... Hele zevkinin inceliği. Neyse... Göreceksin ya...

Gaston Romilly daha ilk ziyaretinde Valentine'e için için âşık olmuştu. Onu Georges Delandre'ın tarifine yakın buluyordu. Güzelliği insanı hayrette bırakmıyordu. Daha çok dinlendirici ve güven verici idi. Durgun yüzünde hoş bir ifade vardı. İnsanları idareye alışık olan Gaston, patronluk etmenin ne güç bir iş olduğunu bilirdi. Valentine gibi genç bir kızın öfkelenmeden, bağırıp çağırmadan, sadece zekâsının, sağlam ira-

desinin ve derin mesleki bilgisinin büyüsüyle bir sürü işçi tarafından saygı görmesini beğeniyordu. Gaston ondan arasıra gelip kendisini ziyaret etmesi için izin istedi. O, karşısındakinin ne demek istediğini anlamış, yüzünde hoşgörülü bir tebessüm belirmişti (şimdi de kocası hastayım dediği zaman dudaklarında aynı tebessüm vardı). Çünkü bu boylu boslu, yakışıklı adam ona hemen güven vermişti.

Artık Gaston, elinde bir sürü model ve desenle her hafta Valentine'i görmeye geliyordu. O da bunları inceliyor, seçiyor ve işe yaramayacakları ayırıyordu. İngiliz kumaşlarını Pont - de -I'Eure'de imal olunanlardan daha kaba fakat daha modaya uygun bulduğunu söyleyince Gaston onları birer birer muayene ediyor ve gözlerini kapayarak:

– Ne yalan söyleyeyim, ben fark görmüyorum, diyordu.

Valentine gülüyor; onu, mesleki bilgisiyle övünmekle itham ediyor, oysa ki gerçekte alçakgönüllü, sevimli ve "mert" buluyordu.

Gaston ona teşekkür etmek istediği, daha doğrusu ondan hoşlandığı için arasıra gezmeye davet ediyor, sonra da sık sık Paris'e gelerek günlerce kalıyordu. Geceleri çalışmıyordu. Valentine'nin çok ahbabı yoktu. İkisi de bu buluşmalardan gitgide daha büyük bir

zevk duyuyorlardı. Nihayet 1909'da Venedik'e seyahate gittiler. 1910'da bir kızları oldu.

VIII

Yerin kulağı var derler. Daha Collette annesinin yanında, ağlayan, henüz doğmuş, kıpkırmızı bir yavru iken Deodat Romilly onun varlığından haberdardı. Bu olayı önce Delandre'ların büyük oğlu Pont-de-I'Eure fabrikatörlerinden Antoine Quesney'e, o da büyükbabasına anlattı. Nihayet Pascal-Bouchet gibi Romilly'leri de pek sevmeyen Mösyö Achille herkese yaydı.

– Gaston Romilly'nin Paris'te bir kızı olmuş... Ne âlâ. Deodat, moda âleminde yer tuttu. Artık büyükbaba oldu...

Pont-de-I'Eure'de bütün bir ay bundan başka bir şey konuşulmadı.

Bazı kimselerde toplumsal içgüdüler, doğal içgüdülerden daha kuvvetlidir, meşru torunlarına karşı mükemmel bir büyükanne olan Madame Romilly, büyük oğlunun kızını ve kendisine uzun uzun övülerek anlatılan genç kadını tanımak istemedi. Gaston, anasıyla babasının her şeyi bildiklerinden emin olduğu halde onlara Paris'teki ailesinden dört sene bahsedemedi. Valentine'i haftada üç gün görüyor ve kızını deli gibi seviyordu. Fakat Pont-de-I'Eure'u çok iyi bildiği için hayatını Valentine'le birleştirmek imkânını göremiyordu.

Bu amaca ulaşabilmek için savaş ilanı gibi önemli bir olayın çıkması lazımdı. Gaston daha seferberliğin ilk günlerinde piyade üsteğmeni olarak orduya katılmak zorunda kaldı. Bu ayrılığın uyandıracağı telâş ve heyecandan faydalanarak kızıyla, karısı saydığı genç kadını annesinin yanına bırakmak istedi. Fakat böyle bir anda aldığı cevabın şiddeti karşısında heyretler içinde kaldı.

Madame Romilly:

– Korkma, onları açlıktan öldürmem ama ikisini de gözüm görmesin. Dünyada yanıma almam, Allah göstermesin, bu olacak iş değil, dedi.

Gaston'un alayı Rouen'e gönderiliyordu. Paris'e uğramaya vakit yoktu. Pont-de-I'Eure'den hareket etmek zorundaydı. Fakat 1915'te aldığı ilk mezuniyeti Valentine'nin yanında geçirdi.

Savaştan sonra bu yepyeni hayatın etkisiyle değişen Gaston, Pont-de-I'Eure halkının ne diyeceğine önem vermeyerek Valentine'le evlendi ve kızını resmen tanıdı.

Artık karısını çalıştırmayacak, Normandiya'ya dönecekti. Valentine'i de kendileri gibi avare gören Pont-de-I'Eure hanımefendileri onu daha iyi karşılayacaktı. Valentine, buna razı oluyordu ama bir taraftan da üzülüyordu. İşini, satmak zorunda kaldığı modaevi-

ni çok seviyordu. Savaşın son yıllarını Paris'te hemen hemen herkesle ilgisini keserek kızını büyük bir itina ile yetiştirmek, günde birkaç saat de Belçikalı ilticacılara yardım etmekle geçirmişti. Düzenli çalışması ve ciddiyeti sayesinde bu sahada büyük hizmetler görmüştü.

Gaston, 1918'de, Mütareke sıralarında, artık karısını, ailesine kolaylıkla kabul ettirebileceğinden emindi.

Bu uzun ayrılık ona ailesinin "fikirlerini" unutturmuştu. Tehlike içinde kalmanın ve başka terbiye almış arkadaşlarının etkisiyle yavaş yavaş zayıflayan sonra da silinip giden bazı prensipler, savaşın zorunlu kıldığı bu yeni hayat tarzıyla kendi çevresinde büsbütün sıkışıp kalan bu küçük şehirde iyice köklenmişti.

Deodat Romilly'nin Pont-de-I'Eure'da manevi etkinliği son dört yıl içinde daha fazla artmıştı. Bu duruma çok değer verir, hatta sarsılması söz konusu olunca çocuklarından birisini bile feda edebilirdi.

Madame Romilly de yumuşayacak gibi değildi. Oğluna şöyle söylüyordu.

– Anlamıyorum. Ne demek istiyorsun? Bu kadından nefret etmeme rağmen onu kabul edeceğimi sansan bile, Pont-de-I'Eure halkının kabul etmeyeceğini biliyorsun. Denemeye bile değmez, zaten çıkarın da bunu gerektiriyor. Çocuğa gelince, soyunu tespit edip

evladın olarak kaydettirsen bile herkesin nazarında bir piçtir. Onu buraya getirmekle ne duruma düşeriz? Hem öteki torunlarımla beraber okula mı gidecek? Allah göstermesin, bu olacak iş değil.

Gelinlerinden birinin Pont-de-I'Eure'daki sıkı disipline dayanamayarak kocasından boşanması üzerine Madame Romilly büsbütün katı kalpli olmuştu.

Bu çetin tartışmalar haftalarca devam etti. Nihayet Gaston, inatçı ailesini ikna edemeyeceğini anladı. Babası savaştan önce olduğu gibi "ticarete devam etmesini", Paris'te kalıp satışla ilgilenmesini, haftada bir kere yalnız başına Pont-de-I'Eure'e gelip kalmasını istiyordu.

Gaston artık istediği gibi yaşamaya alışmıştı. Kendisini, günden güne daha fazla sevdiği bir kadını istemeyen ailesiyle sürekli olarak ilişkide bulunduracak olan bu onur kırıcı hayata artık tahammül etmeyecekti.

Valentine'nin ailesi köylü idi. Çocukluğunu köylerde geçirmişti, bu hayattan sıkılmıyordu. Perigord'da veya Gaskonya'da arazi satın almalarını kendisi teklif etmişti.

Gaston, 'Deodat Romilly ve Oğulları' ticarethanesindeki hissesini sattı. Bu paranın bir kısmıyla, kendisine bir askerlik arkadaşının tanıttığı Madame de la Guichardie'nin fikrini sorduktan sonra Preyssac'ı satın al-

dı. Bu işte isabet etmişti, çünkü bu güzel topraklar frank düşmeden, savaştan önceki fiyatlara yakın bir fiyatla alınmıştı. On senede kıymeti dört misli artmıştı. Üstelik de Romilly, Preyssac'ı memlekette tamamen yeni olan bir tarım usulüyle işleterek kıymetini daha da yükseltmişti. Buralara has hayvan cinsleri, özellikle inekler olmadığından Hollanda'dan itina ile seçilmiş damızlık hayvanlar getirtti. On senede öyle şöhret kazandı ki, hayvanlar diğer çiftliklerdekilere göre üç dört misli fiyatla satılmaya başlandı. Valentine'nin gözetiminde bulunan yoğurthane de bütün memleket için bir örnek müessese haline geldi. Bununla ancak Chrentes kooperatifleri yoğurthaneleri boy ölçüşebilecek durumdaydı.

Deodat Romilly, 1924'te büyük oğluyla dargın öldü. Vasiyetnamesiyle küçüklere daha fazla mal bağışlamakla beraber, büyük oğlunu kanuni hissesinden mahrum bırakmamıştı. Bu suretle Gaston'un mali vaziyeti düzelmiş oluyordu. Fakat her şeye rağmen gayet sade yaşıyorlardı. Paris'e arasıra gidip birkaç gün kalıyorlar, hemen hemen hiç seyahat etmiyorlardı. Romilly'lerin takındığı düşmanca tavırların baskısı altında Perigord'da özenle yaşıyorlar, dedikoduya meydan vermiyorlardı. Halbuki Valentine'i takdir ve himaye eden Madame de la Guichardie'den her zaman ilgi görüyorlardı. Sanayi ile uğraşan Normandiya ile tarım memleketi olan Perigord arasında sıkı ilişkiler yoktu. Valentine'nin ailesi, Romilly'lerin bulunduğu bölge civarında oturan saygıdeğer insanlardı.

Bunların arasında Perigueux'de meşhur bir doktor vardı. Büyük amcaları Adolphe Gontran uzun zaman Brantome'da oturmuştu.

Valentine'in kısa süren ticaret hayatı hakkında Madame de la Guichardie harikalar anlatmıştı.

Gaston'la Valentine'nin, komşularından gizlediği bir nokta vardı. 1901'de birbirlerini tanır tanımaz evlendiklerini söylemişlerdi. Perigord'da, Collette'in evlilik dışı doğduğunu bilen yoktu. Komşular şöyle dursun, Collette de bilmiyordu. Valentine kocasına, eğer yeniden dünyaya gelecek olsam, aynı şekilde hareket eder, şimdiki gibi yaşardım, derdi. Ama kızının hakkında vereceği hükümlerden endişe ediyor; hatta utanıyordu. Onu okula göndermemesine de sebep buydu. Çünkü herhangi bir resmi kuruluş, üzerinde "Gaston Romilly ve Valentine Gontran tarafından tanınmış gayrimeşru çocuk", yanında da: "Evlilikle nesebi tashih edilmiştir" kaydı bulunan nüfus kâğıdını isteyecekti. Collette'in evlenmesi bu yarayı deşiyordu. Medeni halin değişmesi bazı resmi evrakın gösterilmesini gerektiriyordu. Sonra bu evrak, Saviniac'lara verilecek şahitler huzurunda Collette'e okunacaktı. Belki de prensiplere çok bağlı olan Saviniaca'lar, piç damgasını taşıyan bir kızla oğullarının nişanlanmasına razı olmayacaklardı. Perigord, nişanın bozulmasının bu onur kırıcı sebebini öğrenecekti. Şüphesiz Valentine; zamanı

gelince kızına bütün geçmişi olduğu gibi anlatacaktı. Fakat Collette'in; ailesi daha ağzısıkı ve daha hoşgörülü bir yabancı ile evleneceğini ümit etmişti. Yine uzun zaman sakin bir şekilde yaşamaya devam edeceğini sandığı bir anda ortaya önemli bir engel çıkmış ve eskiden çok metinken mutluluk içinde yumuşamış, nihayet öldürücü bir noktadan yaralanmış olan bu kadın, artık kendisinde, bu sınıf halkın çok önemseyeceği bu olay karşısında verecekleri haksız hükümlerle mücadele edecek cesareti görmüyordu.

IX

Karı koca öyle derin düşünceye dalmışlar ve öyle kederliydiler ki saatlerin geçtiğini bile hissetmeden uzun zaman sessiz sedasız oturdukları yerde kaldılar. Ancak Collette'in neşeli sesi bu iki insanı kendilerine getirdi.

– Yemek yemeyecek miyiz anne? Guichardie'lerin çayı iştahını mı kesti? Ben öyle acıktım ki!...

İkisi de doğal görünmeye gayret ediyorlardı. Fakat Collette gariplik olduğunu derhal anladı. Tenis oynarken Madame de la Guichardie ile Madame de Saviniac'ın uzun uzun gezdiklerini görmüş ve aldanmayan bir içgüdüyle ona bu gezmenin kendisiyle André'yi ilgilendirdiğini sezmişti. Yemekten sonra her zaman olduğu gibi anası ve babasıyla terasta oturacağına:

– Okuduğum kitap bitmek üzere, biraz sonra gelirim dedi.

Yaz akşamları hava güzel olduğu zaman Romilly'ler Preyssac terasının ortasında duran bir bahçe sırasına oturarak gecenin gölgelemeye başladığı tepeler ve ormanlar çerçevesini seyretmekten büyük bir zevk duyuyorlardı.

Valentine bu saatlerden hem korkar hem de hoşlanırdı. Kocasının yanına sokularak başka bir vücudun sıcaklığından duyduğu güvenle benimsendiğini daha fazla hisseder ve günün mucizesini rahat bir gönülle yudum yudum içerdi. Karanlık, gün ışığını öyle hafif, öyle kısa aşamalarla kaplardı ki, Valentine her akşam gurubu boş yere gözlerdi. Mavi gökyüzü kül rengi oluverir, sıra ile uzanıp giden tepeler birbirine karışırdı. Valentine birdenbire serviler üzerinde yükselen karanlık kubbenin içinde parlayan ilk yıldızı, başını kaldırınca da nereden çıktığını bilmediği yıldızlar arasında köpürerek çift sıra halinde uzanan Samanyolu'nu görürdü.

Gaston da karısı gibi bu manzarayı seyretmekten hoşlanır ve bu zevki sessizlik içinde azar azar tadardı. Fakat o akşam, Collette'in oradan uzaklaştığını görünce Valentine'in kolunu tuttu ve kimsenin işitemeyeceğinden emin olmak için etrafa bakarak söze başladı.

– Anlattıklarını yemekte düşündüm. İşleri kendi haline bırakamayız. Çabucak çıkmaza gireriz. Yalan yalan üstüne gelince de cesaretimizi kaybederiz.

– Ben de aynı fikirdeyim, ama ne yapmalı?

– İki hal çaresi var. Ya Saviniac'lara bu projenin bize uygun gelmediğini söylemek 'tabii bir bahane bularak, örneğin Collette daha küçük... Paris'te oturmak istiyor.' Yahut buna benzer şeyler.

Valentine sözünü kesti.

– Hayır, ortada Collette varken bu olmaz. Eğer André'yi sevmemiş olsaydı nihayet Saviniac'larla darılır bu işi hallederdik. Ama Collette, André'yi seviyor... Yemekte ondan bahsetmemek için nasıl kendini tuttuğunu görüyordum. Her dakika ismini söylememek elinde değil. Her söyleyişinde de yüzü değişiyor. O ne istediğini biliyor. Hayali birtakım engeller çıkaracak olursak bunları yenecektir. Sadece gerçek sebep onu bu işten vazgeçirebilir. Pek de belli olmaz. Zaten demir gibi olan iradesini üstelik sen de takviye ettin. Sana her zaman söylerim.

– Öyle ise başka bir hal çaresi daha var... Gerçeği Madame de la Guichardie'ye söylemek. Bizi sevdiğini sanıyorum. Benim bildiğim kadınsa anlatacaklarımız onu çileden çıkarmaz. Kimbilir? Belki de Saviniac'lara nihayet bu eski hikâyenin büyük bir önemi olmadığı-

nı anlatacak kadar nüfuza sahiptir. Herhalde bu işi yapabilecek bir kimse varsa o da Madame de la Guichardie'dir.

Valentine bir an düşündü ve birkaç saatten beri kendisine hâkim olan yorgun ve cesareti kırılmış bir tavırla:

– Çok fena, ben de senin gibi, Madame de la Guichardie'nin seven bir kadın olarak buna kızmayacağına eminim. Fakat memleketteki itibarına fazla değer verir. Başarısızlıktan ödü kopar.... Ancak onların tarafını tutarak bize düşman da olabilir. Evlenmeden evvel seviştiğimize kızmaktan çok (bu onu ilgilendirmez) kendisinden durumu saklamış olmamıza darılabilir. İşte, bulduğun ikinci hal çaresi de tehlikesiz değildir. Bizi bir dosttan edebilir. Bu olay Collette'in ümitlerini kırabilir. Ama başka çare de göremiyorum. Evet haklısın. Madame de la Guichardie'ye gerçeği söylemek gerek.

Valentine bir an düşündü.

– Ya Collette? Ona da her şeyi söylemek gerekecekti. Çünkü nasıl olsa André'den öğrenecek. Collette'e bu öyküyü anlatabilir misin? Ben anlatamam; bu belki korkakça bir davranış ama, nihayet kuvvet meselesi. Kendimde bu cesareti göremiyorum, dedi.

– Niçin? dediğin gibi, geçmişimizde utanacak bir şey yok; belki de altı yıl kimsede iyi bir etki bırakmadık... Ama biz böyle mi düşünüyorduk? Ben kendi hesabıma her zaman, bilhassa Collette'in doğumundan sonra kendimi sana evlilik ilişkisi kadar sağlam bir bağla bağlı sayıyordum.

– Ben de... ama... O zaman yaşadığı küçük apartmanı, yatağının yanında duran Collette'in küçük karyolasını ve mösyönün adı Gontran değil mi diye soran, kendisini kabul etmekten daima kaçınan, hatta Collette'i bile tanımayan Gaston'un annesi Madame Deodat Romilly'yi düşünüyordu.

– Beni dinle... Kabahatli olduğumuzu sanmıyorum. Güç vaziyetler içinde elimizden geleni yaptık. O zaman sosyal hayatın "hemen kenarında" yaşıyorduk. Ailen beni istemiyordu. Haklı olsun olmasın bu benim için derin bir üzüntüydü. Anısı bile canımı sıkıyor. Sonra bu durumu Collette'e anlatmak için o zaman içinde bulunduğum çevreyi, ailenin durumunu tüm detaylarıyla anlatmamız gerekiyor. Yoksa yaptıklarımızı tanıdığı insanlarla karşılaştırarak kötü bulacaktır. Ortakçı Vauzelles'in kızı Thérése bir gayrimeşru çocuk doğurduğu zaman, ikimiz de Collette'in, bu en yakın dostuyla konuşmasını yasakladık. Perigueux'de kimse görmeden doğurması için para verdik. Geçmişimizi düşünmüş olsaydık. Bu, bizim tarafımızdan yapılması doğru

olmayan bir hareketti. Bugün bunun cezasını çekiyoruz. Collette'e durumumuzun Thérèse'den çok farklı olduğunu nasıl açıklamalı. Hem başka mıydı? Şansım varmış da sen namuslu çıktın. Beni terkedebilirdin de... O zaman?... Hayır hayır, Collette'e bunlardan bahsetmeyeceğim. Sen anlatabilirsen ne âlâ...

– Mutlaka anlatmam gerekiyorsa ne yapalım. Ama bu o kadar güç ve zorunlu ki? Madame de la Guichardie'ye, bütün bunları Collette'e de anlatmasını rica edelim. Onu seviyor, beceriklidir de. Bu iş için kendisini seçtiğimize memnun olacak, hem de geçmişteki bu durum onu ilgilendirmediği için daha iyi açıklayabilir.

Bu sırada geldiğini haber vermek için gürültü yapan kızlarının ayak seslerini duydular. Collette onlarla birkaç dakika konuştuktan sonra yatmaya gitti. Gaston'la karısı da yukarıya çıktılar ve odalarında uzun uzun konuşmaya devam ettiler. Sonunda aynı şeyleri yüzlerce kez tekrarladıktan sonra, saat ikiye doğru uykuya daldılar.

X

Bu öykünün Madame de la Guichardie'ye yaptığı etki Romilly'lerin tahmininden tamamen başka oldu. Onlar, ihtiyar kadının kızmasından, hatta kendilerine serzenişlerde bulnmasından korkmuşlardı. Oysa o, bü-

yük bir ilgi ve endişe gösterdi. Eğer bu eski dostu daha iyi tanımış olsalardı bu durumun onda bırakacağı etkiyi de daha kolaylıkla tahmin edeceklerdi.

Madame de la Guichardie'nin bazı kusurları vardı. Mağrurdu. Hükmetmesini severdi. İntikam ve nefret hisleri çok kuvvetliydi. Ama ikiyüzlü değildi. Duygularını gizlemezdi. Hayatında çok defalar sevmişti. Sevdiği insanlar arasında yüzsüzler de vardı. Tutkularla ilgili yanlışları kolaylıkla affetmezdi. Ama taşra hayatının sıkı kontrolu altında Valentine'nin tam on sene kendisini kocasına ve çocuğuna nasıl adadığını görmüştü. Ona göre bu kadın kendisinden çok daha dürüsttü. Gastone'nun itirafı Madame de la Guichardie'nin Valentine'e karşı duyduklarından bir şey kaybettirmemişti. Madame de la Guichardie tecrübeliydi. Her toplumda insanların, düşünüş biçimleri veya yaptıkları işlerden çok gösterişlerine, daha doğrusu medeni hallerinin resmi sicillere kaydedilmiş olup olmadığına göre değer verildiğini bilirdi.

Madame de la Guichardie gençliğinde, hatta yaşlanmaya başladığı zaman da kocasını devamlı ve açık bir şekilde aldatmıştı ama bütün bu heveslerden bir iz bile kalmamıştı. Kocası tarafından daima saygı gören bu kadın ihtiyarlık çağına bütün yücelik ve ihtişamıyla girmişti. Romilly'lerin öyküsünde fena gördüğü nokta, hatanın kendisi değil de bu hatanın resmen tescil edilmiş olmasıydı.

Birdenbire düşünceli bir tavır takınarak:

– Ah! Ne kötü... dedi.

Valentine'nin duvarlarını güzel halılarla süslediği Preyssac salonunda Gaston'la karşı karşıya üzüntülü ve boynu bükük oturuyordu. Bir aralık gözü halılardan birine ilişti. Bu koskoca halının kenarı sonradan dikilmiş olduğu için değerini kaybettiğini düşünmekten kendini alamadı. "Zaten halılar müzayede salonunda hiç para etmiyor. İşte, değer kaybeden bir şey daha..." Ama şimdi bunları düşünmenin sırası mı?... Sonra Gastone Romilly'nin insana güven veren yüzüne baktı. Ne kadar yakışıklı idi... Yirmi, otuz sene evvel olsaydı onu sevebilirdi. Şimdi onu ve güzel kızını sıkıntıdan kurtarmak gerekiyordu. Zaten bu, kendisi için bir gurur meselesi olmuştu. Daha bir gün evvel bütün Perigord'a Collette'in evlenme işini üzerine aldığını bildirmişti. Başarısızlıkla sonuçlanmasına tahammül edemezdi. Ama nasıl idare etmeliydi? Romilly'nin bir şeyler söylemek istediğini hissetti.

– Durun bakalım, mesele o kadar basit değil. Bu hikâyeyi Saviniac'lar nasıl karşılayacaklar. Xavier aldırış etmez ama, herkesin ne diyeceğinden çok çekinir. Anne'a gelince, vaziyet tamamen tersinedir. Ona göre ahlak, basmakalıp bir kuraldır, duygular her şeyin üstündedir.

Sonra emreder bir tavırla:

– Anne, dedi. Onu nasıl olsa kandırırım. Zayıf damarını bulurum. Xavier... Xavier... Bu daha güç... Uy-

sal değil ki. Bu işten kimsenin haberi olmayacağına ikna edebilirsek belki...

Gaston:

– İmkânsızlık göremiyorum. Niçin? diye söze başladı.

Madame de la Guichardie:

– Durun bakalım, dedi. Gerçeği bilmesi gereken kim? Şahitler mi? Yeni kanun gereğince iki tarafın da birer şahit getirmesi yeterli. Sizin şahidiniz ben olurum... Öbür tarafınki de ihtiyar amca Pierre de Saviniac... Adamcağızın kulakları duvar gibi sağır. Sonra, evlenme merasimi Chardeuil'de yapılabilir. Sözleşmeyi eski dostum Menétrier okur. Nereden aklıma geldi. İşler kolaylaştı. Okuduğundan bir şey anlaşılmaz. Benimle görülecek hesabı da var. Soruna halledilmiş gözüyle bakabiliriz. Romilly, bütün bu fedakârlıklara lâyık değilsiniz. Senelerden beri bunu benden niçin sakladınız? Ancak yine de çıkmazdan kurtaracağım. Yeter ki Xavier'nin inadı tutmasın. Tutar da... Ama bizim de onun hakkında bildiklerimiz olabilir.

Madame de la Guichardie artık memnundu. Faaliyetten hoşlanırdı. Vaktiyle Paris'te birçok devlet işlerine karışmış, yüksek memurları tâyin ettirmiş; idare meclislerini altüst etmişti. Perigord, strateji hareketle-

rinde hassas olan bu kimseye zaten dar görünüyordu. Fakat önce pusu kurarak işe başlamak gerekiyordu. O da gerçek bir savaşa hazırlanıyor gibi hazırlanacak ve büyük bir itina gösterecekti.

– Şimdi bana Valentine'i gönderin de ona hakkında düşündüğüm kötü şeyleri söyleyeyim, diye takıldı.

Romilly kalktı. Sıkılmış gibiydi. Kapıya doğru yürüdü, sonra geri döndü.

– Valentine'e söyleyeceğim, fakat daha evvel Collette'i göndermeme müsaade edin, dedi. Tabii onun bunlardan haberi yok. Bizim anlatmamız gerekirdi. Cesaret edemedik. Zaten beceremeyecektik de. Sevgisini kaybetmek korkusuyla büsbütün acze düşecektik. Kızımızı seviyorsunuz. O da size sevgi ve saygı duyuyor. Onu mutlaka altüst edecek olan bu hikâyenin, acayip ve de utanacak bir şey olmadığını ona söylerseniz sorun kalmaz. Bize sürekli olarak gösterdiğiniz dostluğu istismar ediyoruz. Ama burada öyle itibarınız var ki, insan, felâket anında doğal olarak size dayanmak isteğine kapılıveriyor. Valentine'le bu sorunu Collette'e anlatabilecek yegâne dostun siz olduğunuza karar verdik.

Madame de la Guichardie omuzlarını kaldırdı.

– Durun bakalım. Angaryanızı yüklemek için beni komplimanlara boğuyorsunuz. Ben zaten angarya altına yeteri kadar girdim. Collette'le konuşacağım. Hay-

di... Ne duruyorsunuz? Gidin Collette'i gönderin... Çabuk olun. Ne geniş yüreklisiniz dostum.

XI

Madame de la Guichardie, hayatının gürültü ve patırdı ile geçen uzun senelerinde edindiği deneyim sayesinde, önemli bir tartışmada haklı çıkabilmek için söylenecek sözleri önceden hazırlamayı öğrenmişti. O da, Collette'i beklediği bu bir kaç dakikalık süreyi salonu tetkikle geçirdi. Bu büyük taş salonları döşemenin ne güç bir iş olduğunu biliyordu. Burada, gotik koltuklarla kocaman masalardan başka her şeyi gülünç bulmakla beraber, Valentine'nin zevk sahibi olduğunu da takdir ediyordu. O, eski döşemelerle parlak ve renkli kumaşları birbirine ne kadar iyi uydurmuştu. Bu çok doğaldı, çünkü sanatıydı. Üstelik de Valentine'nin o yaştaki kadınlarda ender görülen bir niteliği vardı. Saygılı olmak... Madame de la Guichardie bunları düşünürken içeriye Collette girdi. Keten elbise giymiş ve bu elbisesinin üstüne bir deri kemer takmıştı. Boynunda mavi bir eşarp vardı.

Madame de la Guichardie onun uzun yüzüne ve sık kirpiklerine baktı. Güzel bir kız, diye düşündü.

Collette ona yaklaşarak öptü, sonra da:

– Dünkü çaya tekrar teşekkür ederim, hayatımda bu kadar hiç eğlenmemiştim, dedi.

İhtiyar kadın:

– Otur bakalım Collette, diye söze başladı.

– Sana ciddi işlerden bahsetmek istiyorum. Önce şunu sorayım. Andréde Saviniac'la evlenmeyi düşündün mü hiç?

– André ile mi? Tabii... Çok düşündüm.

– Ya o? Onun ne düşündüğünü, sana karşı olan hislerini biliyor musun?

– Tabii Madame... Biz konuştuk, anlaştık bile...

Madame de la Guichardie güldü ve bastonunu döşeme taşlarına vurmaya başladı.

– Bravo Collette, sizin kuşak hoşuma gidiyor; esrarengiz bir şey yok... Tartışmaya gerek yok. "Konuştuk ve anlaştık." Mükemmel... Evet... Fakat senin bilmediğin öyle şeyler var ki, bu evlenmeye engel olabilir. Engel olacak demiyorum, çünkü halletmeye çalışacağım."

Collette, dirsekleri dizlerinin üstünde, elini sivri çenesine dayayarak cevap verdi:

– Evlenmeye engel olacak bir durum göremiyorum Madame? İyi düşündük ve karar verdik. On senedir tanışıyoruz. Bu, çarçabuk verilmiş bir karar değil ki.

– Hayretler içinde kaldım doğrusu. Kararını verdin. Düşündünüz... Ya aileleriniz?... Onlar ne diyecek?.. Onaylarını almak zorundasınız. Çünkü ne kadar kendinize güvenseniz, gene yardımlarına ihtiyacınız var.

– Tabii Madame... Fakat razı olmamaları ve yardım etmemeleri için sebep yok.

– Yardım etmeyecekler demiyorum Collette... Ailenin, daha doğrusu senin hayatında küçük bir olay var ki bence hiç önemli değil. Ama... Saviniac'lar kadar gösterişi seven insanları tereddüte düşürebilir. Collette'ciğim, daha çok gençsin, sen doğmadan evvel annenle babanın ne güç bir durumda kaldıklarını anlayamazsın. Çünkü hayatında hemen hemen hiç değişiklik olmadı. Bana çok kimsenin bahsettiği, fakat tanımak şerefine erişemediğim büyükanne ve büyükbaban Romilly'ler çok haşin kimselermiş. Baba tarafından olan akrabalarını hiç görmüyorsun değil mi? Bunun sebebini araştırdın mı? Baban, Valentine'i şimdi senin André'yi sevdiğin kadar, hatta daha da fazla seviyordu. Ama ailesi onunla evlenmesine izin vermedi. Oysa baban hayatını kazanmak ve annene bakmak için onların yardımına muhtaçtı. Sözlerime iyi dikkat et... Her şeyi olduğu gibi, açıkça söylemek gerekiyor. Sen 1910'da doğduğun zaman annenle baban evli değillerdi.

Madame de la Guichardie, anlattıklarının bıraktığı etkiyi görmek için Collette'in yüzüne baktı. Elleri yüzünde sakin sakin duran genç kız, daha bir şeyler söylesin diye bekliyor gibiydi. Nihayet:

– Peki ne olmuş? dedi.

– Nasıl? Ne mi olmuş? Daha ne olsun. Hepsi bu kadar yavrum. Tabii 1915'ten beri de evliler. Birbirlerine sevgi ve sadakat gösteriyorlar.

– Evet... Evet... Fakat benim evlenmeme engel olacak olan nedir?

– Engel mi? Benimle alay mı ediyorsun? Yoksa söylediklerimi anlamıyor musun? Gayrimeşru bir çocuğun ne demek olduğunu tabii bilirsin.

– Elbette bilirim. Örneğin ben, annemle babam evleninceye kadar gayrimeşru bir çocuktum. Bunu biliyordum, hem çoktan beri.

Madame de la Guichardie, genç kızın umursamazlığını görerek:

– Çoktan beri biliyor muydun? Bunu sana kim söyledi? dedi.

– Pek çok kimse... İhtiyar dadım Guetton, söylermiş. Ben dört yaşındayken bizden ayrıldı, bir daha da görmedim. Onu pek hatırlamıyorum. O, bu hikâyeyi

güzel hizmetçi Melanie'ye anlatmış. Melanie bana bundan sık sık bahsederdi. Sonraları Thérèse ile başkalarının da kulağına gitmiş.

Madame de la Guichardie, bastonunu yukarı kaldırdı.

– Desene kundaktayken öğrendiğin bu hikâye için iki biçare onları affedip etmeyeceğini düşünerek tam on sekiz yıl boş yere ıstırap çekmiş... Evet... Hayat gerçekten gülünç. Anlamadığım şey, buna hiç aldırış etmeyişin. Aferin, daha küçük yaştayken bu işin o kadar feci olmadığını anlayacak kadar akıllıymışsın.

– Bilmem... Belki de önceleri üzülüyordum. Bir kere Guetton benim yanımda başka bir dadıya, "Bu zavallı kızcağız öksüz gibi bir şey, ailesi yok" demişti. O zaman çok ıstırap çektim. Bu bana o kadar dokundu ki ilk hatıralarımdan biridir diyebilirim. Uzun zaman kendimi acınacak bir insan gibi gördüm. Hatta olayları olduğundan da fena görüyordum. Fakat Melanie'den gerçeği öğrenince teselli buldum. Daha sonra bunu unutur gibi oldum. Ne yapalım Madame... Geçmiş... Annemle babam bundan hiç bahsetmiyordu. Bana gelince, onlardan evvel bir şey söylemeye cesaretim yoktu. İkisini de takdir ediyordum, özellikle babamı... Tabii hemen evlenmeleri daha doğruydu diye düşündüğüm oluyordu. Sonradan ortada mutlaka önemli engeller vardı, diyordum. Annemin babamı, birçok

kimse gibi, evlendikten sonra seveceğine, evlenmeden evvel sevmiş olmasında bir sakınca görmüyordum.

– Collette, ne söylediğinin farkında mısın? Sana hak vermiyor değilim ama Saviniac'ları kandırmak pek kolay değil gibi geliyor bana. Seni üzmek istemem, sen bu işi bana bırak ve André'ye bir şey söyleme...

– André bunu biliyor Madame.

– Ne... André biliyor mu? Kim söylemiş?

– Ben. Çocukluğuma ait her şeyi anlattım. Bu sırrı sizden başka söylediğim tek insan odur.

– Şaşılacak şey... André ne dedi?

– André mi? Hiç... Ha... Galiba ne güzel, masal gibi, dedi.

Madame de la Guichardie, kırılmış bir tavırla yerinden kalktı. Hali gülünçtü.

– Gidin, annenizle babanızı buraya çağırın. İkisi de hemen buraya gelsinler, diye bağırdı.

İki dakika sonra Romilly'ler salona girdiler. Collette yoktu. Madame de la Guichardie onları teselli etti. Kızlarıyla geçen konuşmayı anlattıktan sonra:

– Artık rolüm bitti, gidip kızınızı kucaklayın, dedi.

Valentine onun yanına oturdu.

– Hayır... Hayır... Colette'in yanında bunu ima bile etmek istemem. Bilâkis sizinle konuştuğundan bize söz etmemesini tenbih etseydiniz iyi olurdu. Şaşıyor musunuz? Niçin? Artık biz onun bu olayı bildiğini ve bize karşı sevgisinden bir şey eksilmediğini biliyoruz ya, yeterli... Zaten ona geçmişten söz etmek ağır geliyor bana. Mademki önem de vermiyor. Ama ben hâlâ ıstırap çekiyorum. Eski dertleri tazelemenin ne anlamı var! Bu zaten tehlikeli bir şey, dedi.

Gaston, elini Valentine'nin omuzuna koyarak:

– Bu, mertçe bir davranış değil, cevabını verdi.

– Belki... Ama bu mertlik neye yarar?

– Her halde daha samimi, daha namuslu bir hareket olurdu.

Valentine, ikisini de hayrette bırakan sert bir sesle:

– Hayır, istemiyorum... dedi. Zaten olayda yenilik yok ki... Madame de Guichardie, Collette'in bu durumu on seneden beri bildiğini söylüyor. Halbuki bize belli bile etmedi. Çok mutlu yaşadık. O da mutluydu. Değişiklik olmadığına göre niçin bir facia havası yara-

talım? Hayır Gaston, ben her zaman samimiyetin erdem olduğuna inanmıyorum. Acıyla tedavi edilecek yaralar da vardır ya da bu benim duygusallığım.

Bunu izleyen uzun tartışmadan Valentine'nin kesin kararlı olduğu anlaşılınca, bu durumu Saviniac'lara kabul ettirmeyi üstüne almış olan Madame de la Guichardie, Collette'i görünce ona, anası ve babasıyla yüzleşmemesini söyledi.

XII

Madame de la Guichardie, Saviniac'lara karşı açtığı mücadelede Napolyon savaşının klasik kurallarına göre hareket edecekti. Düşmanı şaşırtmak, orduyu parçalayarak en kuvvetli noktada mağlup etmek... Karı koca bir arada oldukları zaman hücuma geçmenin tehlikeli olduğunu biliyordu. Çünkü kitle halinde karşı koyacaklardı. Bunun için ihtiyar dostu ve komşusu olan Pierre Marcenat'dan, Xavier de Saviniac'ı salı günü (yani saldırıya geçeceği gün) eve davet etmesini rica etmişti.

Bütün Perigord halkı gibi Madame de la Guichardie de Marcenat'nın Chardeuil topraklarında o yıl keklikler bulunduğunu biliyordu. Av hayvanlarının nadiren görüldüğü bu yörede keklikler büyük bir nimetti. Av meraklısı olan Xavier'in böyle cömertçe bir teklifi

kabul edeceğinden şüphe yoktu. Pierre Marcenat'nın aldığı talimat çok açıktı. Saviniac'ı saat beşe kadar oyalayacak ve dönüşte Guichardie şatosuna uğramasını sağlayacaktı. Madame de la Guichardie'ye öteden beri büyük bir zaaf duyan Marcenat, aldığı emirleri harfi harfine uyguladı.

Madame de la Guichardie, saat üçe doğru Breuilh'e gitti. Daha evvelden randevu vermiş olduğu için Anne'i evde yalnız bulacağından emindi. Bu eve epeydir gelmemişti. Teftişten dönen bir hükümdar tavrıyla parkı gözden geçirdi. Burada hiçbir şey değişmemişti. Fazla masraf etmekten hoşlanmayan Xavier, senede iki ay oturacağı bir yerde çiçek yetiştirmek külfetine katlanmamıştı. Yol kenarındaki otlar ayıklanmamış ve ormana geçen daracık yol da yabani otlarla örtülmüş, kaybolmuştu. Şatoya misafir gelen kimse, Saviniac'ların nesilden nesile kalan servetinin bu gülünç gösterişini derhal hissederdi. Koltukların önündeki çıplak parke taşların üzerinde Saviniac'ın annesinin, kocasının eski kilotlarından kesip dokuduğu halı parçaları vardı. Bu kadın, Laure de Saviniac, yirmi yıl evvel Perigord'da cimriliği ile şöhret bulmuştu. Yazlık şapkalarının kordelaları üzerinde Perigueux pastanesinin ismi yazılıydı. Savaş zamanında mumdan tasarruf etmek için kocasını güneş batarken yatmaya zorlardı.

– Bu kadar erken uyunmaz ya... yatakta ne yaparsınız diye soranlara:

– Ne yapalım... dertleşiriz derdi. Bu şato sahibinin fincanla çilek sattığına ve arazisinin kuzukulağı yetişen bölümlerini kasaba veya fırıncaya kiraladığına herkes hayret ederdi. Öldükten sonra muazzam servetinin bu sabır ve tahammül sayesinde biriktiğini gören herkesin duyduğu hayret, yerini takdire bıraktı.

Perigord halkı, "Laure de Saviniac asil kadındı. Hatırlar mısınız? evlendiği zamanlar ayağında bir teki başka ayakkabıyla geldiği halde bir kraliçe gibiydi" derdi. Düğün hediyesi olarak kocasının ne verdiğini soran münasebetsizlerden birine, "Biz hiçbir zaman hediye vermeyiz. Bu, her iki ailenin de geleneğine sığmaz" demişti.

Madame de la Guichardie bunları düşünürken içeriye on üç yaşlarında bir hizmetçi girdi. Onu Anne de Saviniac'ın dairesine götürdü. Bu taş duvarlı küçük salon vaktiyle Breuilh senyörlerinin dua ettikler ufak bir mabetti. Salonun ortasında yeşil örtülü bir masa duruyordu. Üstünde iki kitap vardı. İhtiyar kadın yalnız kaldığı zamanlar içindekilere göz gezdirirdi. Bunlardan birisi Marceline Desbordes-Valmore'un şiirleri, diğerleri Hıristiyanlığa ait resimlerle dolu ve ucunda madalya sarkan, siyah lastikle bağlı bir dua kitabı idi. Köşede dua iskemlesi üzerinde küçük birkaç kutsal su ka-

bı, bir şimşir dalı, daha yukarıda Bizans ressamları tarafından yapılmış bir Meryemana (Notre dame de Lourdes) heykeli etrafına dizilmiş birçok fotoğraf vardı.

Kurumuş çiçeklerle süslü çerçevelerde kadın, papaz ve yeni doğmuş çocuk resimleri, çerçevelerin en büyüğünde de tanınmış bir kimse tarafından büyük yazılarla yazılmış bir fotoğraf görülüyordu.

Kapı açıldığı zaman Madame de la Guichardie incelemesini bitirmişti. Küçük hizmetçi, Anne de Saviniac'ı bahçede görmüş, misafirin geldiğini haber vermişti. Anne şaşkın ve telâşlı bir halde nefes nefese içeriye girdi.

– Sizi beklettiğime ve buraya kadar gelmek zahmetine katlandığınıza çok üzüldüm... Telefonla bizimle konuşmak istediğinizi söylediniz. Halbuki sizi rahatsız etmeyelim diye kocamla size gelmeyi düşünmüştüm, dedi.

– Yok canım... Zaten ben sizi yalnız görmek istiyordum. Memnun oldum. Kocanızın fikirlerine değer vermekle beraber size öyle önemli şeyler söyleyeceğim ki, bu konudaki görüşleriniz herkesinkinden daha değerli. Rant alıp satmak gibi bir konuda mutlaka Xavier'e danışırdım. Ama bugün size gönül işlerinden bahsetmeye geldim... İşte ne demek istediğimi anladınız bile...

Madam de Saviniac kızardı ve itiraz etti.

Madame de la Guichardie, yelpazesini açarak söze başladı.

– Sevgiden doğan hataları kimsenin eleştirmeye hakkı yoktur. Yeter ki hataya düşen kimse içten pişmanlık duymuş olsun, hele söz konusu olan, kusursuz ve hassas bir kadın ise.

Madame de Saviniac düşünceye daldı. Bu hal ona çok yakışıyordu. Madam de la Guichardie bir an onun güzelliğini hâlâ muhafaza ettiğini ve Xavier gibi kaba bir adamla evlendiği için bu kadına yazık olduğunu düşündü. Sonra kendini toplayarak Valentine Romilly hikâyesini heyecanla anlatmaya başladı. Anne de Saviniac, sözünü kesmeden, fakat artan bir hayretle onu sonuna kadar dinledi. Hikâye bitince de...

– Ne garip... O ağır başlı tavrıyla Madame Romilly'nin hafifmeşrep bir kadın olduğu kimin hatırına gelirdi, dedi.

Madame de la Guichardie, üzüntülü bir tavırla yelpazesini kapadı.

– Hafifmeşrep bir kadın... Bu kadar zalimce konuşan siz misiniz? Anne? Nasıl? Size, ne sizin , ne de benim asla rastlamadığımız güçlükler içinde mutluluğa kavuşmaya çalışan, daima aynı sevgiye sadık kalan ve hatasını, örnek oluşturacak kadar mükemmel bir yaşayış biçimiyle düzelten bir bedbahtın hayatından bahse-

diyorum. Vereceğiniz cevap bu muydu? Anne, izin verirseniz şunu da söyleyeyim ki, sizde Hıristiyanlığın emrettiği merhametten eser görmüyorum. Çünkü onları evlendirmekle, kilise bile affetmiştir, cevabını verdi.

Madame de Saviniac ezile büzüle, "Şüphesiz... fakat kilise, gayrimeşru çocuk doğurmayı tavsiye etmez." diye mırıldandı.

– Dostum, kilise ahlaksızlığı affetmez, ama tövbekârı dinler... Gayrimeşru çocuk diye bir şey yoktur. Kiliseye göre yalnız vaftiz edilmiş ve edilmemiş çocuk vardır. Vaftiz edilenler tertemiz çocuklardır. Ana ve babalarının günahlarından sorumlu tutulmaları doğru değildir.

Madame de Saviniac, sıkılarak:

– Tabii... Pek tabii... Ben kimseyi lekelemek istemem. Hiç günah işlemediğimizi veya böyle bir şeyi hatırımızdan geçirmediğimi hangimiz söyleyebiliriz. Sonra kızararak devam etti. Yalnız... Rezaletin içinde yüzen bir aileyle ilişki kurmak istemem. Çünkü ben, ailemin şerefini daima korumaya çalıştım.

– Anne, anne, size hayretler ediyorum. Ve çok üzülüyorum... Buraya, kendi kafamda birisini bulacağımdan emin olarak gelmiştim. Halbuki karşımda, anlamsız fikirlere saplanan basit bir insan görüyorum.

"Rezalet" mi? Bu ne demek? Lütfen bana şimdiye kadar zavallı Valentine'in ne gibi bir rezalete sebebiyet verdiğini söyler misiniz? Burada onun kadar dürüst bir hayat süren kim var? Oğlunuz, yirmi iki yaşında olduğu halde sizden anlayışlı. O bu hikâyeyi biliyor, hem çoktan beri... Nasıl karşıladığını, ne söylediğini biliyor musunuz? Hayır? Çok basit... "Ne hoş, masal gibi" demiş. Hakkı da var. Gerçekten masal gibi... İhtiyar bir kadın olduğum halde ben de böyle düşünüyorum. Bu kadar yaşadım ve sevdim. Oysa siz yalnızca kendiniz için yaşıyor, kuru bir hayat sürüyorsunuz... Sizin aşktan bile haberiniz yok...

– Ne kadar haksızsınız... Xavier'i o kadar sevdim ki.

Madame de la Guichardie, ihtiyar Laure tarafından beceriklice hazırlanmış olan Saviniac'ların evlenmesini ve iki aile arasında çeyiz meselesinden doğan şiddetli tartışmaları hatırladı. Saviniac'ların, çocuklarına para vermeleri geleneklerine aykırıydı. Acı sözler söylemek istedi. Fakat hayalin duygusal bir roman haline getirdiği bu sevimli ve acılı kadına acıdı. Onun bu güçsüzlüğünden yararlanarak davasını kazanmaya çalışmakla yetindi.

Yarım saat sonra oradan ayrılırken Anne ona, Xavier de uygun bulursa bu işe razı olduğunu söyledi. Böylelikle Madame de Saviniac, kocası olan bu müthiş adamla mücadeleden kurtulmuş oluyordu.

XIII

Madame de la Guichardie, davayı kazanmış olmakla beraber o günkü ikinci görüşmeye giderken pek de endişesiz değildi. Savaş planı istediği neticeyi vermişti. O da Napolyon gibi sadece kuvvetli bir görüşle yetinmemiş, planını süratle uygulatabilmişti. Henüz İtalya'da sanıldığı bir anda Tuna'ya varmıştı bile... Madame de la Guicahardie saat dörtte karısını ikna etmiş, beşte de kocasıyla görüşecekti. Uzaktan Guichardie şatosunun kuleleri görünmeye başlayınca düşünceye daldı. Xavier'ye ne diyecekti? Saviniac'ları bilirdi. Laure'ın dostuydu.

Aile mallarının artması konusunda oldukça büyük fedakârlık gösteren cimri ve hırslı Xavier'yi de çocukluğundan beri tanıyordu. Bununla birlikte Madame de la Guichardie, Xavier hakkında birkaç gün evvel bazı şeyler öğrenmişti. Bunları sırası gelince ona karşı iyi bir silah olarak kullanabilirdi. Xavier de Saviniac, eylülde Solagne'na ava gittiğini bahane ederek birkaç gün evinden ayrılırdı. Bütün taşralılar gibi gözlerinden hiçbir şey kaçırmayan Perigord halkı, Xavier'nin Solagne'dan getirdiği avların sıradan hayvanlar olduğunun farkına varıyordu. Çünkü Xavier hiçbir zaman iyi cins av hayvanları getirmiyor ve seyahatlerden müthiş yorgun dönüyordu. Paris'teki dedikoducular da Saviniac'ın bu seyahatlerinin, yazları Paris'te bıraktığı yir-

mi-yirmi beş yaşlarında güzel sekreteri Matmazel Marcelle'in geziye çıktığı zamanlara açık ve garip bir şekilde rastladığını söylüyorlardı.

Madame de la Guichardie:

– İşte, dostum Saviniac'ın, sadık bir çifte karşı çok sert davranmaması için iyi bir sebep diye düşünüyordu. Fırçalanmış saçlarının altındaki yanmış yüzü ve emretmeye alışmış tavırlarıyla bu bodur adamın, Guichardie şatosundan içeri girdiğini görünce, işlerin sanıldığı kadar kolay halledilemeyeceğini anladı. Xavier neşeliydi, üç keklik vurmuştu.

Madame de la Guichardie:

– Hey... İşte Perigord, Solagne'dan daha iyi... dedi.

Memnun bir tavırla:

– Bugün iyi... Anne sevinecek... kekliklerle perşembe günü mükemmel bir öğle yemeği hazırlayacak... cevabını verdi.

Avlarını eve götürmek için acele ettiğini böylece ima ettikten sonra kolundaki saate yavaşça bakarak:

– Marcenat, beni beş dakika görmek istediğinizi söyledi, dedi.

Madame de la Guichardie heyecanını gizlemek için sürekli yelpazeleniyor, bir taraftan da hikâyeye başka bir yön vererek, sanki hiç önemi yokmuş gibi anlatıyordu. Fakat, bütün bu süre içinde karşısındakinin kendisini dinlerken arasıra homurdanmaları, alaycı tavırları gözünden kaçmıyordu. Durumun kolaylıkla kabul edilemeyeceğini ve hemen karış koymaya başlaması gerektiğini biliyordu.

– İşte size söylemek istediğim... Görüyorsunuz ki önemli değil... Ama sizi bundan haberdar etmek daha doğru diye düşündüm.

Xavier alaycı bir tavırla:

– Evet... Evet... gerçekten önemi yok. Yani... Romilly efendi'nin, buradaki namuslu aileleri otuz yıldan beri aldattığını ve metresinin kızını büyük oğluma vermeye çalıştığını söylüyorsunuz... Gerçekten, dediğiniz gibi... önemli değil.

– Nasıl? Metresinin kızı mı?

Xavier sert bir sesle:

– Beni dinleyin madame... Zavallı Anne'min en yakın dostu sizdiniz... Saviniac'ları iyi tanırsınız... Kendileriyle alay edilmesine tahammül etmeyeceklerini de bilirsiniz. Romilly beni aldattı. Haberimiz olmadan evlerimize metresini kabul ettirdi. Siz buna ne dersiniz

bilmem... Bence doğru bir hareket değildi. Rica ederim artık bana ne bu adamdan, ne de kızından söz etmeyin... Bir rezalet çıkaracak değilim. Hatırınız için bu sırrı kimseye söylemeyeceğim. Ama iki aile arasında nişan meselesine gelince... Artık buna imkân yok.

Bu korkunç sesin Madame de la Guichardie'nin üzerinde bıraktığı etki, Collette'le André lehine sonuç verdi. İhtiyar kadın, hırsla bastonu döşeme taşlarına vurdu.

– İnanılacak şey değil... Pekâlâ ya oğlunuz? Ya o küçük Collette? Onlar ne diyecekler? Bu iki masumun, kararlarınıza boyun eğeceklerini ve bu hareketinizi minnetle karşılayacaklarını mı sanıyorsunuz? Ben de onların beraberce kaçmalarına yardım edeceğim.

– Teşekkür ederim Madame... Zaten yakın bir dosttan da ancak bu beklenir. Şunu da söyleyeyim ki André kaçacak olursa evlâtlıktan red ve mirasımdan mahrum ederim.

Zenginlik değerlerinin sürekli dönüşümler ve sermayelerin yok olmak tehlikesini gösterdiği şu sıralarda, bu sözlerin yarı köylü ailelerde önemli bir etkisi olabilirdi. Bazı noterlerin de suç ortaklığı yapmasıyla bir çocuğun mallarının diğerleri lehine gaspı kolaydı. Artık Madame de la Guichardie çileden çıkmıştı. Kucağındaki yelpaze, baston ve saplı gözlük birbirine karışıyordu.

– Ya! demek öyle... Mirasınızdan mahrum edersiniz... Görürüz bakalım... Xavier, siz deli misiniz? Sizi duyan, hepinizi lekesiz insanlar sanır. Oğlunuza Diane da Montal'i almaya tereddüt eder miydiniz? Hayır değil mi? Kız kardeşinin ne için manastıra çekildiğini biliyorsunuz... Nasıl?... Herhalde Romilly'lerin hikâyesinden çok daha feciydi. Hele biraz da Saviniac ailesinden söz edelim. Ah... Evet... Hiçbir zaman lekelenmemiş bir aile. Değil mi? Xavier'cığım. Kardeşiniz Joseph'in tam on yıl Tonkin'de bir yerli kadınla yaşayarak sizin için dünyaya sarı ırktan yeğenler getirdiğini unuttunuz mu? Onlardan hiç bahsetmediğinizi biliyorum. Fakat onlardan birisini buraya getirtmemi ister misiniz? Muhakkak ki bu çocuk çay ziyafetlerine daha birçok kimseleri çeker. Sonra da Paris'te çok namuslu bir müessese işleten halazadeniz Raymond de Saviniac da var... Tabii onu da kimse görmüyor. Ya Salogne'da sarışın yıldızlar avlamak suretiyle vaktini çocukça eğlencelerle geçiren Xavier'ye ne diyelim. Evde melek gibi karısı...

Madame de la Guichardie, pek az bildiği bu olayları yavaş yavaş açmak istiyordu. Fakat Saviniac'lardan bahsetmeye başladıktan sonra karşısındakinin yüzünde oluşan değişikliği görünce savaşın lehine döndüğünü anladı ve sustu. Çünkü öfkeli anında bile kendine hâkimdi. Ve hasmını derin derin yaralamanın iyi bir siyaset olmadığını bilirdi.

Saviniac, başkanlık ettiği meclislerden birisinde, çoğunluğun bir işe karşı oy verdiği zaman takındığı tavırla:

– Hadi hadi... elinize doğan bir adamla kavga edecek değilsiniz, ya dedi.

– Xavier'ciğim, annenin en yakın dostu olduğumu unutmuyorum. Seninle asla kavga etmek niyetinde değilim... Yalnız, güzel bir kızı sevdiği için oğlunuzu reddedeceğinizden söz edince beni fena halde kızdırdınız.

– Şaka söylediğimi biliyorsunuz. Bu sır iki aile arasında kalmak şartıyla oğlumun mutsuz olmasını tabii istemem... Yalnız...

Madame de la Guichardie, Saviniac'ın, buna karşılık karşı taraftan mali fedakârlık bekleyeceğinden emindi. Hasmının, bu arzusunu zaten kendisini çoktan beri hazırlamış olduğu şekilde ortaya atmasından memnun oldu.

Saviniac sözüne devam etti:

– Bu şartlar altında Romilly'nin, kızına vereceği çeyizi doğal olarak artırması gerekir. Ne yapalım? Anlaşmalar eşitlik esasına dayanır. Bir taraftan bir şey alacak olursanız öbür taraftan bir şey ilavesiyle dengeyi sağlamak çaresini aramak zorunda kalırsınız. Romilly kızına Brouillac'ı vermeyi teklif etti. Niçin biraz da sermaye vermiyor?

– Bunun ne önemi var? Collette'in başka kardeşleri yok ki... Bir gün bütün topraklar ve sermaye ona kalacak.

Aile erdemleri konusu biter bitmez, gene emreden bir tavır takınan Saviniac,

– Sen, sen, sen... Bir gün... senin olacak. Birgün... damdaki iki kuştan, cepteki bir kuş daha iyidir. Ne olacağını kimse bilmez... Romilly ölebilir. Karısı tekrar evlenebilir, sonra da eğer onlar Brouillac'ı verirlerse belki de Breuilh daha bir zaman elimde kalır. Biliyorsunuz ki ana-baba yaşarken çocuklara arazi vermek Saviniac'ların geleneklerine uymaz. Onlara adımızı veriyoruz. Yeterli değil mi? İşte iki aile arasındaki bu anlaşmayı sağlamaya sizi görevlendiriyorum. Size güvenim var. Çok kuvvetlisiniz, dedi

Madame de la Guichardie, düşüneceğini söyledi ve Collette'e, herkesi hayrette bırakacak bir hediye vereceğini de ekledi.

*

İki gün sonra Madame de la Guichardie'nin verdiği çay ziyafeti, onun sarsılmaz itibarını daha da sağlamlaştırdı. Terasında, elinde bastonu, kemerinde yelpazesi ve boynunda saplı gözlüğü asılı, sağ eli Anne de Saviniac'ın, sol eli Valentine Romilly'nin omzunda, Collette'le André'nin tenis kortuna gidişlerini seyrede-

rek, herkesin dikkatini çeken yüksek bir sesle, "Çok güzel çift" diye bağırdı.

İki kadının sessizce onaylamalarından sonra Perigord, bu evlenmenin olup bittiğine, böylece Madame de la Guichardiede, 54. zaferini kazandığına karar verdi. Perigord aldanmıyordu. Saviniac'ların koyduğu tek şart, oğulları henüz küçük olduğundan eğitimi ve askerliğini bitirmesiydi.

Gaston, Guichardie'den ayrılırken André'nin Preyssac'a yemeğe gelmesini teklif etti. Onu saat ona doğru otomobille evine kadar kendisi götürecekti. Valentine endişe ile "aman yarabbi... yemekte ne var?" diye düşünüyordu. Çorba, ördek ve peynir ısmarlamıştı. Buna mantarlı omletle bir de hamur ilave etmek kolaydı. Bunları düşünerek teselli buldu.

Collette bakışlarıyla babasına teşekkür etti. Briçte sasyısı bir santimden on frank kazanan Xavier memnundu ve hiçbir şeye itiraz etmedi. Anne de Saviniac, Valentine'i tenha salona götürdü ve öptü.

XIV

Preyssac'ta akşam sakin ve hoştu. yemekteki konuşmaları dinleyen bir kimse, erkeklerle kadınların düşünüş tarzları arasındaki farkı derhal görürdü. Bu aileye henüz girmemiş olan André, derhal, Gaston'la bir "Erkekler Cephesi", askeri hatıralar, siyasi görüş ve doktrinlerle dolu bir cephe kurmuştu. Valentine su-

suyordu. Collette de, babasının ve nişanlısının zekâsıyla biraz övünen, ihmal edildiği ve her şeyi anlayamadığı için biraz canı sıkılmış durumda, zaman zaman kendisine gülümseyen fakat hitap etmeyen André ile göz göze gelmeye çalışıyordu. Sofraya mevye gelinceye kadar bir şey söylemeyen Valentine, Guichardie'lerdeki misafirlerden; yedikleri yemeklerden söz etmekle, erkeklerin sözünü keserek Collette'le bir "Kadınlar Cephesi" kurmaya yeltendi.

– Nasıl Collette, her mevsimde mantar yetiştirebilmek marifet değil mi? diye sordu.

Collette, genç kızlara has bir inatla konuşmak istemiyordu. Annesinin önem verdiği bu sorulara, kısa cümlelerle, soğuk cevaplar veriyor, sonra dünyayı yeniden kuracakmış gibi konuşan bu iki adamı dinlemeye devam ediyordu.

Yemekten sonra Romilly'ler bahçeye çıkmayı teklif ettiler. Güneş batar batmaz ortalık serinlemişti. Otların arasında cırcırlar ötüyor, ateşböcekleri parlıyordu. Kurşuni renkli top top yarasalar alçaktan uçuşuyordu. Ovada Perigueux'ye doğru ilerleyen trenler, yanan gövdeleriyle ateşböceklerine benziyordu.

Gaston, kızıyla André'ye:

– Sizi daha fazla sıkmayalım, birbirinize söyleyeceğiniz bir çok şeyler olabilir. Gidin, gezin... Collette; nişanlını çınarların gölgelediği yola doğru götür, orada mehtap fevkalâde, dedi.

Collette, André'nin koluna girdi. Gençler uzaklaştı. Birbirine karşı daha anlayışlı olan bir önceki kuşak sessizlik içinde yıldızları seyre koyuldu. Gençler bu geceyi bir önceki kuşağın tahmin ettiği gibi heyecanlı geçirmedi. Collette'le André, aralarında çoktan beri nişanlıydılar. Ailelerinin onayı formaliteden ibaretti. Çınarların gölgesine sığınınca André teklifsizce Collette'in belinden tutup kendine doğru çekti.

– Annenle baban çok nazik insanlar, dedi.

– Değil mi? Bilhassa babam çok iyidir.

– Evet, her şeyden gereğinden çok söz ediyor ama muhakkak ki bilgili.

– Babam o kadar güvenilecek, o kadar iyi bir insan ki... Onu çok beğeniyorum. Bir babanın beğenilebileceği kadar. Fakat onunla, bize benzeyen bir insanmış gibi konuşamıyorum. Bana dikkatli davranmam, bazı konulara hiç değinmemem gerekiyor gibi geliyor. Bazen dertli bir adam hissini veriyor... Merak ediyorum.

– Belki hep o bilinen hikâyenin etkisi.

– Onda ne var? Babam, anneme ve bana karşı çok dürüst hareket etti. Hayır... Herhalde başka bir şey var... Ne olabilir? Bana Madame de la Guichar-

die ile haber göndererek, geçmiş hakkında kendisiyle konuşmamı rica etmesini garip bulmuyor musun? Bu durum onlarla yaşamayı öyle güçleştiriyor ki...

– Anlamadığım nokta; çocukluğundan beri bu konuya hiç değinmemiş olmaları. Hayatında olağanüstü durumlar var... Normandiya'daki, baba tarafından olan akrabalarını görmüyordun. Bunu nasıl izah ediyorlardı?

– Bir şey söylemiyorlardı. Küçükken, Pont'de l'Eure'daki büyükannemin ne için mektup yazmadığını, bana hediye göndermediğini düşünürdüm. Beyaz elbiseleri giyip, dini merasim için kiliseye ilk kez götürüldüğüm yıl, bana bu kadar önemli görünen bu olay dolayısıyla büyükannemin Perigrod'a gelmesi gerektiği halde niçin gelmediğini anneme sorduğum zaman, bana, çok baştan savma cevap verdi. Artık bundan söz edilmemesi gerektiğini, iki ailenin dargın olduklarını anladım. Ama bana açıkça anlatan olmadı. Şurası muhakkak ki, annemle babam birer iyilik simgesi. Ama esrarengiz tarafları da yok değil.

– Onlarla canın sıkılıyor mu?

– Sıkılmak mı? Hayır. Yemekte de gördüğün gibi pek neşeli değiller. Çok sevişirler ve birbirleri için yaşarlar. Bu da onları egoist yapıyor. Annemin, babama tekdüze bir hayat yaşattığı düşüncesindeyim. O hiçbir

zaman yenilik ihtiyacı duymaz. Babam başka türlü bir hayat sürseydi kafası çok daha iyi işlerdi. Genel kültürü çoktur. Örneğin, bu dakikada terasta ne konuşurlar biliyor musun? Annem: "Ağaçların bir kısmını kesmeli, çınarların altında boğulmak için buraların o güzel manzarasından mahrum kalmaya değmez" der. Babam da, "Bak, Chardeuil postanesinin önünde bir araba durdu" cevabını verir.

– Bunları niçin söylerler?

– Hiç... Bir şey söylemiş olmak... Yalnız olmadıklarını hissetmek için. Bunlardan bahsetmeye hakkım yok. Her zaman canım ne isterse onu yaptım. Derslerimi bitirince babam bana bir at aldı. Buralarda öyle iyi bir şey ki...

– Ata yalnız mı binerdin?

– Tabii, her sabah köpeklerimi de alır; köylere giderdim. Köylüler bana hayatlarını anlatırdı. Beni hepsi tanır. Her taraftan "Günaydın Matmazel Collette" diye bağırırlardı. Çiftliği de çok seviyordum. Kuluçka makinesiyle civciv çıkartıyor, yumurtaları götürmeyi unutmayayım diye civcivleri odamda saklıyordum. Demin yediğimiz ördek de, yetiştirdiklerimden biriydi. Burada görülmemiş sebzeleri bile yetiştirdim. Preyssac'a enginar ekmek kimsenin hatırına gelmemişti. Bütün bunları kitaplardan öğrendim. Bazen güçlük çe-

kiyor, başarılı olamıyordum, ama günden güne bilgim artıyordu. Bu önemsiz ve doğal şeyler hayata neşe katıyor değil mi? Chardeuil üzerine dökülen mehtaba bak... Ne güzel...

– Ben de sadece teorisini bildiğim ziraat işlerinde hatalar yapacağımı sanıyorum.

– Bu zorunlu. Buralarda araziyi kendi kendine işletmenin ne kadar güç olduğunu göreceksin. İnsan; ortakçıya vereceği yere hizmetçileriyle çalışmaya kalkışınca, hayvanlar ölür, ağaçlara hastalık gelir...Sonra da köylüler bu yenilikten nefret ederler. Gübre alınmasına bile tahammül etmezler.

– Onlardan akıl öğrenecek değilim ya.

– Yanlış hareket etmiş olursun. Onların içgüdü kuvvetiyle bildikleri şeylere hayret edersin. Örneğin, bütün bir hafta sıcaklar devam eder, sonra yağmur yağar, ertesi gün ormana mantar toplamaya giderim, ne mantar vardır ne de kimse. Başka bir gün, birkaç dakika devam eden sağanaktan sonra çiftlikteki çocuklar sepet dolusu mantar getirir.

– Neden?

– Bilmiyorum? Galiba ayın durumuna göre değişiyor. Fırtınalı havada ortakçılar kuluçkanın yattığı yere gümüş bir çatal koyarlar. Bunu niçin yaparlar bilmem, ama civcivler korunmuş olur.

– Sahi mi? Evet olabilir? Muhakkak ki bilimsel bir nedeni vardır. Bir gün bulacaklardır.

– Sen de babam gibisin. Açıklama yapmak konusunda birinci. Bazen köylüler, Allah onları muzır hayvanlardan korusun diye ağaçların etrafına saman bağlarlar. Bu bin, hatta iki bin yıllık bir âdet. Babam bunu makul görüyor, çünkü bu durumda tırtıllar ağaca tırmanamazlar, yuvalarını otlar arasında yapmak zorunda kalırlar. Sonra bu otlar sökülüp yakılır, böcekler de ölür.

Neler biliyorsunuz. Breuilh'i işletmeye yardım edersin, bu pek kolay değil.

– Biz ikimiz her şeyi başarabiliriz.

– Köyde oturmaktan korkmaz mısın?

– Seninle hiçbir şeyden korkmam. Her zaman Perigord'da yaşamayı isterim. Aileni de cana yakın buldum. Sade ve neşeli insanlar. Madame de la Guichardie bana annenin gelinlik resmini gösterdi. Çok güzelmiş... Şimdi de güzel ya... Çocuksu, onunla konuşurken küçük bir kızla karşı karşıyayım sanıyorum. Dün gece komik bir rüya gördüm. Baban, Breiulh bahçesindeydi. Birdenbire uzun şapkalı, okul müdürü gibi biri geldi? Yanında üç yüze yakın çocuk vardı, oradaki meyveleri yolmaya başladılar. Baban müthiş kızdı... Ben de uyandım.

Anlatırken gülmekten kırılıyordu; André onu tuttu ve öptü.

Gaston Romilly terastan onların gülüşünü işitti.

– Bak nasıl gülüyorlar, acaba ne konuşuyorlar? dedi.

– Sevişen gençler ne konuşur... Gelecek için projeler yaparlar...

– Evet ama bizim yanımızda neşesiz neşesiz oturduğunu, başkalarıyla gülüp eğlendiğini düşündükçe üzülüyorum.

– Kim bilir, belki de biz sıkıcı insanlarız.

– Acaba? Benimle sıkılıyor musun?

– Hayır Gaston, bir dakika bile sıkılmıyorum.

– Yalnız kalacağımıza üzülmüyor musun?

– Tersine, sana bir itirafta bulunacağım. Collette'i delicesine sevdiğimi bilirsin, mademki bize yakın oturacak ve onu kaybetmeyeceğiz, evden gitmesine memnun oluyorum.

– Bunu nasıl söyleyebiliyorsun?

Bir an sustular. Yakın köylerden köpeklerin ulumaları duyuluyordu.

Valentine:

– Az kalsın unutuyordum. Bu sabahki postayla Louis Gontran'dan bir mektup aldım. Bilirsin, Marguerite Henry'nin oğullarından biri. Yedi çocuğu var. Büyük oğlu askerliğini bitirmiş, çalışmak istiyor. Sarlot civarında küçük bir matbaa varmış, işletecek sermayesi yok. Bizden borç istiyor.

– Ne kadar?

– Otuz bin frank.

– İmkânsız. Artık bu Gontran'lar çok oluyorlar. Sokağa atacak otuz bin frankım yok. Zaten Collette'in düğünü için çok masraf edeceğiz.

– Mutlaka ver demiyorum. Haberin olsun diye söyledim. O kadar. Şimdilik veremeyeceğimizi yazarım.

Gençlerin ayak sesleri işitiliyordu. Terasın yakınında durdular. Birdenbire bir şey parladı.

Gaston, André'ye:

– Chardeuil postanesinin önünde bir araba durdu... Bu noktadan fenerler Preyssac'ı görür, dedi.

André'nin koluna girmiş olan Collette, onu dürttü?... Sonra dördü de sustular. Ne diyeceklerdi? İki nişanlı köyde sakin bir hayat süreceklerdi. Gaston da ge-

çirdiği on yılın hoşa giden tekdüzeliğini düşünüyordu. O bu terasta çok kereler yıldızları seyretmişti. Birkaç ay sonra burçlardan bazıları karşı tepelerin üzerinde parlayacaktı. Biraz sonra da koca bir baykuş avdan dönecekti. En büyük acısı, Collette'in hikâyesi; bu güzel delikanlının huzuruyla yatıştırılmıştı. Valentine yanında oturuyordu. Onu kolundan tuttu, şefkatle kendine çekti. Bir dakika sonra kocaman baykuş geçti.

Gaston Romilly kalktı, arabayı çıkardı ve genç Saviniac'ı evine götürdü. Collette de beraber gitti. Valentine, soğuk almaktan korktuğu için yukarı çıktı, onları odasında bekledi.

XV

Eylül sonunda Saviniac'lar Paris'e gittiler. İki aile bu ayrılık süresini kısaltmak için ve çocukları üzmemek için bir çare düşündüler. Romilly'ler noel tatilinde Collette'i Paris'e götürecekler, paskalyada da André, Breuilh'e gelecekti.

Ekim ayı iyi geçti. Collette'le babası ormanda uzun gezilere çıktılar. Ağaçların bir kısmı henüz yemyeşildi. Kurşuni renkli kavakların sararan yaprakları bir an havada duruyor, sonra döne döne otların, kurumuş çayırların üstüne sarı altınlar gibi dökülüyordu. Beyaz gövdeli kayın ağaçları da soyunmaya başlamıştı. Sarı yaprakları siyah çizgilerle süslüydü. Koyu, bakır ren-

ginde kestane ağaçlarının kapadığı Peryssac yolu, şeref kapısına girilen büyük parmaklıkları andırıyordu.

Kasımda kırağı yağmaya başladı. Krizantemler dondu. Bir sabah saat on bire doğru Gaston, kızını resim dersi için Perigueux'ye götürdüğü zaman, Valentine, Madame de la Guichardie'ye telefon ederek öğleden sonra onu yalnız görmek istediğini söyledi.

İhtiyar kadın:

– Beni yalnız mı görmek istiyorsunuz? Saat beşe doğru Pierre Marcenat gelecek, ama bu adamdan çekinmezsiniz sanırım, dedi.

– Çekinmez olur muyum? Öyle ise izin verin de saat üçte geleyim. Rahatsız olacaksınız ama...

– Hayır, Marcenat'ya yarın gelmesini söylerim. Zaten işi gücü yok. Biz de rahat rahat konuşuruz.

– Çok teşekkür ederim. Bana büyük bir iyilik etmiş olacaksınız. Hiçbir zaman öğütlerinize bu kadar ihtiyacım olmadı.

Valentine'nin ısrarı ve sesindeki üzüntü Madame dela Guichardie'yi meraklandırdı. Bütün gün, komşularının rahatını kaçıran olayın ne olabileceğini düşündü.

– Bu Romilly'ler ne garip insanlar... İyi kalpli, saygılı, fakat acayip. Ne de olsa insan, bizden olmadığını

hissediyor. Böylece binbir türlü varsayımda bulundu, hepsinin de planlarını hazırladı ve saptanan saatten çok evvel gotik tarzda yapılmış tahtına oturarak gazetelerdeki ilanlara, bir şey anlamadan göz gezdirdi.

Valentine telâş ve heyecan içinde odaya girdiği zaman Madame de la Güichardie, bu ziyaretin önemli bir nedeni olduğunu düşünmekte yanılmadığını anladı.

– Ne oldu Valentine? Bir felâket mi var? Yoksa nişanlılar mektuplarında artık birbirlerini istemediklerini mi yazdılar, dedi.

Valentine, ihtiyar kadının yanına, alçak bir koltuğa oturarak:

– Hayır... Hayır... Bu defa söz konusu olan, Collette'in düğünü değil, Gaston'la ben, dedi.

– Yine mi? Yine mi? Gaston'la hiçbir zaman evlenmediğini söylemeye gelmediniz inşallah.

Valentine, acısına rağmen gülümsedi.

– Hayır, artık bu hususta öğreneceğiniz bir şey kalmadı. Ancak fikirlerinizden faydalanabilmem için size uzun bir hikâyeden söz etmem gerekiyor. Bu, o kadar eski bir anı ki unutmuştum bile diyebilirim. Eğer bu sabah önemli bir olayla karşılaşmış olmasaydım o ada-

mı hayatımda bir daha hatırlamayacaktım. Ama olan oldu ve önleyemedim.

Valentine derin derin içini çekti. Pencereden muazzam Guichardie ovasına, köyün mor damlalarına baktı ve anlatmaya başladı.

– Bu sabah Chardeuil noteri Mâitre Passaga benimle konuşmak istediğini söyledi, dedi. Sonra durdu.

– Hayır buradan başlamayacağım, dedi. Size çok kez çocukluğumdan ve Paris'e nasıl geldiğimden bahsetmiştim. Tekrarlamaya gerek görmüyorum, fakat öyle detaylar var ki bunları bilmeden noter Passaga'nın beni niçin aradığını anlayamazsınız. Annem öldükten sonra Vincent dayımdan başka beni himaye edecek kimsem olmadığını ve onun yanına gittiğimi biliyorsunuz. Dayım görünüşte oldukça zarif bir adamdı. Bir moda evinin salonlarında huzurunun yarattığı hava beni uzun zaman hayretlere düşürmüştü. O, Rosie müessesesine rastlantıyla girmiş ve orada kendisinin gerekli bir kışı olduğunu kabul ettirmenin yolunu bulmuştu. Köylülere has alçakça hilekârlığı ve sinsiliği sayesinde bu güç beğenir kadının gözüne girmişti. Onu memnun etmesini biliyordu ve birkaç yıl içinde Rosie onsuz hiçbir iş göremeyecek hale gelmişti. Bu şartlar altında bana da Rosie moda evinde bir iş bulmakta güçlük çekmedi. Hayatımın ilk büyük olayı da bu oldu. Bilmem, Paris'te Madame Rosie'yi tanıyor muydunuz?

– Tanımaz olur muyum? İlk tayyörlerimi o dikti. Otuz yıl oluyor. Onu sanki şimdi görüyorum. Kalfalarını köpek gibi kullanan, haşin, fakat güzel bir kadın.

– Evet onu iyi tarif ediyorsunuz. Rosie, bir bahçıvanın kızı imiş. Zengin bir adam (galiba banker) onu görmüş, Paris'e getirmiş ve meşhur olmasına yardım etmiş. Çok hırslı ve şöyle böyle bir işle tatmin edilemeyecek kadar kurnaz bir kadınmış. Dostuna, Groix de Petits Champs sokağında bir moda evi açtırmış. Meslekten yetişme bir terzi, hatta benim gibi oldukça iyi bir ressam bile değildi. Dediğiniz gibi, kısa bolerolu, uzun etekli kostüm tayyörü o icat etmişti.

Madame de la Guichardie, "Ah Yarabbi" diye içini çekti.

– Rosie hayatıma öyle bir zamanda girmişti ki alınyazımı bile değiştirebilirdi. Zevkim vardı, biraz da resim tekniğinden anlıyordum. Fakat teknisyenlerin yalnızca bir âlet olduğunu, her şeyin müesseseyi kurana bağlı bulunduğunu bu kadına bakmakla daha iyi öğrendim. Altı yıldan fazla yanında çalışmakla beraber işin içine son iki yılda girebilmiştim. Bütün öğrendiklerim de bu son iki yıl içindedir. Bugün bile onu, yarı çıplak bir kadının yanında kumaşı döktürürken hayalimde canlandırıyorum.

– O, yorulmak bilmezdi. Koleksiyonunu tamamlarken bizi prova odasında saat dokuza, hatta ona kadar

çalıştırırdı. Bu iş o kadar ilgi çekiciydi ki, şikâyet etmek aklımıza bile gelmezdi. Akşam yemeklerimizi Opera caddesindeki büyük bir lokantadan getirtirdi. Moda mevsiminde hiçbir şey onu çalışmaktan alıkoyamazdı. Âşıkları çok değildi. Onları sevdiği için seçmezdi. Getirdikleri yeni sermayelerle ilgiliydi. Bir gün dayıma: "Âşık edinmekten başka yapacak çok işim var" dediğini işittim.

– Rosie'den korkuyordum. Öfkesi müthişti... Kendisine karşı gelinmesine tahammülü yoktu... Onu beğeniyordum da... Önem verdiği bir elbiseyi yakından incelerken geçirdiğimiz o korkunç dakikaları hâlâ yaşıyor gibi oluyorum. Tövbekâr bir tavırla mankenin önüne diz çöken kalfa, bir iğne yastığından başka bir şey sayılmayan küçük kızcağız... Rosie'nin yavaş yavaş döndürdüğü bir eşya haline giren müşteri... Rosie, kalfaya, "Kızım, modelden anlamak gerektiğini sana kaç defa söyledim, görüyorsun ki nervürlerin bu şekilde yapılması arkayı fazla genişleterek hatları bozuyor... Neden? Çok basit, çünkü kalçaları gizleyemiyoruz. Eteği toplayıp bolluğu öne vermeye çalışın. Bana Barones Choin'in elbisesiyle meşgul olan işçiyi gönderin... İstediğimi ona kendim açıklayayım. Sizde anlayacak yeteneği görmüyorum" derdi.

Rosie'nin bu uzun sözleri... Onu memnun etmek arzusu... Bende uyanan intikam hisleri... Daha sonra sa-

natını elde etmek için sarfettiğim büyük gayretler... İşte, bütün gençliğim. Bundan önce hayatımın en güç devresiydi... Evde her an patronun isteklerini yerine getirmeye memur veya her an müşterilerin şikâyetiyle karşılaşan bir zavallıdan başka bir şey değildim. Şimdi size anlatacaklarımdan dolayı beni suçlamayın. Emin olun ki bugünkü varlığımdan bile (çok kereler takdire değer bulduğunuz varlığımdan) utandığım zaman oluyor. Ne talihsiz bir kızdım. Etrafta ancak acındırma hisleri uyandırabiliyordum. Özenle büyütülmüş, namusuyla yaşamayı amaç edinmiş, sonra da kendisine aşılanan ahlâk kavramının hiçbir değer ifade etmediği bir âleme atılmış on altı yaşında bir çocuğun hayatındaki karışıklığı düşünün. Bana örnek olacak kimselerin çoğu hoş, neşeli, içinde fenalık olmayan, fakat birer koruyucuları bulunan ve sık sık değiştirmeden bir tek kişiye sadık kalmayı üstünlük sayan manken kızlardı. Onları da nasıl suçlamalı? Ayda üç yüz frank kazanırlar. Bununla boya, ipek çorap vesaire almak zorundadırlar. Üstelik de çoğu uzakta oturur. Yol parası verir. Koruyucu kişilerinden başka kimseyle ilgileri yoktu. Müesseseye sermaye koyan kimseler veya Amerikalı komisyoncular onları yemeğe davet ettikleri zaman kabul etmezlerse dayım kızardı. Bana bile erkekleri memnun etmemi tavsiye eder, "Onları kıramazsın, kızdıracak olursan bana müşterilerimi kaybettirirsin. Sana namussuzluk et demiyorum, imkânsız bir

şey de istemiyorum, onlara kendini verme, aksine kendini koru, ama gülerek, tatlılıkla." derdi.

Madame de la Guichardie:

– Siz de razı olur muydunuz, diye sordu.

Valentine:

– Hayır ama, çoğu kez kabul etmediğime pişman olurdum. Düşünün ki çok genç, çok tazeydim. Lokantada bir akşam yemeği yemek, tiyatroda bir gece geçirmek benim için sonsuz bir zevk olabilirdi. Üstelik de kafam altüst olmuştu. Annem bana, başarının tek sırrı çalışmaktır, derdi. Ama çalışmanın hayatta hiçbir zaman bir kadın için başarı çaresi olamayacağını, bilhassa başka kadınların, çalışan kadına ilgisiz bir tavırla: "Güzelsiniz... Sizinle de meşgul olacak birisi çıkar" demekle bütün bu gayretleri küçük gördüklerini öğrendim. Hayata ilk atılmanın ne demek olduğunu bilirsiniz. İnsan kendini öyle haksızlığa uğramış, öyle kuvvetsiz hisseder ki... Buna rağmen savunmasız değildim. Amerikalı komisyoncuların çoğu davetlerini kabul etmeyince ısrar etmiyor, hatta darılmıyorlardı. Zaten ellerinden kurtulmak için, "Bir dostum var" diyordum. Yalan söylüyordum. Dayım, "Erdemlilik taslıyorsun" diye kızıyordu." Ne bekliyorsun? Ne umuyorsun? Muhakkak ki model çizmekle patronun gibi bir meslek sahibi olamayacaksın. O senden çok daha zekiydi. Öyle

olduğu halde bu kadar sermaye bulmasaydı bu işi başaramazdı. Senin gibi güzel olmak şansına sahip olunca bundan yararlanmayı da bilmeli. Kaç yaşındasın? Yirmi. Emin ol ki on yıl sonra, kaybettiğin bu değerli zamanlara yanacaksın. Hayatı olduğu gibi kabul etmeli." derdi.

Valentine bir an sustu. Ortalık kararmaya başlamıştı. Pencereden, kenarları batan güneşin kızıl rengine boyanmış büyük bir bulut görünüyordu. Ovada, tepeleri, köyleri, ormanları gölgeler kaplıyor, her şey gecenin karanlığında erimek için şeklini kaybediyordu. Valentine'nin tüyleri diken diken oldu. Düşünceye daldı, sonra alçak sesle konuşmaya devam etti.

– Rosie moda evinin başlıca ortalığı Lyon fabrikatörlerinden Martin Bussière'di.

Madame de la Guichardie:

– Durun bakalım... Galiba onu da görmüştüm. Yok... Benim tanıdığım sarraftı. Martin Bussière... Tamam... Avenue d'Eylau'da otururdu, dedi.

– Evet. Kardeşi Paul Bussière Paris'te sarraftı. Bizim Adrien, Martin Bussiére karısı ve iki oğluyla Lyon'da otururdu. Rosie modeevine, ipekli kumaşlar satmak ve moda hakkında bilgi edinmek için sermaye vermişti. Mevsimi gelmeden moda olacak kumaşları

bilmek onun için önemliydi. Bu sayede büyük mağazaları haberdar eder, onlar da koleksiyonlarını hazırlarlardı. Birkaç ay sonra, ticarethanenin model çizme işini üzerime alınca Rosie, Martin'le beni beraber çalıştırmaya başladı. Çizdiğim birkaç model çok takdir edildi. Fabrikatör bundan çok memnun oldu. 1906'da Martin Bussière kırk beş yaşlarında, sempatik, nazik ve hoş bir adamdı. Güzel değildi, saçları dökülmüş, şakaklarında kalanlar da kırlaşmıştı. Zayıftı. Yüzünün hatları ince, sesi tatlı, hareketleri de hoştu.

– Daha sonra neler olduğunu size nasıl anlatmalı?.. Kendimi mazur göstermek, gözünüzden düşmemek için, Martin Bussière'yi seviyordum demek gerekiyor. İnanılmayacak bir şey değil... Sevilebilir de... Gevşek ve yorgun hareketlerinde insanı bağlayan birşey vardı. Rosie onu çok cazip buluyordu. Hattâ Vincent dayım bir defa, Rosie'nin yirmi yıl evvel onunla evlenmek istediğini bile söyledi. Bu pek akla yakın görünmüyor. Martin Bussière, kendisi için kutsal bir şehir olan Lyon'a, Rosie gibi bir kızı asla götürmezdi. Herhalde onu sevdiğinden söz etmek yalan söylemek olur. Hayır... Önceleri ona karşı büyük bir saygı duyuyordum. Düşünün ki benim için dünyanın merkezi olan bu evde nüfuzu vardı. Bu nüfuza lâyıktı, çünkü çalışkan, zeki ve zevk sahibiydi. Onu nasıl tarif edeceğimi bilemiyorum. Manevi kuvvetlerden doğan fikirlerle, zayıf bir bünye, ve düşünceli hareketlerin bir araya

toplanması... Böyle bir adamdı ve yirmi yaşındaki bir kızın üzerinde bıraktığı etki büyüktü.

Beraber çalışmak zorunda kaldığım erkeklerden birçoğu, beni gezmeye veya beraber seyahate çıkmaya davet ediyordu. Dayımın ısrarlarına rağmen kabul etmiyordum. Halbuki Martin Bussière'in hareketi bambaşkaydı. Bir gün büromda ikimiz yalnız kalmış, masanın üstünde duran kumaşları inceliyorduk. Bir aralık kolunu belimde hissettim. Şaşırdım. Fakat onun bu hareketi o kadar doğaldı ki kızmakla gülünç düşecektim. Zaten o da sözünü kesmeden, sesindeki o ciddi tonu değiştirmeden konuşmaya devam etti. O gün birbirimize bir şey söylemeden ayrıldık, fakat her karşılaşmamızda daha teklifsiz davranıyordu.

Size, Vincent dayımın beni kıskanmaya başladığını anlatmıştım. Bu Rosie modaevi, bir entrika yuvasıydı. Orada bulunanların yarısı, diğerlerinin aleyhine hareket ederdi. Deha sahibi ve sanatçı olan Rosie, her söylenene inanmakla hata ediyordu. İşle ilgili çıkarılan dedikodularını dinleyerek, başarının beni sarhoş ettiğine, kendisini terk, hatta istismar etmem için anlaşma süresinin bitmesini beklediğime inanmıştı. Müşterilerden birçoğu model seçmek için Rosie'ye başvuracaklarına, satıcı kızlarla bana haber göndermeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. O, bunun farkına varınca sinir krizleri geçirdi. Daha sonra bu evde hayat benim için azap olmaya başladı.

Memnun değilsen buradan git, dışarda karnın doyar, benim kimseye ihtiyacım yok, diyordu. Dayım da patronun yanında durumunu sarstığımdan şikâyetçiydi. Beni kovmaya cesaret edemiyordu ama kendiliğimden gitmemi istiyordu. Gontranlar aile meselelerinde titiz davranırlar. Onlarda "aile bağları" kuvvetlidir. zengin bir Gontran'nın fakir bir Gontran'a yardım etmemesi olur şey değildir. Dayım kurnazdı, beni kovmuyordu, ama hayatı bana zehir etmesini biliyordu. Rosie beni azarladığı zaman, dayım benden tarafa çıkıyor gibi görünmemek ve benimle felakete sürüklenmemek için patrona yardım ediyordu.

Modaevine her hafta gelen Martin Bussière bana yapılan bu kötü davranışlara kaç defa şahit olmuştu. Bir gün beni Rosie'nin gözcüleri tarafından farkedilmeden, geleceğim hakkında konuşmak üzere oteline davet etti. Yalnız başıma kalmıştım. Kendimi tehlikede, tecavüze uğramış ve kimsesiz hissediyordum. O, benim için büyük bir kuvvetti. Gidip görecektim...

XVI

Valentine bir an sustu. Madame de la Guichardie, şimdiye dek pek rastlanmayan bir hareketle eğildi, misafirinin saçlarını okşadı.

Valentine:

– Ne diyordum? Ha... Evet... Martin Bussiére'i ziyarete gittiğimi anlatıyordum. Bu adamın davranışlarını anlatabilmek için gene ondan söz etmem gerekiyor. Evli olduğunu söylemiştim. Karısını tanıyordum. Elbiselerini Rosie'ye yaptırıyordu. Her tarafını yağ kaplamış, insan şeklinden çıkmış, iri yarı bir kadındı. Yaşından fazla görünüyordu. Martin, karısının üstün nitelikleri olduğundan söz eder, çocuklarını iyi yetiştirdiğini, özellikle başarısını ona borçlu olduğunu söylerdi.

Bilmem bu adamın hareketlerini ikiyüzlülük mü, yoksa dürüstlük mü kabul edersiniz? Neyse... Önemi yok... Artık evinde cinsel isteklerini tatmin edemeyen bu adamın gözü dışardaydı. Aynı zamanda görünüşü kurtarmak için titiz davranıyor, toplumsal hayatında değişiklik olmamasını istiyor, durumunun sarsılmasından çok çekiniyordu. Onun bu saygılı ve düşünceli hareketi direnmemi kırdı. Çünkü o zaman ben de namuslu, erdem budalası, daha doğrusu "aklı başında" bir insandım. Ben de herkes tarafından sayılan bir varlık olmak istiyordum. Bana bir modaevi açmayı teklif ettiği zaman şiddetle reddettim. Çünkü bunun ne demek olduğunu biliyordum. Böyle bir teklifi kabul eden kadınları ağır surette suçlardım. O ciddiydi ve beni ikna eder şekilde konuşuyordu. Önce beni sakinleştirdi sonra da: amacının bana bir modaevi açmaktan ibaret olmadığını, zevkime güvendiği için bu işten benim ka-

dar kendisinin de faydalanacağını düşünerek sermaye koymak istediğini kesinlikle söyledi.

Siz belki de, bu sermaye katılımını kabul etseydim borçlarımı çalışmakla öderdim sanırsınız. İmkânsız gibi görünmüyor, değil mi? Fakat hayatı daha olduğu gibi, daha insani bakımdan incelemek gerek. Ortak çalışma bir erkekle bir kadını birbirine çok yaklaştırır. Hareketlerdeki tanışıklık... Samimiyet... Bütün bunlar yavaş yavaş, hissedilmeden, doğal bir şekilde olur. İlişki, farkına bile varılmadan adım adım ilerler. Bir kadın, karşısındaki erkekte arzu uyandırmayı kabul edip de ona zevk vermekten kaçınırsa kendisini nankörlük ve samimiyetsizlikle suçlar. Hele o adam size beş yıldan beri mutlak bir hükümdar, korkunun ta kendisi ve direnmeyi kıran bir saygı simgesi gibi görünürse... Ancak kaçmakla karşı koyabilirdim, fakat nereye? Uzmanı olduğum sanat ne yazık ki ilk adımı atarken sağlam bir desteğe dayanması gereken bir işti. Başka bir müessesede çalışmaya gelince: Rosie buna engel olacaktı? O, becerikli ve tuttuğunu koparan bir kadındı. Halbuki Martin Bussiére ile hayat daha rahat ve kolaydı. Nihayet razı oldum.

Size Martin Bussiére'in metresi olmakla hata işlediğimi söylersem yalan olur. Hayır... Sadece; hayalinde kendisini hep güzel bir aşka vermeyi yaşatıp da ailesinin etkisiyle mantığa dayanan bir evlenmeye razı

olan bir genç kızın ıstırabını duydum... Evet, tamamen mantığa dayanan bir evlenme... Düşünün ki yıllarca manken kızların hemen hemen çırılçıplak erkekler arasında dolaştığı serbest bir çevrede yaşadım. Bu çıplaklığın farkına bile varmazdık. Sonra da Martin Bussiére ile olan bu bağ da tamamen gizliydi. Benimle görünmekten çekiniyordu. Onunla tiyatroya, lokantaya hiç gitmezdim. Rosie'nin evinde; oradan ayrıldığıma şaşırmış, üzülmüş bir tavır takınmış. Bussiére, Valentine modaevine kimsenin bilmediği, özel bir sözleşmeyle bağlıydı. Martin haftada iki defa gelip bende kalıyordu. O zaman, kocasının taşrada fabrikaları bulunan ve kendisi Paris'te oturan bir kadının hayatını yaşıyordum.

Modaevinin büyük başarısından size çok kez söz etmiştim. Süratle büyümesine ve şöhretine ben de hayret ediyordum. Moda hakkında basit fikirlerim vardı. Müşterilerimizin durmadan değişen huyları... Özel odasında bütün gün sırtüstü yatan hülyalı kadının bugün artık yerini aktif kadına terk etmesi ve daha pratik elbiseler istemesi gibi... Rosie'nin yanında çalıştığım zamanlar daima jarse ve kürklü şeyler giyerdim. Müşterilerime de biraz biçim, özellikle kumaş değiştirmek şartıyla bu rahat elbiseleri gösterirdim. Önerim üzerine ipekli jarseyi evvela Martin Bussiére kendi fabrikasında imal etti. Az bir zamanda günden güne artan talepleri karşılayamayacak bir hale geldi. Bazen

gülerek: "Benim seni zengin etmem şöyle dursun, sen beni servet sahibi edeceksin" derdi.

Kendi kendime çalıştığım bu ilk yıl iyi geçti. Çok meşguldüm. Gündüzleri bütün vaktimi müşterilere hasrediyor; gece de model çiziyor, mankenlere giydiriyordum. Başarıda öyle sarhoş edici bir şey var ki, kuvvet bile buna dayanır. Fakat, moda mevsiminin başlaması ve koleksiyonların hazırlanması benim için sıradan bir alışkanlık haline geldiği zaman, yani ikinci yıl sonunda durumumdan ve geleceğimden endişeye başladım.

Martin Bussiére ile mutlu değildim. Şikâyet te etmiyordum. Belirli bir sıkıntım yoktu. Fakat biliyorsunuz, bir kadınla erkek arasındaki mutluluk, hiç olmazsa gençlikte - cinsel uyuma bağlıdır. Martin, bir genç kadının duygularını uyandırmada iyi bir âşıktı, ama tatminden uzaktı. Sonra da, vaktiyle hoşlandığım bir hareketi zamanla beni kırmaya başlamıştı: Benimle görülmekten çekinmesi. Üç yıl içinde bir dakika bile tedbiri elden bırakmadı. Güzel bir bahar akşamı, "Haydi gidip dışarda yemek yiyelim, dedikoduya aldırış etme" dedirtecek içten bir hareket görmedim. Hayır... Kışın olduğu gibi, yazın ortasında da Deomurs sokağında bana tuttuğu apartmana esrarengiz bir şekilde girerdi. Daima iyi giyinen, özü hiç değişmeyen bu iyi adamda canlılık ve duyarlıktan eser yoktu. Artık bu adamın ha-

yatında ikinci derecede yer tutmaya, o aziz mahlûklara (karısı ve çocukları) feda edilmeye tahammül etmeyecektim.

Size Martin Busiére hakkında yanlış fikirler veriyor, hatta onu soğuk bir adam olarak tanıtıyorum galiba. Ama bu haksızlık olur. İlk defa beni belimden tuttuğu zaman bile, bunu isteyerek yapmadığının ve o anda bile hareketini beğenmediğinin farkındaydım. Beni görmeye geliyordu, çünkü nefsine hâkim değildi. Bu her zaman da böyle oldu. Lyon'a gidince ziyaretlerini hatta varlığımı bile unutuyordu. Ailesinin gözünde dürüstlükten ayrılmayan bir adamdı. Bir bakıma bu doğruydu da. Bana gelince, bu eşitsiz paylaşmadan duyduğum acı sonsuzdu.

1919 senesine doğru bu durum dayanılmaz bir hale geldi. Eski patronum Rosie, nasılsa ilişkimizi öğrenmişti. Yanından ayrılışıma ve başarıma çok kızıyordu. Teknik bakımdan hiçbir fark olmadığı halde ucuz diktiğim için Rosie'nin müşterilerinin çoğu bana geliyordu. Bu onun için sadece bir mali tehlike değil, bir onur meselesiydi. Modaevini açtığım sıralarda bana sermaye verenin kim olduğunu araştırdı. Martin Bussiére'in ağzı çok sıkıydı. Rosie'nin girişimleri sonuçsuz kaldı, fakat bir süre sonra her şeyi öğrendi. Nasıl? Buna hâlâ bilmiyorum. Ben oradan ayrıldıktan sonra Vincent dayımı kovmuş. Dayım, benimle konuşmadığına, hatta

beni görmediğine, "ihanet eden birisiyle ilgisi olmadığına" yemin etmiş. Beni görmediği doğruydu. Fakat Rosie ona "Günün birinde yeğeninle barışır, ikiyüzlü siyaset kullanırsın" demişti. Kendisini dünyada eşi bulunmaz bir varlık gibi gören Rosie, daha genç bir rakibin yeni şeyler bulabileceğine ihtimal vermiyordu. Etrafındaki ahlaken düşük kadınlar onu iki müessese arasında anlaşılmaz bir ilişkinin varlığına, Valentine modaevinin başarısını, Rosie moda evinde aldığı ilhamlara borçlu olduğuna inandırmışlardı. Artık Vincent, Rosie için, rakibinin akrabasından başka bir şey değildi. Bütün bunları; işini kaybettirdiğimden dolayı bana kafa tutmaya gelen dayımdan öğrendim.

– Bana borçlusun, bu yeni işe beni de al... Yirmi yıldır moda âleminde çalışıyorum, sen tecrübesizsin... Fikirlerimden faydalanırsın, dedi.

Bütün nefretime rağmen teklifini kabul etseydim belki de daha uygun hareket etmiş olurdum. Laubali bir adam olduğunu bildiğim için, Martin Bussiére konusunda sıkıcı bir şahit olur düşüncesiyle bütçemizin ona lâyık bir ücret vermeye uygun olmadığını söyleyerek atlattım. Hata ettiğimi anladım. Çünkü o günden itibaren dayım bana düşman oldu. Etrafıma hafiyeler koyudu; çok güvendiğim baş kalfayı elimden aldı, ve müteahhitlerle anlaşarak beni mahvetmeye uğraştı. O zaman Martin Bussiére'le olan ilişkimden şüpheleni-

yor muydu? Belki de... Madame Bussiére benim, kocasının hayatındaki rolüm hakkında birçok imzasız mektuplar almış. Bunların Rosie ile dayımdan olması muhtemeldi. Bunun üzerine kadın, kocasıyla şiddetli ve sürekli kavgalar etmiş. Martin'in artık beni terk etmek istemesi doğaldı.

O sıralarda bana kumaş satan fabrikatörlerden birisi, Georges Delandre, tesadüfen bize, yani modaevine Gaston Romilly'yi getirdi. Ne hoş adam olduğunu bilirsiniz. Daha ilk görüşte ne kadar beğendiğimi anlatamam. İki üç defa beraber çalıştık. Uzun zamandan beri kafamda olan birçok deseni fabrikasında yaptırttım. Zevklerimiz birdi. Hayatımız da benziyordu. Her hafta Paris'e geldiğini söylüyor, beni akşam yemeğine, sonra da tiyatroya davet ediyordu. Martin Bussiére'in bana yaşattığı manastır hayatından bıkmıştım. Kabul ettim.

Gaston beni deli gibi seviyordu. İyiliğini; nezaketini nasıl anlatayım? Martin Bussiére ne kadar ihtiyatlı ise, Gaston da o kadar hassas ve inceydi. Beni tanıyalı henüz on beş gün olduğu halde evlenmekten bahsediyordu. Bunun pek kolay olmayacağını, ailesinin gelin seçmek hususundaki titizliğini, onlarla ilgisini kesemeyeceğini de saklamıyordu. Ne diyeyim?

Bana o tatlı duyguyu; beğenilmek duygusunu o tattırdı. Bilmem siz ne dersiniz. Bana, bir adamı sevebil-

mem için benden hem kuvvetli, hem zayıf olması gerekir gibi geliyor. İşte Gaston buydu. Bazen tam manasıyla bir adam, güvenilir bir adam... Bazen de çocuk... Bu farkın ne önemi vardı? Onu seviyordum.

Mahçup bir tavırla tatil aylarında beni Venedik'e davet ettiği zaman hiç düşünmeden kabul ettim. Halbuki kendimi ona vermekle, evlenmek ihtimalini kaybettiğimi de biliyordum.

Valentine başım kaldırdı ve Madame de la Guichardie'ye baktı.

– Affedersiniz, bu öykü gereğinden fazla uzadı. Mösyö Marcenat gelmeyecek mi? dedi.

İhtiyar kadın:

– Hayır, ona başka bir gün gelmesini tenbih ettim. Devam edin, sizi merakla dinliyorum. Demek İtalya'ya gidinceye kadar Gaston'un metresi değildiniz. Çevabını verdi.

– Hayır. Venedik'te metresi oldum. Bu, ilk tecrübemden büsbütün başkaydı. Martin Bussiére'e tahammül etmeye çalışıyordum. Halbuki Gaston'a kendimi seve seve, aşkla veriyordum. İçimde pişmanlık hisleri yoktu. Mutluydum, fakat endişeden kurtulamıyordum... Bütün hayatımca sevebileceğim adamı bulmuştum. Sonucu ne olacaktı? Gaston, evlenmekten, gele-

ceğe ait projelerden, hatta çocuklardan bahsediyordu. Artık hiçbir şeye inanmaz olmuştum. Bu teklifleri ciddi bir anlaşmadan çok içten bir aşkın ifadesi olarak karşılıyordum. Delander'lar bana Romilly ailesini anlatmışlardı. Bir şey beklemiyordum. Yarını düşünmek istemiyordum. Oldukça mutluydum. Bu saadeti ilk defa duyuyor, daha yakından tatmak istiyordum.

Erkekleri yeteri kadar tanırsınız... İtalya seyahati, sık sık gezmeye çıkmam ve hayatımın birdenbire daha esrarengiz bir duruma girmesi Martin Bussiére'in ilgisini yeniden uyandırdı. Başka birisini sevdiğim o sıralarda Martin'i terk etmediğime hata ettim. Yalnız; güç bir durumda kaldığımı kabul edin. Ona karşı sempati duyuyordum, minnettardım. Genç ve tecrübesiz bir insandım. Modaevindeki çıkarlarımın tamamen onunkine bağlı olduğunu ve yalnız başıma bir iş göremeyeceğimi anlıyordum. Bugün bu zaafın büyük bir hata ve beni şimdi size bu öyküyü anlatmak zorunda bırakan felâketin gerçek sebebi olduğunu anlıyorum.

İtalya'dan mayısta döndüm. Haziranda, ilk defa olarak Martin beni kendisiyle İngiltere'ye gitmeye davet etti. Temmuzda döndüğüm zaman gebe olduğumu anladım. Bu beni çok korkuttu. Hayatımda bir çocuğun varlığından endişe etmiyor, aksine bunu istiyordum. Yalnız, hayatımı yeniden düzenleyeceğim bir sırada bu gebelik karşıma önemli sorunlar çıkarıyordu.

Çocuğun Martin Bussiére'den olduğunda şüphem yoktu. Endişemden, herkesten önce ona bahsettim. Bu durum karşısında takındığı tavırlar beni hayal kırıklığına uğrattı. Kayıtsızdı. Baba olduğunu inkâr etmiyordu. "Karım bir gayrimeşru çocuğum olduğunu öğrenirse ikimiz için de feci olur. Her şeyi yapacak kabiliyettedir. Her zamankinden daha dikkatli davranmak zorundayız," dedi. Sonra da: "Tabii sizi bir şeyden mahrum edecek değilim, doğuracağınız zaman da olanca itinayı göstereceğim, senelerce hem size hem de çocuğa bakacağım. Yalnız; adımın ağızdan ağıza dolaşmasına tahammül edemem. Çıkarlarımın zarar görmesini Lyon'daki siyasi ve sosyal nüfuzumun sarsılmasını istemem. Orada Ticaret Odası ikinci başkanıyım. Birinci başkan ihtimalim kuvvetli. Söz aramızda, ondan sonra da "Commandeur" nişanı almak işten bile değil... Bunun için de aileme, o çevrede sözü geçen karıma muhtacım. Yani, Madame Martin Bussiére ile aramın açılmasını göze alamam. Bundan başka oğullarımın, babalık otoritemi azaltacak olan bu olayı bilmemeleri gerek" diye ilave etti.

Böyle kötü bir durumda olduğum halde kendisinden başka bir şey düşünmüyordu. Beni bırakıp gittiği zaman umutsuzluğa kapıldım.

Gaston beni hafta sonunda görecekti. Ona Ingiltere'ye gidip İskoç kumaşları getireceğimi söylemiştim.

O, Martin Bussiére'in varlığından bile haberdar değildi. Dönüşte her şeyi anlatmaya karar vermiştim. Bence beceriksizce söylenmiş bir cümle, bir itiraftan ibaret olan bu gebelik hikâyesini dinlerken Gaston öyle büyük bir sevinç, öyle büyük bir şefkat ve güven gösterdi ki bu konuşma birdenbire arzu ettiğimden bambaşka bir şekil aldı. Karşı çıkacak, onu bu konuda aydınlatacaktım. Fakat biliyorsunuz ki benim gibi acılı bir zavallı sükût etmek gibi bir kolaylığa boyun eğebilir. Ertesi akşam Gaston, bana evlenme işini halletmeye uğraştığı süre içinde çocuğu tanıyacağına söz verdi.

Gene hakkımda fena şeyler düşünmemenizi rica edeceğim. Sevdiğim, beğendiğim bir adamı, budala yerine koymayı bir an bile aklımdan geçirmedim. Ne yapalım ki olaylar karşımıza basit bir şekilde çıkmıyor. Önceleri Gaston'a herşeyi söylemek istiyordum. Fakat konuşmalarımız öyle çıkmaza giriyordu ki bir türlü söyleyemiyordum. Sonra Gaston'un bana verdiği mutluluğu düşündükçe mantığım arzularıma suç ortağı oluyordu. Belki de mazur gösterecek bir kesinlik bile ifade etmeyen vesveselerle ikimizin de hayatı kırılacaktı. Sonra da düşündüğümün aksine olarak, ya çocuk Gaston'un ise... Bütün gebelik günlerimde, çocuğun sevdiğim adamdan olduğuna şüphe etmemek kendimi buna inandırmak istedim.

Doğaya bile karşı koymaya çalıştım. Kadınlar gebeyken, etraflarında gördükleri bazı resimlerin doğacak çocuğun hatlarına etki edebileceğini duymuştum. Odanın duvarlarını Gaston'un resimleriyle doldurdum. Çocukluk resmini istedim. Durmadan ona bakıyordum. Bütün ümitsizliklerime rağmen ümit etmek istiyordum. Doğuracağım günlerde Gaston üzüntü ve endişe içinde, candan bir ilgi gösteriyor, bir dakika yanımdan ayrılmıyordu. Halbuki Martin Bussiére esrarengiz bir şekilde bana, üzerinde kart bile bulunmayan çiçekler göndermekle yetiniyor; ancak gizli bir ilgi gösterebiliyordu. Nihayet Gaston, Delandre'lardan biriyle doktoru şahit olarak götürdü ve çocuğu tanıdı. Mamafih birkaç gün sonra Martin beni gizlice görmeye geldi. Çocuğa hediyeler getirmişti. Bir yatak örtüsüyle, gümüş mama tabağı. Bu kadar tedbirli ve işiyle meşgul bir adam için bu eşyaları satın almaya vakit sarfetmek ve kendi eliyle seçerken görünmek tehlikesini göze almak muhakkak ki sevgi belirtisiydi. Hediyeleri soğuk bir tavırla kabul ettim ve "Eğer beni biraz olsun seviyorsanız, bunu bana bir daha buraya gelmemekle ispat edebilirsiniz. Benden vazgeçiniz. Zaten beni yedi-sekiz aydır hiç görmediniz gibi bir şey. Bana gelince... Belki de biliyorsunuz. Hayatımı başka türlü düzenledim" dedim.

Artık hayatımda başka bir adamın yer tuttuğundan söz ettim. Hem üzüldü, hem de ferahladı. Tabii, bir

gayrimeşru çocuk sahibi olmak fikri ona, o "saygıdeğer" hayatına çok yabancı kaldığı için sorumluluktan kurtulmaktan herhalde mumnundu. Küçüğü görmek istedi. Collette o zaman yüzünde hiçbir kesin hatlar bulunmayan, her yeni doğan çocuk gibi pembe bir külçeden ibaretti. Yatağıma yaklaşınca heyecanlandı. Kendisine güvenebileceğimi söyledi. Ondan hiçbir şey istemediğimi, artık tercih hakkımı kullandığımı, Romilly'ye sadık kalacağımı, kendisine söz verdiğimi ve bundan sonra tek arzumun ona borçlu kalmamak olduğunu söyledim. "Borcun yok" diye şiddetle reddetti. Ben de modaevine koymuş olduğu sermayeyi en kısa bir zamanda kendisine iade edeceğimi ısrarla tekrar ettim. "Bunu düşünmeyin bile, bana verdiğiniz fikirler bu paradan çok daha kıymetliydi. Hem böyle tartışmalar ateşinizi yükseltir; iyi olunca konuşuruz" dedi. O andan itibaren de hayatımdan çekilip gitti.

Sonra modaevini sattığım zaman, bana dokuz yıl evvel verdiği parayı faizleriyle beraber çek olarak gönderdim. Çeki bir mektupla iade etti. Ona, Romilly ile evleneceğimi ve kocamdan bir şey gizlemeyeceğimi söyleyince parayı kabul etti.

Daha sonra bu paranın Vincent dayıma verildiğini öğrendim. Zaten dayım, Martin Bussiére'e yaklaşmaya bahane arıyordu. Rosie'nin yanındaki gibi bir iş bulamadığından (benim yüzümden kaybettiği işi) sefalet içindeydi. Yeni bir teşebbüse girişmek için gerekli ser-

mayeyi nasıl sağladı, bunu hiçbir zaman anlayamadım. Fakat savaştan biraz sonra Champs-Elysée'de bir 'Vinvent Gontran ve Ortakları' ticarethanesi açıldı. Yanımda çalıştırmak istemediğim hilekâr dayım bu suretle bu ilişkinin anısını tazelemeye muvaffak oldu. Onu bir daha da görmek istemedim. Bütün bu hikâye bende utanma ve nefret hisleri uyandırıyor.

XVIII

Günler geçtikçe Gaston'a büsbütün bağlanıyordum. Bana karısı gözüyle bakıyor, beni arkadaşlarına tanıştırıyor, kızına içten bir ilgi gösteriyordu. Bu kız tabii Collette'ti. O da Gaston'u seviyor; hatta bana tercih ediyordu. Kızım, yirmi aylık olup da, ilk adımlarını atmaya başladığı zaman ona doğru daha büyük bir sevinçle koşuyordu. Bu iki varlığı birbirine bu kadar yakın görmekle, duyduğum mutluluk ve endişeyle karışık duyguları tarif edemem.

Ona benzemesini şiddetle arzu ediyordum. Evde yalnız kaldığım zamanlar kızımın küçücük yatağının başında, saatlerce onda Gaston'un gözlerinin rengini, ağzının şeklini ve saçlarını görmeye uğraşıyordum. Fakat ne yazık... Collette büyüdükçe ümitlerim kırılıyordu... Bu büyük ıstırabı size nasıl anlatayım? Taparcasına sevdiğiniz bir çocukta yavaş yavaş unutmak istediğiniz bir adamın siluetinin canlanmasını görür gibi olmak... Bir çocuk yüzüyle bir olgun adam yüzü arasın-

da insafsız bir ustalıkla uçucu benzerlikler yaratan o meçhul artistten nefret etmek... Küçük bir çocuğu suçu olmadan başka birisini hatırlattığı için masum ve istenmeyen bir hareketten sorumlu tutmak. Sonra da bu haksızlıktan dolayı kendinize lânet etmek... İşte on seneden beri çektiğim ıstırap... Kimseye anlatamayacağım o derin acı.

Size Collette'in nişanında Gaston'un savaşta aldığı kısa bir izin sırasında güç şartlar altında evlendiğimizden bahsetmiştim. O zaman da kocama her şeyi itiraf etmek istedim. Fakat Gaston'la çocuk arasındaki bağlar çok kuvvetlenmişti. Bütün bunlardan sonra gerçeği söylemek çok gereksiz ve zalimce bir hareket gibi görünüyordu. Bir papazla konuştum. O da bana hak verdi. Kimbilir, belki de ona anlatırken çocuğun kimden olduğunda henüz şüphem olduğunu gereğinden fazla ima etmiştim. Oysa artık hiç şüphem kalmamıştı. Collette'te, Martin Bussiére'in zarif hareketlerini, yüzünün ince hatlarını görüyordum. Gaston'un daha sert ifadesinden eser yoktu. Zaten nikâhtan ve çocuğun babasının tespitinden sonra itiraf yersiz olacaktı. Yapılacak bir şey vardı, geçmişi unutmak...

Geçmişi unutmak... Bu ne güç, ne kadar imkânsız... Hayatın dekoru değiştiği zamanlarda ne kolay görünüyor... 1919'da Perigord'a geldik. Hayatımız hakkında kimse bir şey bilmiyordu. Sizi temin ederim ki, son seneler içinde, acaba bu öykü bir gerçek mi diye

düşündüğüm zamanlar çok oldu. Martin Bussiére kimdi? Bir hayal... Bir rüyanın hatırası... Paris'teki gibi ona rastlamaktan korkmuyordum. Kendimi eskiden yaptığım işlerin gölgesinde emniyette hissediyordum. Nadiren seyahat ettiğimize, Perigord'a gösterdiğimiz bu bağlılığa şaşıyordunuz. İşte size bunun gizli sebebini açıkladım. Köydeki evimiz benim için emniyetin ta kendisi; saldırılara uzak sığınaktı. Preyssac'da soluduğum saf havanın, kendimi bütün bu adamlardan, günlerce izlerimi takip eden o kıskanç kadınlardan uzakta hissetmenin verdiği mutluluğu bilemezsiniz. Paris'te iş hayatını, büyümek için girişilen çetin mücadeleleri gördüm. Satıcı kızların bağırmaları, müşterilerin şikâyetleri, telefon sesleri içinde yaşadım. Preyssac'ta çocukluğumu hatırlatan işlere, mevsimlere tekrar kavuştum. Kestane ağaçlarının gölgelediği yoldaki gezintilerimizi, terasta kızımla, kocamla beraber oturduğum yıldızlı yaz gecelerinin tekdüzeliğini seviyordum. Burada mesuttum.

Bazen yağmurlu bir günün, artık kapanmış sanılan bir yarayı sızlattığı gibi önemsiz bir olay acımı tazelerdi. Collette'in küçük bir hareketi, o farkında bile olmadan beni üzerdi. Dirseklerini dizlerine dayayarak başını avuçlarının içine alması; bu, Martin Buissére'in her zamanki hareketiydi. Sonra, sesinin ahengi Martin Bussiér'inkine benziyordu. Pürüzsüz; dudaklarının arasında yabancı bir şiveyle titreyen, tatlı ve yumuşak se-

si... Fakat bunlar uçucu şeylerdi. Collette'in açık bir şekilde bana benzediğini görüyor, seviniyordum. Gaston mutluydu. Kızıyla her gün biraz daha iyi anlaşıyordu. Ata bindiği zaman Collette ona hayran hayran bakardı. Matematik dersleri verirken kocam durmadan ondan bahseder "erkek kafası" var derdi. Bazen onların bu mükemmel anlaşmasını kıskandığım olurdu. Bazen de böyle bir facia karşısında yalan söylemenin bir görev olduğunu düşünürdüm.

Yine de, bu mutluluk dolu seneler içinde, iki defa, peri masallarındaki kahramanın ruhuna egemen olan ve yalnız onun görebileceği şekilde uzaklardan ona işaret eden cinler gibi geçmiş, sessizce bütün tehlikeleriyle canlanıyordu.

Çok basit bir olay dolayısıyla gösterdiğim o hayret verici heyecan, bu korkunç öykü söz konusu olunca ne kadar zayıf olduğumu göstermeye yardım etmeseydi geçmişin bu basit sahnesini anlatmayacaktım.

Collette geçen yıla kadar benim çizdiğim modellere göre Perigueux'de diktirttiği elbiseleri giyerdi. Bir gün Montel'in düğünü için bir elbise sipariş etmek üzere terziye gittiği zaman orada gördüğü kumaş örneklerinden iki koleksiyon getirdi. Anne, kendi kendime karar veremedim. Bu örnekleri sana göstermek için getirdim. İşte iki tomar. Birisi Rodier müessesesinin, öteki Martin Bussiére fabrikasının. İkincisini, renklerin uyumu bakımından daha çok beğeniyorum ama, desenleri biraz büyük görünüyor ne dersin?" dedi.

Bu ismi onun ağzından işitmenin bende uyandırdığı o kabul edilemez "rezalet" kavramını düşünemezsiniz. Ona korkuyla baktım. Martin Bussiére derken sesine daha kuvvetli bir ton veriyor, bir yandan da dikkatle yüzüme bakıyor gibi geldi bana. Gaston da oradaydı. Onu da heyecanlı görüyordum, dudakları titriyordu... Hayal her şeyi nasıl değiştirebiliyor? Gaston'la Collette'te, benim korkuya kapıldığım düşüncelerden eser yoktu. Parçaları aldım ve sesimi doğallaştırmaya süre kazanmak için uzun uzun baktım. Nihayet hırsla,

– Martin Bussiére'inki berbat... Bu zevksiz şeyi sana giydirmem, dedim.

Sözlerimin şiddetine hayret eden Collette:

– Ismarlamadım ya anne, fikrini soruyorum, dedi.

Gaston yavaşça:

– Elbiseleri o giyecek, bırak ne isterse onu yapsın, diyebildi.

O zaman kendi kendimi ele vermek korkusuyla Martin'in kumaşını seçmesini ısrar ettim. Bu olay muhakkak ki Gaston'la Collette üzerinde garip bir his uyandırdı... Samimiyetsizlik ve haksızlık...

Ondan sonra Collette'in sözlerini durmadan tekrarlamakla ve bu kadar basit bir olay üzerine kurduğum

varsayımlarla bütün bir hafta gözüme uyku girmedi. Preyssac'ta büyüyen Collette'in savaştan önceki hayatım hakkında bir şeyler bilmesi imkânsız gibi görünüyordu. Bu öyküyü kim biliyordu? Hiç kimse... Yalnız ebe kadın, Martin Bussiére ile konuştuğum son sözleri kapının arkasından dinlemiş olabilirdi. Belki o da ahçıya söylemişti. On beş yıl evvel kendisine yol verilmiş ve bugün tamamen unutulmuş olan bu ahçı acaba Perigord'lu muydu. Hatırlayamıyordum. Yoksa acılı anlarımda tedbirsizlik ederek kendisiyle dertleştiğim baş kalfam Madame Fermat mı? Ama o hainlik edecek bir insan değildi, mükemmel bir kadındı. Vincent dayım... Collette onu tanımıyordu bile. O zaman, suçlarının hiçbir iz bırakmadığını sanan, fakat birdenbire çekildikleri korkunç inzivadan çıkınca etraflarını sağlam bir ağ gibi ören o sayısız, meçhul ve görünüşte zararsız kimselerin bu suç hakkındaki ifadelerini gazetelerde okuyan ve her birinin tehlikeli gerçeğin bir kısmını bildiğini gören suçlular gibi yaşıyordum. Sonra da "Eğer Collette bir şey duymuş olsaydı bana sorardı", diyordum. Ama bilinmez ki... Collette duygularını belli etmeyen bir kızdır. Ne düşündüğünü kimse bilmez. İşte Martin Bussiére yirmi yıla evvel bana, böyle anlatılması imkânsız bir şey verdi.

Uzun zamanlar rüyalarım, güç şartlar altında geçen hayatımın sahneleriyle doluydu. Her gece annemin ölümünü, Vincent'in, Rosie'nin ve prova odasında

diz çöküp çalışan kadınların ikiyüzlü ve kaba suratlarını, Martin Bussiére'e ilk gittiğim gün otelin duvarlarında asılı "Enlevement des Sabines"i temsil eden resimleri görüyordum. Sonra bu rüyalar bitti. Yedi sekiz yıl öyle rahat geceler geçirdim ki uyandığım zaman rüyamda gördüklerimi bile hatırlamıyordum. Size anlattığım olaydan sonra bütün geçmiş gözümde canlanmaya başladı. Bu, iki üç hafta kadar sürdü. Sonra Collette'in sesinin doğallığı, hayatımızın huzur içinde akışı, Gaston'un sâkin tavırları, bana yanıldığımı ispat etti.

Daha canlı bir olay, kayınpederim Deodat Romilly'nin ölümü sırasında çıktı, Gaston babalarından kalan mirasın ayrıntıları hakkında kardeşleriyle görüşmek üzere Paris'e gitmişti. İki gün sonra da Collette'le ben otomobille gidecek, onunla buluşacaktık. Argeuton - Sur - Cruse'e geldiğimiz zaman yolun kenarındaki küçük otelde yemek yemek için otomobilden indik. Yemek salonuna girer girmez, masalardan birinin yanında durmuş, garsonla hesap gören, ince, zarif bir ihtiyarla göz göze geldim. İlginç bir tavırla selam verdi. Birdenbire tanıyamadım. Sonra hatırladım. Martin Bussiére idi...

Sarardığımı hissettim. Dışarıya çıkmak istedim, ama bu kaçışın Collette'le şoföre garip görüneceğini düşündüm. Zaten Martin Bussiére de bize yaklaşmıştı.

– Günaydın Madame, dedi? Sonra Collette'e uzun uzun bakarak:

– Kızınız değil mi? Size ne kadar benziyor? dedi.

Bir an nefesim kesilir gibi oldu. Onunla Collette'i yan yana görmek, bir yabancının bile onların arasındaki bağı keşfetmesi için yeterliydi. Bir an profilleri birbirine eşit bir durumda durdular. O zaman kızımın tatlı ve genç yüzünde bir gün bu keşiş maskesine benzeyecek olan ihtiyar kadını gördüm. Sıkıldığımı anladı ve bu halimi gizlemeye yardım etmek için durmadan konuştu. İki oğlunun savaşta öldüğünden bahsetti. Haberim yoktu. Çok acıdım. Bu duygumu söylemek için de büyük bir gayret sarfettim.

– Karım da geçen yıl öldü, yalnız kaldım. Çok acı.. Mutluluğunuza gıpta ediyorum, Mutlu olduğunuzu biliyorum, dedi.

Collette'in bu konuşmadan canı sıkıldığına dikkat ettim.

– Affedersiniz, acele etmemiz gerek. Daha önümüzde üç yüz kilometrelik yol var, dedim.

– Benim de işim acele. Dax'da tedavi ediliyorum, oraya gideceğim, cevabını verdi.

– Allahaısmarladık, size ve güzel kızınıza rastladığıma memnunum, dedi.

Elimi öptü, Collette'e de başıyla selam verdikten sonra, kendisine paranın üstünü getiren metrdotelle meşgul oldu. Salondan çıkarken bir daha arkasına bakmadı.

Colette:

– Bu kim? dedi.

– Eski bir ahbap... Biliyor musun, rastlanıp da ismi hatırlanamayan insanlardan birisi...

XIX

Bu rastlantı bende derin ve öldürücü bir etki bıraktı. Paris'e gidince kocam, Collette'i kucaklayarak seyahati nasıl geçirdiğimizi sordu. O, her zamanki gibi müşfik bir ilgiyle dinlerken, ona gerçeği söylememekle büyük bir hata ettiğimi ve bir gün bunun cezasını çekeceğimi düşündüm. Nasıl? Bilmiyordum... Tam on sekiz yıl alınyazımın ani ve insafsız bir darbesini bekleyerek yaşadım. Yanılmamışım. Bugün korktuğuma uğradım.

Bu sabah telefonda sıkıcı ve gizli bir konuşmadan sonra, Chardeuil noteri Maitre Passaga, kendisini görmemi ve mümkünse eve dönmeden evvel bu davetten

kocama bahsetmememi tenbih etti. Söylediği saatte gittim. Yüzünde esrarengiz bir ifade vardı. Bana Lyon noterlerinden biri tarafından gönderilmiş bir mektup uzattı. Bunda Mösyö Adrien Bussiére'in öldüğü ve yegâne varisi olarak Chardeuil (Dordogne) de Preyssac şatosunda oturan matmazel Collette Romilly'yi gösterdiği, Madame Gaston Romilly'nin bu mirastan, herkesten evvel gizlice haberdar edilmesi yazılıydı. Lyon noteri, mütevveffanın mallarının henüz resmen tespit edilmediğini, fakat terekenin muazzam bir servet teşkil ettiğini ve Martin Bussiére'in son iki yıl içinde bütün mallarını kolaylıkla paraya dönüştürebilir bir hale getirmiş olduğunu ilave ediyordu. Başımı kaldırdım ve ihtiyar Maitre Passaga'nın bana merakla baktığını ve açıklama istediğini anladım. Bayılacak gibi oldum. Bu müthiş durumdan kurtulmak için bunu arzu etmiyor da değildim. Yalnız; gerçeği, tam anlamıyla gerçeği söylediğim takdirde karşımdakini inandıracağımı ve kendimi kurtarabileceğimi düşündüm. Ona da bütün geçmişimi, tabii biraz kısaltarak size anlattığım gibi anlattım. Her şeyi itiraf ettim. Anlattıklarım bitince bana:

– Kötü bir duruma düştük, Madame Romilly, dedi. Şimdi ne yapacağız? Kocanıza ne diyeceksiniz?

– Nasıl? Kocama mı? Ona böyle bir şeyden bahsetmek imkânsız... Kızım adına bu serveti reddedeceğim. Mesele kapanacak...

– Zannettiğiniz kadar kolay değil... Martin Busiére'in çocuğu olmadığı için vasiyetname kanuna uygundur. Örf ve âdete de karşı olmadığına göre geçerlidir. Her ne kadar, Medenî Kanun'un 775. maddesi, "Kimse kendisine tesadüfen kalan bir mirası kabule mecbur tutulamaz" demekte ise de, bu madde reşit olanlara tatbik olunur. Kızınız henüz rüşt yaşına gelmediğinden kocanız onun kanuni vasisidir ve onun namına yalnız Mösyö Romilly hareket edebilir. Sizin mirası redde hakkınız yoktur. Hatta daha da ileri giderek; kocanızın bile böyle bir reddetmeye kanuni bir hakkı yoktur, diyebilirim. Bana öyle geliyor ki bu daha çok idari mahiyetteki işlerde tanınan bir haktır. Kızınız reşit olunca gerek kendisi gerek çocukları buna itiraz edebilir, dedi.

– Bu hususta Collette namına söz söyleyebilirim, dedim.

– Hayır efendim; hayır... diye tekrarladı. Kızınız rüşt yaşına gelebilir, pişman olur, veya kocasının tesiri altında kalabilir. Siz bu durumu duygusal açıdan, hatta bir roman kahramanı gibi kabul edebilirsiniz. Halbuki ben hukuki bakımdan inceliyorum. Tartışılmayacak tek şey, Romilly'nin haberdar edilmesi... Bunu nasıl yapacaksınız? Ne diyeceksiniz? Vasiyetname sahibiyle kızınız arasında akla yakın bir bağlantı icat edebilir misiniz? Şunu da hatırlatayım ki, müteveffa çok ke-

tum davranmıştır. Vasiyetnamede, kalan servetin nedenleri gösterilmiyor. Çok şükür bu da bizi açıklama yapmak mecburiyetinden kurtarıyor.

– Maitre Passaga, daha ilk günden itibaren gerçeği kocama söylemediğime çok pişmanım... Böyle daha iyi olur zannettim. Yanılmışım. Bu öyküyü tekrarlayıp, hatayı büyütmek istemiyordum. Bu suretle belki de hem kendi hayatımı, hem de kocamınkini kırmış olacağım. Ne olursa olsun artık yalan söylemeyeceğim, dedim.

– Yanlış hareket etmiş olursunuz madam, yanlış... Çok sakin bir hayat sürüyor hissini veren ailelerin içyüzlerinin ne kadar kötü olduğuna benim gibi siz de şahit olsaydınız bu kadar kesinlikle konuşmazdınız. Sizden bir şey rica edeceğim. Acele etmeyin... Daha vakit var...Lyon'daki notere mektup yazar, bir hafta mühlet isterim. Siz de düşünün ve gene beni görmeye gelin, dedi.

– Meğer zavallı vücutlarımızda yalnız çok kötü durumlar karşısında farkına vardığımız ne büyük kuvvetler; ne büyük varlıklar gizliymiş... Eve dönerken er geç kendilerine kötülük etmek zorunda kalacağım bu iki insanla karşılaşmaya tahammül edemeyeceğimi sanıyordum... Oysa ki duygularımı gizlemeyi başardım. Chardeuil pastanesinden ikisinin de sevdiği üzümlü pastalardan aldım. Onlar beni şakalarla karşıladılar,

teşekkür ettiler. Öğle yemeğinde de hepimiz, her zamanki gibi neşeli ve mutlu görünüyorduk. Ne müthiş sahne... Ne konuştuklarını duymuyordum bile... Ümitsizlik içinde uygun bir açıklama düşünüyordum. Acaba Martin Bussiére uzak bir akrabaydı dersem Gaston inanır mı diyordum. Sonra da bu düşünce çok acayip görünüyordu. Yalan söylediğimi anlayacak ve ikinci hayal kırıklığı birinciden kötü olacaktı. Zaten, uzak bir akrabanın, tanımadığı bir kıza servetini bırakması inanılacak şey miydi?...

– Nihayet sizden başka kimseden ümidim yoktu. Birkaç ay evvel Collette'e her şeyi anlatmakla bizi büyük bir dertten kurtardınız, şimdi de Gaston'a, fazla ıstırap çektirmeden gerçeği; gerçeğin bu iş için gerekli olan tarafını anlatmanızı rica ediyorum. Biliyorum bu güç ve yorucu... Doğru... Fakat siz bunu herkesten iyi başarırsınız... Kocamın bana olan sevgisi eksilse bile bundan sizi sorumlu tutmayacağım. Bu, onun için öyle beklenilmedik, öyle feci bir darbe olacak ki, ne gibi bir tavır alacağını önceden tahmin edemem. Hiç olmazsa Gaston'a ondan başka kimseyi sevmediğimi, sevmemiş olduğumu söyleyin. Saf ve güzel olan bu günü, çoktan beri sarsılmış, sonra da ölümle büsbütün çökmüş olan geçmiş uğruna feda etmesin. Belki ilk sızılar geçince bu feda edişin bir delilik, bilhassa bu kadar zaman sonra bir haksızlık olacağını anlayacaktır. İkimizi de hayatından çıkarmak isteyeceğini zannetmi-

yorum. Fakat erkekler belli olmaz. Bazen gururları kalplerine hâkimdir. Zaten tartışacak değilim. Kararını şimdiden kabul ediyorum. Ne isterse yapacağım... İşte bu kadar...

Valentine sustu. Güneş çoktan batmıştı. İki kadın farkına varmadan karanlıkta konuşuyorlardı. Madame de la Guichardie derin derin nefes aldı. Bastonu düştü ve çıkardığı gürültü bu ıstırap dolu sessizliği bozdu.

– Zavallı Valentine, sizi çok seviyordum, ama şimdi daha da çok seviyorum. İstediğini yapacağım. Acaba kocan yabancı bir kadının karşısında yüzü kızaracağına bunları senden dinlemeyi tercih etmez mi?

– Belki de. Bunu ben de düşündüm. Fakat geçen yaz Collette'in işi söz konusu olduğu zaman size söylemiş olduğum sözleri tekrarlamak istemiyorum. Anlatmayacağım... Niçin? Bunu da bilmiyorum. Belki de kocamla kızımın nazarında bu öykünün uyandıracağı anılarla büsbütün başka bir kadın olacağım. Dünyada hiçbir kuvvet bana bu cesareti veremeycek. Bunun için size geldim. Gaston sizi yabancı saymıyor. Collette'in durumunu da size açmayı benden evvel o teklif etmişti. Hayır... Tekrar ediyorum, yapamayacağım. Tek ümidim sizsiniz.

Hizmetçi kadın elinde lambayla odaya girdi.

XX

Madame Deodat Romilly'nin Pont - de - I'Eure'daki evinin salonu ihtiyar hanımefendinin kabul günü olan pazartesiler dışında bütün hafta kapalı ve mobilyası örtülü kalır. O sabah halı döşeli koltuklarla sandalyelerin örtüleri kaldırılmış, pencereler açılmıştı. Madame Deodat Romilly, mağaza ile fabrika arasında yeşil bir saha oluşturan küçük bahçesinden, vazolara koymak için birkaç krizantem koparmıştı.

İhtiyar kadın, kocası öldükten sonra her şeyden elini eteğini çekmiş bir durumdaydı. Evine eskisi kadar misafir kabul etmiyordu. Çocukları ona, fabrikaya bitişik küçük evi vermişlerdi. Kızları, gelinleri ve ticaret gereğince ilgili bulunduğu kimselerle, noterin karısı Madame Pelletot; doktorun karısı Madame Guerin ve birkaç dostu ona sadık kalmıştı.

Madame Romilly, çay ziyafetlerine gelenleri dörtten sonra kabul ederdi. Saat üçte kapının önünde doktorun otomobilini görünce şaşırdı. Guerin'i çağırmamıştı, ama geldiğine memnun oldu. Karaciğerinden hastaydı. Oysa otomobildeki doktor değil, karısıydı. Her zaman kürk mantolar giyen bu güzel kadın şoförüne bir şeyler tenbih ettikten sonra, otomobilden indi ve Madame Romilly'nin kapısını çaldı.

Madame Romilly, yirmi yıl önce, davranışıyla Pont-de-I'Eure'da rezalet çıkaran bu kadına çok kötü

davranmıştı. Fakat savaş yıllarında yaralı askerlere şarkı söylediği, şehrin en iyi doktoruyla evlendiği, sonra da kızı Denise'i banker Edmond Holmann'a verdiği için tutumunu değiştirmişti. Madame Deodat, saat üçte misafir kabul etmediğini ve bu teklifsizlikten hoşlanmadığını göstermek için onu salonda yalnız başına on dakika kadar bekletti. Sonra yanına gitti. Madame Guerin, ihtiyar kadının sinirli tavırlarına güler yüzle ve masum bir tavırla karşılık verdi:

– Tünaydın madam, sizi böyle vaktinden önce rahatsız ettiğim için özür dilerim. Fakat duyduğum önemli haberi size söylemek ve herkesten önce sizi tebrik etmek istedim, dedi.

Madame Deodat Romilly misafirine endişeyle baktı, üzerinde iki üçgen gibi duran ve birbirine paralel yüzeyler çizen burnunun ve çenesinin ucuyla karşısındakine tehdit eder gibi olan uzun yüzünü ona doğru çevirdi.

– Önemli haber mi? Hangi haber? dedi.

– Yok canım... Haberiniz yok mu?

– Yemin ederim ki neden bahsettiğinizi bilmiyorum.

– Torununuzun nişanından...

Madame Romilly, hemen nişanlanacak yaşlarda olan Marguerite ile Claire'i düşündü. Bu güzel kızlardan birisinin kendisinden bir evlenme projesi saklamış olmasına fena halde kızdı.

– Bu bana biraz ağır geldi... Hiçbir şeyden haberim yok... Hiç... Hangi torunumdan bahsediyorsunuz? diye sordu.

– Gaston'un kızından... Bu sabah Denise'den bir mektup aldım. Collette'in yakında Kontes André de Saviniac olacağından behsediyor. Tebrik ederim.

Madame Romilly'nin yüzünde güvensizlik, memnuniyet, kayıtsızlık ve merak dolu karmakarışık bir ifade oluştu.

– Ha... Şimdi anladım. Ama ben onu torunum saymıyorum ki, dedi.

Madame Guerin neşeli neşeli:

– Hâlâ mı? diye sordu.

– Evet hâlâ... Bu her zaman da böyle olacak. Madame Holman daha başka neler yazmış? Gene Paris öyküleri mi?

– Madame Guerin memnun görünüyordu. Bir sır açıklar gibi:

– Hayır, hayır... Kızımı başkalarının işleriyle ilgilenmiyor diye itham etmek hiç doğru değil... Onu hepimizden daha iyi tanıyan Georges bile, 'Denise başkalarının hayatına karşı ne kadar kayıtsızdır,' der. Zaten burada bir dedikodu söz konusu değildir. Çünkü, büyük damadım Edmond ile beraber çalışan Mösyö de Saviniac, oğlunun Matmazel Romilly ile evleneceğini söylemiş... Görüyorsunuz ki kulaktan kulağa duyulan bir haber değil... Kaynağından öğrendik...

– Peki... Bu Saviniac'lar kimdir?

– Soylu bir aile. Perigord eşrafından...

– Yani mal mülk var ama para yok. O koca şatoları idare için zengin bir kız lâzım değil mi? (Madame de la Guichardie, Madame Guerin'in de yaktiyle para için evlenmek teşebbüsünde bulunup bu işi başaramadığını unutarak) Çok şükür Romilly'ler öyle züppe değildir... dedi.

Madame Guerin, yangına körükle giderek:

– Hiç değil, damadım onların iyi gelirleri olduğundan, üstelik de genç adamın güzelliğinden bahsetti. Madame Romilly derin derin düşündü.

– Olur şey değil... Bütün bunlar, bu maceraperest kadının kızına mı? Namuslu aile kızlarının güçlükle iyi bir talip buldukları bu zamanda.

Aile arasında bu gibi tartışmalardan hoşlanmayan Madame Guerin'in canı sıkıldı.

– Madame Deodat, size akıl öğretmek haddim değil ama, bu kadar insafsız olmayın. Çocuklarımla darılmak isteseydim ben de birçok bahaneler bulabilirdim. Ben işi idare ettim, bu durumdan da memnunum. Kendim için değil çok şükür kocamın kimseye ihtiyacı yok; kızlarım için... Anlattıklarına göre torununuz Collette çok iyi yetiştirilmiş güzel ve ince...

Madem Guerin,

– Senin rüküş Claire'inden çok daha hoş, diye düşündü, fakat bunları söyleyeceğine hafif bir gülümseme ile yetindi. Çünkü Madame Romilly'nin imarethanelerde nüfuzu vardı ve Georges'un ona ihtiyacı olabilirdi.

– Ne kıymeti var? Saba Melikesi veya Golcond Prensesi olsa bu kıza yine torunum demem... Ne söylediğimin farkındayım. Bu çocuğa belki de bir şey demeye hakkım yok. Bütün hırsım annesine... Mütevazi bir ailenin kızı olduğu için değil. Hayır hiç değil. Eğer namuslu bir kadın olsaydı memnuniyetle kabul ederdim. Hakkında neler biliyorum. Ben olmasaydım bizim aileyi maskara edecekti. O Gontran ikiyüzlünün biri...

– Ama düşünün ki oğlunuzu çok mutlu etmiş. Gaston babasının cenazesine geldiği zaman bana kendisi

söyledi. Onünla uzun uzun konuştuk. Kızını da çok seviyor.

– Oğlum mu? Oğlum o kadından bir dakika ayrılmayan bir ahmak... Artık o eski Gaston değil. Son görüşümde zor tanıdım. Onunla konuşulmaz olmuş. O karı oğlumu büyülemiş; onun, fabrikalarında çalışıp şef olacağı yerde patates tarlasına gömülüp kaldığını düşündükçe... Allah bilir Perigord'da bu gülünç durumu nasıl gizliyorlar... Mühim nedenler olmasaydı Paris hayatına (ne hayat!) alışmış olan bu kadın taşrada yaşar mıydı? Muhakkak ki orada belâlı bir adam vardı.

Madame Guerin, Mademe Romilly'nin gelinlerini ve torunlarını bekliyordu. Bunların göstereceği hayret ve kıskançlıkla alay edecekti. Sonra da bu mutsuz aileyi, içlerine bir çok maceralarla katılan bu çocuğun tartışmasını yapmaları için yalnız bırakacaktı.

Madame Romilly salonda yalnız başına kalınca lambayı yaktı, masanın üstünde duran albümü aldı ve sayfalarını çevirmeye başladı. Bu albümde elli yıldan beri sakladığı portreler vardı. İlk resimler Deodat'nın annesiyle babasına aitti. Madame Romilly kayınpederinin yüksek yakalı elbiselerini, büyük kravatlarını, kaynanasının dantellerini ve kabarık eteklerini seyretmekten zevk duyardı. Birkaç sayfa sonra Deodat'nın düğün günü çekilen resmi geliyordu. Güzel bir redin-

got; uzun bıyıklar; şakaklardan aşağı inen hafif favoriler... Evlendikten sonra sakal bırakmıştı. Çok yakışıklıydı. Resimde ayakta durmuştu. Kucağında da bir çocuk vardı. Bu Gaston'du.

Albümü çabuk çabuk çevirmeye başladı. Gaston'un muhtelif yaşlardaki resimleri... O, vaktinden evvel olgunlaşan uysal bir çocuktu. Evvela arkası yüksek bir sandalyede bahriyeli elbiseleriyle... Sonra devrik yakalı elbisesiyle öğrenciyken... Nihayet oğlu fabrikada çalışırken kendi eliyle çektiği birkaç enstantane... Bunlara daha büyük bir ilgiyle baktı, Deodat, "Atölyede resim çekmek doğru değildir" diye söylenmişti. Fakat oğluyla her zaman iftihar ederdi. Albümün ortalarına doğru Manş sahillerinde bir plaj. Gaston; Pascal Bouchet'nin kızları Hélene ile Françoise'nın arasında... Memleketin sayılı zenginlerinden olan bu kızlardan biriyle evlenmek işten bile değilken... Nihayet Gaston teğmen elbiseleriyle, savaşa gittiği gün... Burada durdu, çünkü oğlu bu tarihten sonra aile albümünde görünmüyordu. Çenesiyle burnunun oluşturduğu üçgenler arasında bir damla gözyaşı belirdi.

İhtiyar kadın albümü kapattı. Gözlerini sildi. Salonun bir köşesini kaplayan ceviz dolabı açtı. Orada elli yıldan beri biriktirdiği boş kutular, mektuplar, çocukların yaşgünlerinde örüp gönderdikleri sepetler, üzerlerinde menekşe ve mimozalar işli cüzdanlar ve yılları-

na göre sıralanmış dergiler vardı. Nihayet üzeri basma geçirilmiş, kenarları sırma şeritle tutturulmuş tozlu kutu çıkardı. Kutunun içinden kurşuni bir zarf aldı. Madame Deodat, zarfın üzerine kendi yazısıyla 1920 senesi Noel günü Gaston tarafından gönderilen fotoğraf. Valentine ve kızı yazılıydı. Koltuğuna oturdu, zarfın içindeki, kenarları sararmış koyu renk resmi çıkardı. Kuleli bir evin kapısında güzel bir kız çocuğuyla sarışın bir kadın...

İhtiyar kadın onlara uzun uzun baktı, düşünceye daldı, sonra yerinden kalkarak zile bastı. İçeriye giren oda hizmetçisine "Mobilyaları örtün" dedi ve daha sakin bir tavırla zarfı yerine koydu.

XXI

Gaston Romilly, elleri ceplerinde Guichardie salonunda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Başını önüne eğmiş, suratı asık ve heyecanlı idi. Doğal nezaketini kaybetmiş, hatta gotik koltuğuna oturup dirseklerini dayayarak kendisine endişeyle bakan ev sahibini unutmuş gibiydi. Madame de la Guichardie ona Valentine'nin öyküsünü, gerekli düzeltmeleri yaparak anlatmıştı. Müthiş bir öfke karşısında kalsaydı hayret etmeyecekti, fakat bu düşünceli tavırlar onu korkutuyordu. İhtiyar kadın aynı sözleri tekrarlamaya başladı.

– Her şeyi sükunetle düşünün. Biliyorum kolay değil... Fakat çok eski... Karınızın on sekiz yıldır size ne kadar bağlı olduğunu unutmayın... Bu geçmiş hakkında hiçbir şey bilmeyen, belki de bilmeyecek olan Collette'i düşünün... Dinliyor musunuz Romilly? Allahaşkına bir şey söyle dostum, artık tahammülüm kalmadı.

Gaston, kadının yanında durdu ve sert sert yüzüne baktı.

– Ne? Siz bana aslı astarı olmayan bir hikâye anlatınız. Bir de benden cevap istiyorsunuz... dedi.

– Nasıl? Aslı astarı olmayan mı?

Gaston:

– Tabii... Diye bağırdı. Siz buna inanıyor musunuz? Sizin gibi aklı başında bir kadın. Yirmi yıl sonra ölüler içinden kalkan bu adama... Hayatında hiç görmediği halde varis olarak seçtiği bu kıza...

Madame de la Guichardie böyle sert davranışa alışık değildi.

– Hadi çocuğum... Deli misin... Bana, sanki bütün bunları ben uydurmuşum yahut da yalan söylüyormuşum gibi muamele ediyorsunuz... Ben inandım, çünkü bunları bana Valentine anlattı. Bir şey ilave etmedim.

Gaston omuzlarını kaldırarak:

– Valentine ne biliyor? Önceleri çocuğun gerçek babasının kim olduğunda kendisinin de şüphe ettiğini söyleyen siz değil miydiniz? (Bu iki kelimeyi acı acı, asabiyete kapılarak söyledi.) Ondan sonra bu kesin fikirleri nereden edinmiş? Bir benzeyiş mi? Collette herkesten çok Valentine'e benzer... Hem de kesin bir şekilde... Buna kanaat getirmek için ikisini bir kere yan yana görmek yeterli. Yabancılar bile bunun hemen farkına varıyor... Sayfalarını karıştırdığımız bu roman nedir? Niçin Valentine hayatımızı böyle kuruntularla altüst ediyor?

Şunları düşünüyordu. (İnanmıyorsa ne âlâ... Bu hepsinden daha iyi... Neden daha evvel düşünemedim?) Sonra yüksek bir sesle:

– Durun bakalım dostum, biraz da beni dinleyin... Düşündüm de sözlerinizi çok makul buldum. Valentine doğum esnasında şüphelenmiş olabilir, fakat yirmi yıl sonra ihtiyar bir adamla küçük bir kız arasında ortak özellikler bulması garip... Şu halde iş düzeliyor, Collette sizin kızınızdır. Yabancı bir adam ölürken servetini vermek istemiş... Mirası kabul için imzanız isteniyor. Ne yapacaksınız?

– Bunu sormaya ne gerek var? Tabii reddedeceğim. Nereden olduğu belli olmayan bir serveti kabul etmek istemem...

– Kaynağı belli olmayan mı? Peki ama biraz evvel aksini iddia ediyordunuz. Sizi anlamıyorum Romilly... Sonra, kanunen red hakkınız olmasa gerek... Ben bu konuda kanunu makul buluyorum. Kızınız hesabına âlicenaplık göstermeye hakkınız yok, size ait bir iş değil dostum.

Gaston, tahrik edilmiş bir hayvan gibi dolaşıyordu. O sırada içeriye giren hizmetçi, ihtiyar kadının kulağına bir şeyler söyledi.

Madame de la Guichardie:

– Peki ama ne fena... Ben ona çarşamba günü gel demiştim. Bu Toury'nin aklı başında değil galiba... Ne yapalım... Geliyor deyiver... Romilly, bir çeyrek kadar müsaade istiyeceğim. Doktor Toury'yi görmek mecburiyetindeyim... Gene konuşmamıza devam ederiz. Siz de bu kapalı odada sıkılacağınıza biraz parkta dolaşın, geldiğiniz zaman beni burada bulursunuz, dedi.

XXII

Birkaç dakika sonra Romilly, başı açık olarak Guichardie'nin büyük kapısından çıktı. İki taraftan yükselen karabibere ağaçları kapıyı süslüyordu. Antrenin sol tarafından bir büst vardı. Duvarda da "ARTIK ÜMİT KALMADI" cümlesi yazılıydı. Bunun vaktiyle, oğlunu veya sevgilisini boş yere bekleyen Guichardie hanımefendilerinden biri tarafından yazılmış olduğu ri-

vayet ediliyordu. Gaston bir dakika durdu, baktı, sonra eski asma köprü yerine konulan hendek üzerindeki sabit köprüyü geçti ve şatonun güney cephesini takip ederek ilerlemeye başladı. Madame Romilly oralarda otları bir hizada biçtirmiş ve bir çiçek bahçesi yaptırmıştı. Çünkü güneşi muhafaza eden duvarlar burasını parkın en sıcak kısmı haline getiriyordu. Uzun partellerde kırağıdan kavrularak boyunları bükülmüş krizantemlerden başka bir şey yoktu.

Romilly durdu. Bu çirkin tabloyu dalgın dalgın seyretti, sonra şatodan uzaklaşıp ormana doğru yürüdü. Toprağa dökülen altın gibi çınar yaprakları, kestane yapraklarının bakır rengine karışıyordu. Solda, ağaçların arasından, şatonun eteklerine sokulmuş olan Guichardie köyü, daha uzaklarda da kıvrımlar haline uzanan muazzam ova görünüyordu. Artık güneş batıyor, mor bulutlardan kızıl korlar dökülüyordu. Kıvrılan bir ışık altında köyün damları kana boyanıyor, tarlaların toprakları pembeleşiyordu.

Sonra, kaybolan beyazlıklar yerini kızıl alevlere bırakıyor, morlaşan, erguvana dönen bulutların üstünü turuncu bir ışık kaplıyordu. Gaston, bastonuyla dökülmüş parlak kestaneleri uzaklara itiyor, onların sessizce otların arasında kaybolduğunu seyrediyordu.

Yirmi dakika sonra Guichardie salonunun kapısını açtı. Madame de la Guichardie onu bekliyordu. Yanın-

da bir bardak kınakına duruyordu. Romilly'yi beklerken o da kış güneşinin batışını seyretmişti. Turuncu şerit hâlâ gökyüzünde sürünüyordu. Biraz sonra bu şerit sarardı ve muazzam uçuk mavi kubbede kayboldu. İhtiyar kadın rahatça geçen macera dolu hayatını düşünüyordu.

– Dünyada ne çok haksızlıklar oluyor... İşte, bana, Cora Chine'e ve daha birçoklarına göre bir melek olan Valentine bütün mutluluğunu bir günde kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya... Niçin? Çünkü hayata güç şartlar altında atılmış, bundan lekesiz kurtulabilmek imkânını bulamamış. Eğer Saviniac'ın dediği gibi, bizim ailelerden birisine mensup olsaydı çok daha büyük çılgınlıklar yapsa bile fazilet timsali diye geçinirdi. Ama bu böyle.

Romilly'nin ayak sesleri onu bu insaflı düşüncelerden ayırdı. Gaston, koca salonu bir anda geçti, bir iskemle alarak Madame de la Guichardie'nin yanına oturdu. Kadın ona dikkatle baktı. Biraz sakinleşmişti. Yüzünde ciddi bir ifade vardı.

– Sizden özür dilerim... Biraz evvel çocukça hareket ettim, dedi.

– Ziyanı yok...

– Evet... Ne yapalım, on beş yıldan beri kendisini inzivaya çekilmiş sanan bir insanın bu inzivadan bir-

denbire çıkmak zorunda kalması çok güç... İnsan kendisini gündüz ortada kalıvermiş bir gece kuşuna benzetiyor. Saklanmak... Sizden kaçmak istedim. Artık buna da gerek kalmadı. Toprakla, ağaçlarla başbaşa kalınca bambaşka bir adam oldum. Ormanınızda dolaşırken düşündüm. Huzurunuzda bir komedi oynadığımın farkındayım. Bu benim yirmi yıldır kendi kendime oynadığım komedi... Bana yaşamak kuvvetini veren komedi... Gerçek çok acıydı... Bugün hangimiz daha az kusurluyuz? Niçin olduğumuz gibi görünmeyelim? Niçin metin olalım? Her şey o kadar basit, ölüm o kadar yakın ki... Artık doğal olmaya çalışacağım. Dün öykümüzün ne kadar iyi niyetlerle dolu olduğunu Valentine'den dinlediniz. Bugün de bu öykünün bana yaşamak kuvvetini veren öteki cephesini göstereceğim.

Başını eğdi, elleriyle gözlerini kapattı ve anlatmaya başladı:

– Biraz önce söylediklerinizi hayretle karşılayıp, ona inanmıyor gibi göründüm. Halbuki her şeyi biliyordum... On beş yıldan beri biliyordum... Şaşırıyor musunuz? Bilmezlikten geldiğim için hata ettiğimi mi düşünüyorsunuz? Durun, anlatayım... Valentine'i tanıdığım zaman Martin Bussiére ilişkisi olduğundan katiyen haberim yoktu. En ufak bir şüphe bile söz konusu değildi. Muhakkak ki genç bir kadının Paris'te bir modaevi sahibi olabilmesi için dayanacağı bir kuvvet olması gerektiğini, benim gibi bu işte tecrübeli bir ada-

mın anlaması gerekirdi. Valentine bana, Rosie ile çalışırken pek çok işadamı tanıdığından ve bunların kendisine itimat gösterdiğinden bahsetmişti. Bu inanılmayacak bir şey değildi ve beni tatmin etti. Teklifim üzerine modaevini tasfiyeye başladığı zaman hesapları incelememi ve paraları da hissedarlar arasında taksim etmemi istedi. Her şey düzgün, dürüst ve kusursuzdu.

Savaş içinde o kadar acele, hatta formalitesiz bir nikâh yaptık ki, dostlarımızın bile birçoğuna haber veremedik... Evlendikten birkaç hafta sonra Valentine'i tanıyan kadınlar arasında dedikodular başladı. Galiba bu olay kıskançlık hisleri, hatta kin bile uyandırdı. Veya cephedeyken aldığım imzasız mektupları ben bu şekilde yorumluyordum.

İnsanların ahlaksızlığı beni daima şaşırtır. Kendilerini belli etmeden, bir adama hücum edebilecek, ona bir şey sormak imkânını bile vermeden hayatını kıracak kadar zalim ve alçak insanlar var mıydı? Buna aklım ermiyordu. Ancak bu bir gerçekti.

O zaman onları ele geçirebilseydim, acımadan, pişmanlık hissi duymadan gebertirdim.

Bu mektuplarda Martin Bussiére'in adı yazılıydı. Collette'in babası olduğu da söyleniyordu. Bunlardan bir tanesi çok açıktı. Kadın, (kadın olduğu yazısından ve üslubundan belliydi) daha da ileri giderek, ebe kadı-

nı sorguya çekip, doğumdan on beş gün sonra Martin Bussiére'in Valentine'i görmeye gittiğini bildiriyordu. Üstelik de çocuğa verdiği hermin yatak örtüsünden bahsediyordu. Bu örtüyü gerçekten ben de hatırlıyorum. Bu ayrıntının beni ne kadar endişeye düşürdüğünü tahmin edemezsiniz. Ben o zaman Somme'daydım. Her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bir zavallı... Hayatımın tek bağını da kırmak istemiyordum. Mektuplarımda da Valentine'e bu iddialardan katiyen bahsetmiyordum. Cepheden döndüğüm zaman, kavuşmanın sevinci o kadar büyüktü ki, bu yüz kızartıcı masalları bir delilik kabul ettim.

Yine de uzun süren savaş yıllarında bu müthiş düşünce zaman zaman benliğime hâkim olur, uykularımı kaçırırdı. Bana feci görünen taraf, Valentine'nin Martin Bussiére'den bahsetmemiş olması değildi. Onunla tanıştığım zaman zaten ilk sevgilisi olduğumu iddia etmemişti. Yalnız bana gerçekten ilk sevdiği adam olduğumu söyledi. Buna inandım, çünkü her hareketiyle ispat etti. Bu da benim için yeterliydi. Ama beni üzen şey, beni sevdiğini söylediği bir anda koruyucusunun çocuğunu bana yüklemek istemesi düşüncesiydi. Asıl ihanet işte burada başlıyordu. Ailemin karşı koymasına rağmen ona mutlu bir hayat temin etmeye çalışmaktan başka bir şey düşünmediğim bir sırada beni aldatması, gülünç vaziyete düşürmesi, bana zalimce davranması... Bütün bunlar ona yakışmayacak hareketler-

di. Askerlikten kurtulur kurtulmaz Valentine'le yüzleşmeye karar verdim.

Zaten bu gibi projeler genellikle sonuçsuz kalır... Savaş bitiminde eve döndüğüm zaman, yeniden kavuşmanın sevinciyle bunu düşenemedim... Daha doğrusu kendimde harekete geçecek kuvveti göremedim. Zaten nasıl davranacağımı da bilemiyordum. Evden kovulmuş ahçıları, ya da para mukabilinde her fenalığı yapabilecek kabiliyette olan ebe kadınları sorguya çekmek tenezzülünde mi bulunacaktım? Bu düşünceler bende öyle büyük bir nefret uyandırdı ki, her şeye rağmen yalnız karıma inanmaya karar verdim. Birçok defa ona korkularımı itiraf edecek gibi oldum. Bir içgüdü buna engel oldu. Ne cevap verebilirdi? Bu kavgalardan sonra ortak hayatımız ne şekil alırdı? Sadece tartışma götürmez sevgi delilleri aramakla yetindim. Bunlar da ona inanmakta haklı olduğumu doğruladı.

Bundan sonra Valentine'le köylerde yaşamaya ve yepyeni bir hayata başlamaya karar verdik. Bunun ne demek olduğunu bilirsiniz... Benimle yalnız başına köylerde yaşamayı büyük bir sükûnet ve istekle kabul eden bir kadından nasıl şüphe edebilirdim? İhtirasla sevdiği ve büyük başarı gösterdiği sanatını hatırım için terk ederek, Paris'ten ayrılıp taşrada yaşamaya razı olan Valentine'den şüphe edilebilir miydi?

Collette'e gelince, sekiz yaşlarındaki bu küçük kız savaştan döndüğüm zaman beni yeni ve kusursuz bir

varlık olarak karşıladı. Onu seviyordum. Güzelliğinin farkındaydım. Ona hayrandım. Annesinin hatlarını onda görmek bana sonsuz bir zevk veriyordu. Aynı zamanda onda daha garip, daha ince şeyler de buluyordum. Bunlar beni hem üzüyor, hem de cezbediyordu. Biliyorum, bunların insanlıkla ilgisi olmayan kötü hisler olduğunu söyleyeceksiniz. Ne yapayım, size gerçeği anlatmaya çalışıyorum... Collette'e duyduğum, belki babalık sevgisinden de üstün olan bu sevgide bütün diğerlerini güçlendiren eden bir ıstırap unsuru vardı. Önceleri düşmanca düşüncelerden kurtulmak, bu küçük kıza, beklediği şefkati göstermek için sarfettiğim gayretler, bu duyguya, onu daha derinleştiren, kıymetlendiren daha sağlam bir nitelik vermişti. Yersiz düşüncelerle durmadan mücadele ettim ve başardım.

Size insanların fenalığından bahsetmiştim. Bu fenalık bazen akıl ermeyecek kadar büyük bir beceriyle, ısrarla belirir. Size anlatacağım bu öyküye ait bazı anılar Perigord'da geldiğimiz ilk günlerle ilgilidir... Zaten bu anılar beni olayların doğru olduğuna inandırdı. Preyssac'ı satın alırken oradaki suların temiz olup olmadığını tetkik etmedim. Şatonun biraz ilerisinde, Vauzelle kaynağı yankınlarında, içi gübreyle dolu bir hendek vardı. Şatoya taşındıktan birkaç gün sonra Collette tifoya tutuldu. Bunun ne kötü bir hastalık olduğunu bilirsiniz... Sadece hasta için değil, ona bakanlar için de... Durmadan yükselen ateş... Sayıklamalar... Her

dakika ölüm tehlikesi... Hele hasta olan, bir çocuksa... Çaresizlik, itimat ve vazgeçme karşısında duyulan acıma hissi... Collette bu uzun haftaları sükunet ve metanetle geçirdi. Çok ağır olan işimin elverdiği zamanlarda, her dakika yanında olmamı istiyordu. Oynamıyor, konuşmuyor, sadece elimi nemli ellerinin içine alıyor, durmadan baba... baba... baba... diyordu. Bunları size anlatırken bugün hâlâ ince, zayıf ve ateş gibi yanan parmaklarını avuçlarımda hissediyor gibi oluyorum.

Gene bütün bir geceyi yanında geçirdikten sonra şafak sökerken onu uyuklar bir halde bıraktığım bir sabah, mektupların arasında kalın bir zarf buldum. İçinde bir kâğıda sarılmış fotoğraflar vardı. Kâğıtta makine ile şu sözler yazılıydı. "Karşılaştırın... Kör değilseniz karşılaştırın..." Resimlerden ve mektupta yazılı ayrıntılardan size bahsetmek bile bana sonsuz ıstırap veriyor. Benzeyiş açıktı. Üstelik de arzumuza rağmen Valentine bir daha gebe kalmamış, benim de daha evvelki metreslerimden hiç çocuğum olmamıştı. Bir şeye kanaat getirmek ne demektir bilirsizin. O sabah Collette'in benim kızım olmadığı kanısına vardım. Fakat yatağının başında uykusuz geçen o geceden sonra öyle bir kendinden geçme, kendimi adamanın verdiği öyle bir sorhoşluk içindeydim ki, bu darbe öldürücü olmadı. Varsayalım ki doğduğu zaman benim kızım değildi, ama şimdi tam anlamıyla benimdir. Bu geceyle, geçen bütün gecelerle, ona verdiğim hayatla, her gü-

nün sevgisi ve aşkıyla benimdir... diye düşündüm, sonra da, bu belgeleri bir araya toplayarak zarfa koyan bu alçak insanı düşünerek, hayatımda ilk defa başka bir insan olmadığıma sevindim, varlığımla övünç duydum.

XXIII

Bu öykü Madame de la Guichardie'ye çok dokundu. Kucağındaki sayısız eşyalar arasında mendilini aradı. Yelpazesi yere düştü. Gaston, onu ihtiyar kadına vermek için ayağa kalktı. Deminden beri komşusunu, her zaman tanıdığı bir adam gibi görmeyen Madame de la Guichardie, bu sarı bıyıklı, mavi gözlü, iri yarı insanı görünce, onu dinlerken ağlamış olduğuna hayret etti.

Fakat hâlâ acılı görünen Romilly tekrar ayağa kalkıp da, elleri cebinde aşağı yukarı dolaşmaya başlayınca, Madame de la Guichardie, kendisi için çok gerekli olan bazı hisleri öldürmemek maksadıyla hayatta kaç defa bilmezlikten gelmek zorunda kaldığını hatırladı. Sofhie Ferriere, evet... Sofhie Ferriere kendisine feci şekilde ihanet ettiği zaman susmayı tercih etmişti. Onu hiçbir şey yokmuş gibi güleryüzle karşılamıştı. Buna pişman değildi. Çünkü kıskançlık sıtması geçmiş, Sofhie Ferrier yine kendisine sadık kalmış ve kırk iki yıl mükemmel bir dostluk göstermişti. Bu düşüncelerden sonra Gaston'a baktı ve:

– Romilly, sinirlenmeyin... Beni ağlattınız dostum, siz mert bir adamsınız... dedi.

Romilly durdu ve omuzlarını kaldırarak:

– Yok canım, sadece bir adamım, o kadar... Verdiğim kararda her şey var... Şefkat, adalet, gevşeklik... Evet bilhassa gevşeklik... Bağlı olduğum iki varlığı kaybetmek korkusu... Onlardan ayrı yaşayamamak inancı... Evet, önceleri bütün bu anılara tahammül edemeyeceğimi sandığım günler çok oldu. Çok acı çektim. Belki o zaman Valentine'i feda edebilirdim. Fakat Collette? Zavallı Collette... O masumdu... Valentine de... (bir an düşündü.)

– Muhakkak ki başkaları beni kabahatli bulacaklar. İki üç defa bu öyküden bahsedecektim, ama Valentine'i üzmek için değil (onu üzmek istemiyordum, çünkü seviyordum) bilâkis ona daha yakın olmak, müşterek hayatımızda karanlık bir köşe bırakmamak, ona güven vermek için... Çünkü biliyordum, o da acı çekiyordu. Bazen bu ses vermeyen düşünce hayatımızı zehirliyordu. Yabancı bir maddenin bir yarayı zehirlediği gibi... Yaramızı tedavi için onu yıkamak gerekiyordu. Bu isteğin çok kuvvetlendiği günler oldu. Örneğin iki yıl önce hayır, daha önce, Montal'ın düğünü sıralarında Collette, Perigueux'den kumaş örnekleri getirmişti. Bir elbise yaptırmak istiyordu. Bu örnekler arasında, Martin Bussiére'in fabrikalarında dokunanlar

da vardı. Valentine bunu görür görmez öyle sinirlendi ki... Ne düşünüyordu? Bu isim ona neler hatırlatmıştı... Öyle haksız yere, öyle hiç yapmadığı bir şekilde öfkelendi ki, Collette bile bir gariplik olduğunun farkına vardı. O akşam az kalsın "Zavallı yavrum, böyle heyecana kapılma, her şeyi biliyorum" diyecektim. Sonra belki de daha kötü bir sonuç vereceğini düşündüm. Bu konu hakkında konuşmak, binlerce insanın hayatının dönüm noktasını oluşturmuştur. Geçmişe ait bu faydasız ve acı dolu tartışmalar hayatımızı altüst etmekten başka bir şeye yaramayacaktı. Her şeye dikkat eden Collette'in derhal bunların farkına varacağını biliyordum. Gençliğimde buna benzer bir olaya şahit olmuştum. Pont - de - I'Eure'da genç bir kadının, kaynından bir çocuğu olmuştu. Bunu kocasına itiraf etti o da affetti. Fakat bütün bir şehrin, annesinin macerasını bildiği bu kızcağız yatılı okullarda her zaman arkadaşlarının gösterdiği yersiz merak karşısında her şeyi anladı. Bu aile faciası bende derin bir iz bıraktı. Collette'i böyle bir sonuçtan kurtarmayı bir görev bildim. Bunun birinci şartı, benim sükut etmemdi. Sustum... Hata mı ettim bilmem... Ne önemi var? Hayat öyle güç ki...

Madame de la Guichardie'nin hayalinden eski yüzler geçiyordu. Mathild'in gelip ayaklarına kapanarak, kocasını eve göndermesi için yalvardığı, adamın da "senden ayrılırsam ölürüm" dediği zaman ne ihtiyatlı hareket etmişti. Tehlikeyi göze almıştı. Adamı terk et-

mişti. O kendini öldürmemişti. Şimdi her ikisi de öleli yirmi yıl oluyordu... Evet, Gaston'un hakkı vardı. İnsanlar ihtiraslarla yanarken hayat güçtür.

Madame de la Guichardie:

– Peki ne yapacaksınız? Valentine'e ne diyeyim? diye sordu.

Romilly sakin bir tavırla:

– Kestane ağaçlarının altında dolaşırken ben de bunu düşündüm. Bu servetten vazgeçmek Collette için de hayırlı olacak. Fakat kanunen buna imkân olacak mı bilmem. Çok sevdiğim bir askerlik arkadaşım, Bordeau barosunun en iyi avukatlarından biridir. Hafta sonunda gidip onu göreceğim, dedi. Sonra Madame de la Guichardie'nin yanına oturarak eğildi ve:

– Hukuk bakımından hal tarzı ne olursa olsun Valentine'den bir ricam var. Bana bu öyküden hiç bahsetmeyerek, benimle eskisi gibi yaşamaya devam etmesi, dedi.

– Evet ama, biraz sonra Preyssac'a döndüğünüz zaman Valentine sizi nasıl karşılasın. Bunları konuştuğumuzu biliyor ve sizi merakla bekliyor. Korkunç olaylar olacağını, kendisini ve kızını evden kovacağınızı sanıyor. Eve gidince ondan bu düşünceleri silmek gerekiyor.

– Collette'e bir şey söylememiş mi?

– Deli misiniz... Tabii söylememiş.

– Öyle ise pekâlâ... İş kolaylaştı. Ben eve gitmeden Valentine'e telefon edin, gerçeği olduğu gibi anlatın. Her şeyi bildiğimi, onu affettiğimi ve beni gezmeden geliyormuşum gibi karşılamasını söyleyin. Ortaya çıkarılmış yeni bir şey yokken bundan ne diye bahsetmeli? Çok düşündüm. Uzun uzun yürüyüşler yaparım. Hemen hemen her gün ormanda gezerken hayatımı ve başkalarının hayatını incelerim. Acılarımızın, tabii manevi acılarımızın çoğu, bunları ifade için bulduğumuz kelimelerle ortaya çıkıyor. Bunlara bir isim, bir vücut veririz. Hatta kendilerinin olmayan bir vücut. Çünkü kullanılan kelimeler hiçbir zaman acıların karşılığı değildir, türleri başkadır. Halbuki kelimeler geçmiş olan acıları sürdürür. Yaratılışımızda unutmak vardır... Her şey unutulur. Örneğin, benim durumum. Hayatım korkunç bir dramdı. Kimseye söylemediğim için etkisini kaybetti. Onu canlandırmak mı lâzım? Valentine'le aramızda ölünceye kadar sürecek bir tartışma mı çıkaralım? Kendimize niçin işkence edelim? Bugün bir avuç toprak, Martin Bussiére'den kalan herşeyi örtmüştür.

Ölümden bahsedilmesini istemeyen Madame de la Guichardie:

– Aman sizin gibi düşünürsek pek ileri gideriz, dedi.

– İnsan, başkalarının kendisi hakkında düşündüğü şeyler için yaşayıp acı çekeceğine, kendisi için yaşamalıdır. Farzedelim ki yarın Valentine'le kızını Preyssac'tan kovdum. Ne olacak... Yirmi yıl evvel kabahatli olan ve ihtiyatsızlık eden Valentine artık aynı kadın değildir. Yaptığı işleri ve gerçek sebeplerini pek hatırlamıyor bile... Bir gurur meselesi yaparak ya da sizin ve Lyon'daki noterin gözüne insafsız ve kuvvetli bir adam olarak görünmek için neye bu saçma harekete kalkışayım?

– Haklısınız... Fakat Collette?... Ona eskisi gibi iyi davranabileceğinize emin misiniz?

– Ne garip konuşuyorsunuz... Collette'le benim aramdaki bağın, onunla Martin Bussiére arasındaki bağdan çok daha kuvvetli olduğunu bilmiyor musunuz? Size daha şimdi anlattım. Hastalığında beni istedi... Onu güldüren ve ağlatan ilk hikâyeleri benden dinledi. On yıldan beri her gününün hesabını bana veriyordu. Daha bir şey söylemeye başlarken herkesten evvel anlayan da gene bendim. Herhalde Collette, ona yolun kenarında rastlayıp da birkaç kelime konuştuktan sonra uzaklaşan ihtiyardan fazla benim kızımdır. Ne budalalık...

Madame de la Guichardie saplı gözlüğünü taktı. Can damarına dokunulduğu için iki saatten beri bu ka-

dar kuvvetle harekete geçmiş olan bu adama sempati ve alayla karışık bir gözle baktı. Romilly sustuğu zaman, Madame de la Guichardie, ona fikirlerini doğru bulduğunu ve Valentine'e, kendisini istediği gibi karşılaması için telefon edeceğini söyledi.

XXIV

Gaston Romilly otomobilinin penceresinden Guichardie kulelerinin, gecenin karanlığı içinde kayboluşunu seyrediyordu. Mehtap, damlardan, çatılardan, kubbelerden, güzel ve keskin hatlar çiziyordu. Yolun kenarındaki söğütlerle kavak normalin dışında bir ışıkla sulanmış gibiydi. Bu akıp giden ışıkla yıkanan çayırlar, çalıların suda yaşayan bitkiler gibi yetiştiği bir havuz hissini veriyordu. Tepelerin yamaçlarında hafif sis tabakaları dalgalanıyordu. Romilly, ihtiyar kadınla konuştuklarını düşünüyordu.

– Galiba beni gülünç buluyor, zararı yok... Pişman değilim. Ben hayatı tehlikede olup da, tehlikeli bölgenin dışına çıkmaya muvaffak olan bir adamın tepkileriyle karşılaştım.

Karşıdaki fenerler gözlerini kamaştırıyordu. Daha yavaş gitmeye başladı. Yolun kenarındaki evlerin pencereleri aydınlıktı. Bunlardan birisi, çiftliğini çok beğendiği Godefray'ın eviydi. Geçen yaz, bu güzel çiftliği görsün diye Collette'i götürmüştü. Bunlar ona tekrar

Collette'i hatırlattı. Onu, mavi üniformasını giydiği zaman kendisinden korkan küçük bir kız olarak tekrar görüyordu. Adını soranlara "Nicole" derdi. Asıl adı Nicole'du, ama zamanla unutulmuş, Collette olmuştu. İçinden ağaçların yükseldiği beyaz bir göle hızla iniyor gibiydi.

Godefray'ın evini geçtikten sonra yol Lone vadisine dalıyordu. Buradaki alçak topraklar bu mevsimde, geceleri sisle örtülür.

Gaston yine düşünceye daldı. Samimi olmak ne güç şey... Biraz evvelki gayretlerime rağmen her şeyi anlatamadım. Mesela o müthiş gün... Annemin...

Artık fenerlerden dökülen ışıklarla onları kuşatan kızıl hâleden başka bir şey görünmüyordu. Bu ışık Pontde-l'Eure fabrikalarının turuncu damlarını, dere kenarlarını ve tepeleri hatırlatıyordu. Madame Deodat Romilly, babasının ölümü sırasında kendisine ne kötü davranmıştı. Halbuki Gaston, Collette'in o zaman nazik bir durumda olan sağlığından söz ederek onu yumuşatacağını sanmıştı.

Annesi, alaycı bir tavırla:

– Yo... O kadar uzun etme... Herhalde bu çocuk için üzülecek değilsin... Değmez... demişti.

Gaston, onun ne demek istediğini çok iyi anladığı için cevap bile vermemişti. Bu ne ıstırap verici bir şeydi... Ne kadar küçümseme... Uykusuz geçen gecelerde aynı cümleyi kendine kaç defa tekrarlamıştı.Babasının ölümü de ona yalan gibi gelmişti. Deodat Romilly'ye karşı tam yetmiş yıl nefretten başka bir şey duymamış olan Pascal - Bouchet'nin, mezarın başında Madame Romilly'ye:

– Madam; en eski ve en yakın dostumu kaybettim, dediğini duymuştu.

Amcası Louis'den ayrılan karısı, ölüm karşısında her şeyi unutmuş gibi bir tavır takınarak mirastan yararlanmak suretiyle aldığı payı çoğaltmak için oraya gelmişti.

Annesi, kendisine birçok defa:

– Zavallı babanın en büyük kederi, muhakkak ki seni görmeden ölmek korkusuydu, demişti.

Ne yalan... Babam altı ay yattı. Beni görmek isteseydi çağırtabilirdi... Tabii giderdim, diye düşündü.

Ailesinin oynadığı bu lüzümsuz ve bıktırıcı komediyi, köyde Valentine ve Collette'le geçirdiği o samimi hayatla boş yere karşılaştırdı. Cenaze merasiminden bir gün sonra işleri tanzim etmek için Pont-de-l'Eure noteri Maitre Pelletot ile konuştuğu zaman bu adam ona şunları söylemişti:

– Mösyö Gaston, anneniz hanımefendinin size çok kızmış olduğunu bildirmek istiyorum. Belki bana ait olmayan işlere burnumu sokuyorum, ama kırk yıldan beri ailenize gösterdiğim yakın ilgiyi bilirsiniz. Madame Deodat ile aranızı bulmak istiyorum. Onunla açık açık konuşarak anlaşsanız çok iyi olur. Aranızdaki ihtilâflarda tarafgirlik etmek niyetinde değilim, ama bana söylediklerini size anlatmayı vazife bilirim. Anneniz bana "Gaston'a fena halde kızıyorum, madem ki mutlu olduğunu söylüyor; haydi metresiyle evlendiğine sesimizi çıkarmayalım; fakat bana o piçi kabul ettirmek istemesine tahammül edemiyorum. Bu artık pek fazla... Maitre Pelletot, mirasımı ben sağken torunlarım arasında siz taksim edin. Hiçbir suretle bizden olmayan bu kızın yüzüklerimi takmasına, dantellerimi kullanmasına katiyen razı değilim" dedi. Ben de, kimsenin malını gaspetmeye âlet olamayacağımı söyleyince ispatı güç bazı şeyler ileri sürdü. Bunları bilmeniz doğru olur kanaatindeyim.

Gaston bu seyahatten döndükten sonra gene sükûtu muhafaza etmişti. Bu defa gene acıdan, bilmek ihtiyacından daha kuvvetli bir içgüdü hâkim olmuştu. Fakat ertesi gün Collette'e garip bir kayıtsızlıkla bakmaktan kendini alamamıştı. Acaba Valentine'le kendisinden olan bir çocuğun hatları nasıl olurdu? Muhakkak ki daha sert; daha keskin... Sevdiği insanla kendi hatlarının bir varlıkta toplandığını görmek ne büyük

bir mutluluk olacaktı... Farkında olmadan içini çekmişti. Bir şeye üzüldüğünü derhal anlayan Valentine sormuştu.

– Ne var? Hasta gibisin, bu seyahat seni yordu mu?

O gene bir hastalık uydurmuştu. Hayat ne garip...

Bu Preyssac yokuşu muydu? Evet... Üçgen şeklindeki çam kümeleri, kurşuni sis tabakası arasında siyah parçalara ayrılıyordu. Virajı görmeden alışkanlığın verdiği büyük bir maharetle ikinci vitesle döndü. Yol dardı, bundan iki-üç yüzyıl önce suvariler geçsin diye açılmıştı. Artık sis gölünden çıkıyordu. Beş dakika sonra belli etmek istemediği gizli bir korku içinde eve girdi. Valentine'le Collette'i bir arada gördüğüne sevindi. Bu, işleri daha da kolaylaştıracaktı.

Valentine, neşeli neşeli:

– Nasıl? Yolda bir aksilik olmadı ya? dedi.

– Hayır, virajları iyi bilirim, düşünmeden dönüyordum.

Collette ayağa kalkmıştı. Onu öptü.

– Üşümüşün. Dışarda ayaz var. Halbuki saat dörtte hava çok güzeldi, dedi. Bir an teraddütten sonra,

– Madame de la Guichardie senden ne istiyormuş? diye sordu.

Collette bütün gün, acaba gene evlenmeye engel bir şey mi çıktı diye üzülmüştü.

Gaston doğal bir sesle:

– Hiç canım... Guichardie'ye elektrik almak istiyor, bölge mühendisini getirmemi rica etti. Teknik işlerden anlamıyor... Allahtan ki güç bir şey değil, dedi.

– Sana güzel bir ikindi kahvaltısı hazırladı mı bari?

– Farkında değilim, galiba bir şey ikram etmedi.

Gaston'un üzüntüsü geçmişti. Ayakkabılarını çıkarmak için odasına gitti. Bir çeyrek sonra salona girdi ve yemek zilini beklerken Collette'le konuşmaya başladı.

– Ya sen ne yaptın? Bütün gün nişanlına on sekiz sayfalık mektuplar mı yazdın?

– Hayır, köpekleri aldım, Brouillac'a kadar gittim.

– Mardeau'lar nasıl? Onları üç gündür görmedim.

– Marie ile kızı kestane soyuyorlardı. Ceviz çuvallarını bağlamaya yardım ettim. Biliyor musun bu sene buğdaydan çok, cevizden kazanacaklar... Harikulâde... Breuilh'e sahip olunca ceviz ağacı dikeceğim.

– Bu her zaman olmaz, dikkat et.

Valentine, sabahleyin aldığı bir mektuptan bahsetti.

– Gene Marcel Gontran'dan mektup var. Bu artık çekilir şey değil. Eymet'deki dükkân iflas etmiş, mallarını haczetmişler. Üstelik de...

Gaston:

– Sen bunun doğruluğuna inanıyor musun? Yılda üç-dört defa böyle masallar uydurur, dedi.

– Evet ama, hep de doğru çıkıyor. Onlara şaşıyorum. Jeanne Marcel'in eline birkaç kuruş geçti mi ya elbise yapar, ya da gramofon plağı alır. Sonra tabii her şey altüst olur, bana yazarlar.

– Bin frank gönder.

– Hayır, beş yüz frank yeterli, nasıl olsa gene isteyecekler.

Yemekten sonra büyük salondaki şöminenin yanına oturdular. Valentine, alevleri rüzgârda dalgalanan bir bayrağın hışırtısına benzeyen sesler çıkaran odun ateşini seyretmekten zevk duyardı. Sağdaki koltuğa oturmuştu. Ateşin sıcaklığını yüzünde hissediyor, bundan kendini korumaya çalışıyordu. Gaston solda, Collette de onun yanında, küçük bir iskemlede oturuyordu. Bazen baba-kız satranç oynarlardı. Bu akşam ikisi de okumak istiyordu. Collette nişanlandıktan sonra

çok roman okuyordu. Çünkü André mektuplarında durmadan kitaplardan bahsediyordu. Gaston da tarım dergisinde bir makaleye dalmıştı. Yazar, sümüklüböcek yetiştirmekten bahsediyor, bu hayvanlar hakkında dahiyane fikirler yürütüyordu. "Sümüklüböceklerin bir parkta tam bir serbestlik içinde üremelerini istiyorsanız onlara güzel bir manzara ve zevklerini okşayacak fanteziler yaratın" diyordu.

Gaston, gülsünler diye bu cümleyi karısıyla kızına okumak istedi. İkisinin de zihnen meşgul olduklarını gördü. Valentine kahverengi yollu bej bir ceket örüyor ve kendi kendine, "Beş pirinç, iki yüz, bir boş, iki yüz, beş pirinç, bir eksilecek, beş pirinç, iki ters..." diye ilmekleri sayıyordu.

Gaston bir şey söylemedi. Uzun uzun onlara baktı, sonra düşünmeye başladı.

– Hiçbir şey değişmedi... Hiçbir şey değişmeyecek de... Daha büyük bir gurur, daha az sevgi ile ikisini de kaybedecektim. Yalnız içinde bir şey kalıyordu. Valentine'in kendisini yiyip bitiren bir sırrı kendisinden bu kadar zaman saklamış olması... Niçin hiç söz etmemişti. Parlak bir ışık pancurların arasından sızarak tavanı yol yol aydınlattı.

– Chardeuil postahanesinin önünde bir otomobil durdu, dedi. Sonra terasta geçen güzel bir geceyi hatır-

ladı. Otların arasında parlayan ateşböcekleri; sonra oturdukları sıranın yanında ayakta duran çocuklar... Yakınında sessiz sessiz oturan Valentine... O gece Breuilh'den döndüğü zaman karısına:

– Yolda gelirken Collette'le gevezelik ettik, ne mükemmel kız, demişti. Sonra Valentine'in birdenbire ürperdiğini hissetmişti. O kendi kendine: "Zavallı Gaston" diyordu. Valentine bazen kısa süren bir zaaf esnasında kocasının bir şey anlamadığını sanarak gururlanmaktan kendini alamazdı. O zaman gözlerinde hafif ve geçici bir alay belirdiğini görürdü. İnsanlar arasında; bazen görülemeyecek kadar ufak olan ve derinliklere gizlenmiş bulunan, varlıkları verdikleri acıyla anlaşılan küçük mikroplar gibi, kelime ile ifade edilemeyen ince ve tehlikeli düşünceler gelir gider.

Öyle acılı anlar yaşamıştı ki, ölümü bile istemişti. Sık sık kendini gösteren bu uydurma hastalıklar, daha büyük bir faciayı unutturmak, acı bir geçmişi silmek ihtiyacından doğmuyor muydu?

Bu sırada Valentine başını kaldırdı ve Gaston'a baktı. Onu böyle dalgın dalgın düşünüyor görünce endişeye düştü. Gaston ona gülümsedi. Demek hâlâ seviyordu...

Valentine düşünmeye başladı. "Ne cesur, ne iyi bir insan... Tam yirmi yıl bu korkunç sırrı, bir şey sorma-

dan, en hafif bir serzenişte bile bulunmadan taşıdı. En ufak bir hareketle Collette'i şüpheye düşürmedi. Benim gözümde budala olmayı bile kabul etti. Halbuki hiç de budala değildi. Nihayet bu mücadele bitti. Ne büyük bir yükten kurtuldum..."

Artık şöminedeki çalı çırpı demetleri, kızıl korlar haline geliyor, tutuşmaya başlayan odunlardan kızgın alevler yükseliyordu. Ateşin bu değişen anlarını görmek için gözlerini okuduğu kitaptan ayıran Collette, annesiyle babasına baktı. Sebebini bilmediği halde onların mutlu görünmelerinden sonsuz sevinç duyuyordu.

Valentine de, "Neden bu kadar korkmuşum acaba?" diye düşünüyordu. Bir şey söylemek istedi. Söyleyemedi. Mutluluk içinde kendinden geçmişti. Nihayet:

– Bir ilmek kaçırdım? diyebildi ve başını önüne eğerek işine devam etti.

SON

RUH TARTICISI

ANDRE MAUROİS

(1885-1967)

Fransız yazarı. Asıl adı Emile Herzog'dur. Bir tekstil fabrikatörünün oğludur. Alain'in felsefe öğretmenliği yaptığı Rouen Lisesi'nde okudu (1897-1902) ve Alain'in etkisi altında kaldı. Felsefe öğrenimi yaptıktan sonra on yıl süreyle babasının Elbeuf'deki fabrikasını yönetti. 1925'ten sonra yalnızca edebiyatla uğraştı. II. Dünya Savaşı sırasında faşistlerin Yahudi kovuşturmasından kurtulmak için ABD'ye kaçtı. Savaşın bitiminde Fransa'ya döndü. Edebiyatın çok değişik türlerini denedi, anılar, öykü ve romanlar, denemeler, tarih yapıtları ve biyografiler kaleme aldı. Adını ilk kez, savaş izlenimlerini konu aldığı (Albay Brambl'ın Sessizlikleri, 1918) ve (Doktor O'Grady'nin Gevezelikleri, 1921) adlı anı yapıtlarıyla duyurdu. Büyük burjuva ailelerini, onların ahlaksal ve duygu bunalımlarını sergilediği romanlarında, insanın gizli tutkularını çözümledi. Özyaşamından izler taşıyan "Bernard Quesnay" (1928) adlı romanında Normandiyalı bir fabrikatör ailesini anlattı. (Aile Çevresi, 1932) romanında burjuva değer yargılarının insanı nasıl yozlaştırdığını gerçekçi bir çerçevede yansıttı.

Elinizdeki kitap Andre Maurois'nin iki eserinden oluşuyor: Ruh Tartıcısı ve Mutluluk İçgüdüsü. Yazar bu eserlerinde duygulu bir tahlilci olduğu kadar, ince, alaycı bir yazar olduğunu da ortaya koyuyor.

Gözlem Yayınları